

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО
І ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Науково-практична конференція

**Збірник матеріалів
(Київ, 29 квітня 2016 року)**

Електронна версія на CD-ROM

Київ
2016

Електронна версія друкованого видання

**Актуальні питання організації та забезпечення
військово-патріотичного і професійного виховання фа-
хівців сектору безпеки України** : зб. матер. наук.-практ.
конф. (Київ, 29 квітня 2016 року). – Київ : Нац. акад.
СБУ, 2016. – 200 с.

© Національна академія
Служби безпеки України, 2016

Організаційний комітет конференції:

Кудінов С. С. – голова організаційного комітету конференції,
ректор НА СБ України;

Чорний Р. Л. – директор НОЦ НА СБ України;

Іванова Н. Г. – начальник НЛ № 2 НОЦ НА СБ України;

Клименко С. В. – в.о. заступника директора центру –
начальника ОНВ НОЦ НА СБ України;

Матяш О. І. – провідний науковий співробітник
ОНВ НОЦ НА СБ України;

Лісов О. С. – старший науковий консультант
ОНВ НОЦ НА СБ України

Актуальні питання організації та забезпечення військово-патріотичного і професійного виховання фахівців сектору безпеки України : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 29 квітня 2016 року). – Електрон. дані. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. – 1 електрон. опт. диск. (CD-ROM) : 12 см. – Назва з тит. екрана.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми організації виховної роботи в суб'єктах сектору безпеки. Зокрема, розглядається питання професійної компетентності та підвищення кваліфікації фахівців із військово-патріотичного виховання особового складу суб'єктів сектору безпеки України, виховної роботи з особовим складом суб'єктів сектору безпеки України в умовах проведення АТО, професійного виховання курсантів і слухачів вищих військових навчальних закладів в освітньому процесі, висвітлюються психолого-педагогічні технології професійної підготовки фахівців сектору безпеки України до виконання професійних завдань у районі проведення АТО.

Для фахівців сектору безпеки, працівників вищих військових навчальних закладів, науковців, широкої громадськості.

Тези доповідей публікуються в авторській редакції. Організаційний комітет залишає за собою право не розділяти думку авторів.

ВСТУПНЕ СЛОВО
ректора Національної академії Служби безпеки України
кандидата юридичних наук, доцента,
Кудінова Сергія Сергійовича

Шановні учасники та гості конференції!

Наше сьогодні визначають динамічні зміни суспільно-економічного, політичного життя, потреби у переоцінці цінностей в українському суспільстві. В умовах існування прямої загрози денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення ситуації, що склалася, і реалізації сучасних підходів та комплексу заходів, які б сприяли цілеспрямованому і ефективному процесу виховання громадянина – патріота України.

У попередні роки в межах реалізації проблематики виховання було розроблено низку концепцій, проте жодна з них не була повною мірою реалізована через зміну векторів освітньої політики та наявність різних уявлень щодо ідеології, напрямів розвитку освіти тощо.

Сьогодні не має сумнівів, що створення нової системи виховання молоді у нашій країні має ґрунтуватися на гуманістич-

них ідеях виховання та європейських цінностях, а її орієнтири повинні узгоджуватися із кращими надбаннями світової цивілізації, сучасної науки та здобутого практичного досвіду.

З метою консолідації та розвитку українського суспільства Указом Президента України № 580/2015 затверджена Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яка відповідає реаліям і потребам подальшого розвитку нашої країни. Реалізація її положень щодо формування національної ідентичності, гордості за країну та побудови нової системи цінностей, пов'язана із пошуком шляхів розв'язання багатьох проблемних питань, серед яких, зокрема, такі:

- створення у державі єдиної системи виховання, яка б будувалась на плановій та безперервній основі задля консолідації української спільноти,

- оптимізація процесу виховання молоді у дусі європейських цінностей, а саме: верховенства права, рівності всіх перед законом, поваги до прав людини, толерантного ставлення до представників різних культур та їх національно-мовних особливостей,

- переформатування ціннісних орієнтирів українського суспільства, з метою визначення пріоритетних напрямків виховання особового складу сектору безпеки у дусі патріотизму, відданості Батьківщині, усвідомлення своєї приналежності до української нації,

- вдосконалення наявних форм виховного впливу, які мають реалізовуватись через впровадження активних методів військово-патріотичного та професійного виховання, спрямованих на розвиток особистості, з високим рівнем мотивації та психологічної готовності до свідомого виконання обов'язку із захисту Батьківщини.

На сьогодні різноманітні суспільні та державні інституції вже мають певні напрацювання у напрямку вирішення зазначених проблем. Однак існує нагальна потреба у їх конструктивному узагальненні та формуванні на їх основі єдиної загальнодержавної системи виховання.

Певний позитивний досвід у вихованні майбутніх співробітників вітчизняної спецслужби має і Академія. Так, починаючи вже з першого року навчання, виховання курсантів і студентів реалізується через ґрунтовне вивчення історії України, культурних традицій українців, подвигів сучасних героїв. Передають набутий практичний досвід нашим вихованцям досвідчені співробітники та ті, хто виконував професійні обов'язки в зоні проведення АТО. Набуті ними практичні вміння та навички активно використовуються у виховному процесі шляхом застосування методів прикладу, наслідування та мотивування до успішного виконання професійних завдань. У системі виховання особлива увага приділяється впровадженню інноваційних активних методів виховного впливу, спрямованих на формування свідомої громадської позиції вихованців, їх професійне зростання та патріотизм. Так, декільком курсантським підрозділам Академії присвоєно імена загиблих співробітників СБУ – Героїв України, на території Академії встановлено пам'ятні знаки загиблим співробітникам СБУ та Героям Небесної Сотні, закладено Алею пам'яті тощо.

Створені умови для розвитку молоді сприяли формуванню активної патріотичної позиції самих вихованців. Сьогодні вони вже самі долучилися до презентації фотоекспозиції «Пам'ятаємо Вас, Герої»; роз'яснювальної роботи серед населення щодо перейменування вулиць міста Києва на честь героїчно загиблих

співробітників СБУ – учасників АТО; надання благодійної допомоги для підтримки сімей співробітників Служби безпеки України, які беруть участь в антитерористичній операції, загинули або поранені під час її проведення. Також за ініціативи курсантів Академії підготовлено та видано художньо-публіцистичні альманахи «З Батьківщиною в серці» та «Захисникам України – Слава!», присвячені звитязі й мужності героїв АТО; підготовлено та показано виставу-реквієм про загиблих співробітників СБУ. У такий спосіб, поряд із подальшим власним самовихованням, курсанти ще й самі здійснюють певний виховний вплив на іншу молодь.

Реальним результатом такої роботи у поточному році стала виявлена більшістю курсантів випускних курсів готовність достроково завершити навчання та відбутися для подальшого проходження служби у практичні підрозділи СБУ, щоб робити свій внесок у справу захисту Батьківщини.

Разом з тим, ми вважаємо, що сьогодні як ніколи нам необхідно об'єднати зусилля всіх фахівців, котрі опікуються питаннями виховання майбутнього покоління в Україні, задля накопичення та узагальнення передового досвіду, формування єдиних підходів до системи військово-патріотичного виховання в нашій державі. Керуючись такими міркуваннями, ми вирішили провести цю конференцію. Щиро вдячні присутнім на нашому заході представникам Міністерства молоді та спорту України, дванадцяти вищих військових навчальних закладів, практичних підрозділів СБ України, громадських організацій.

Впевнений, що окреслені вище проблемні питання будуть сьогодні в центрі уваги цього поважного наукового форуму. Переконаний, що наша конструктивна дискусія сприятиме напра-

цюванню інноваційних рішень щодо оптимізації військово-патріотичного та професійного виховання фахівців сектору безпеки. Сподіваюсь, вам додадуть енергії та натхнення не лише важлива мета нашої зустрічі, але й творча атмосфера, яка панує в Академії.

Бажаю всім плідної співпраці. Дякую за увагу!

ВИХОВНА РОБОТА З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

УДК 378.013:172

Артемюв В. Ю.

*доктор педагогічних наук, доцент
Національна академія СБ України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СБ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

У період піднесення в Україні патріотичних почуттів і національної самосвідомості завдання морального виховання не знімається з порядку денного. Для низки професій та видів діяльності моральне виховання має принципове значення, будучи, по суті, визначальним для формування їх моральних та професійних поглядів. До представників таких професій відносяться насамперед співробітники силових відомств і спецслужб. Це, в першу чергу, військовослужбовці та співробітники органів державної безпеки України, для яких норми моралі, моральні переконання та почуття відповідальності за безпеку держави і нації професійно є особливо важливими.

Моральна і професійна поведінка співробітників СБ України в процесі проведення АТО в цілому, як свідчить досвід, не викликає нарікань, але це зовсім не означає зниження вимог до рівня морального виховання, адже саме моральне виховання в умовах бойових дій, екстремальних ситуацій визначає правомірність й ефективність результатів.

Основними цілями морального виховання співробітників Служби безпеки України є: роз'яснення для них державних вимог до професійного стану та моральної подобі, соціальної значущості їхньої служби; стимулювання потреби до морального самовдосконалення, прагнення до позитивного морального ідеа-

лу; цілеспрямована організація морально-значущої діяльності, в процесі якої запобігаються негативні дії та вчинки, формуються моральні почуття, такі як відповідальність, гідність й звитяга, патріотизм та дисципліна. Однак, головним стимулом для співробітників СБ України є все ж почуття обов'язку, службового й цивільного.

Система підготовки кадрів органів державної безпеки України включає в себе два ВНЗ – Національну академію та ІПЮК для СБ України, функціонування яких нерозривно пов'язане з вихованням особового складу. Виховання в Академії здійснюється в ході цілісного освітнього процесу безпосередньо шляхом проведення виховної роботи. Головною метою виховної роботи НА СБ України на даний час є формування всебічно розвиненої, професійно підготовленої, морально і психологічно стійкої особистості офіцера спецслужби - оперуповноваженого. Побудоване на науковій основі моральне виховання в Академії не лише формує моральний стан тих, хто навчається, але й створює необхідну морально-психологічну атмосферу у навчальному закладі.

Досвід власної участі в АТО показав, що, незважаючи на постійно зростаючі вимоги до професійних і особистих якостей співробітників спецслужби в ході їх підготовки, спостерігаються окремі недоліки, що негативно впливають на діяльність силових структур та ефективність виконання професійних обов'язків пересічними співробітниками (бракує креативності, кругозору, мистецтва переконувати, проникати у свідомість і хитромудрі плани противника). Адаже саме ці якості, поряд із патріотизмом, дисципліною, відданістю, є предметом виховання. Першоджерелами і глибинними причинами цих недоліків, на нашу думку, є недостатнє використання потенціалу сучасної педагогіки в ході професійної підготовки та відсутність системності у виховній роботі.

Слід зазначити, що в педагогіці досить детально досліджувались питання морального виховання як в цілому, так і в контексті підготовки військовослужбовців й співробітників силових відомств. З числа сучасних військових педагогів, що опікувалися питаннями морального виховання, необхідно виділити В. Я. Слепова, В. І. Хальзова й Я. Я. Юрченко. Проблеми мора-

льно-етичного виховання співробітників правоохоронних органів відображені в роботах О. М. Бандурка, Є. О. Гіди, С. Д. Гусарєва та інших.

Різні аспекти виховання співробітників СБ України відображені в роботах Г. М. Артюшина, М. М. Василюни, Л. В. Вікторової, Н. Г. Іванової, В. М. Манька, В. В. Серікова, В. С. Сідака та інших.

У той же час, проведений нами аналіз свідчить, що в сучасних умовах, особливо з урахуванням особливостей проведення АТО, моральне виховання співробітників СБУ вимагає подальшого вдосконалення.

В цілому моральне виховання розглядається як процес свідомого, цілеспрямованого, систематичного впливу на почуття, погляди і переконання особистості з метою вироблення у неї стійких механізмів формування патріотичної свідомості, моральної поведінки та правової культури. Основою такого виховання є формування деонтологічної компетентності, тобто обізнаності та сприйняття професійних цінностей з урахуванням психофізіологічних здібностей, переведення моральних вимог суспільства, моральних принципів у свідомість, установки, переконання співробітників.

При цьому моральне виховання необхідно розглядати як спеціально організований педагогічний процес свідомого і цілеспрямованого розвитку моральної особистості співробітника СБУ шляхом формування стійких етичних знань, моральних переконань, якостей, почуттів, звичок, відносин та способів діяльності. Моральне виховання осіб, які навчаються у ВИШах СБ України повинно ґрунтуватися на положеннях патріотизму, національного самоусвідомлення, конкретизуючи їх застосування до майбутньої професійної діяльності. Слід також враховувати, що специфіка морального виховання полягає в тому, що воно має здійснюватися без повчань та моралізаторства, адже зайві настирливі вказівки й повчання найчастіше не сприяють моральному розвитку, а швидше викликають зворотну реакцію.

Аналіз теорії і практики свідчить, що для ефективності діяльності науково-педагогічного складу та курсової ланки в НА СБ України в контексті морального становлення майбутніх оперативних співробітників необхідно, щоб ті, хто навчається, були

активними суб'єктами освітнього процесу. При цьому через навчання і виховання встановлюється реальна педагогічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія начальників курсів, вихователів та викладачів й інших посадових осіб і осіб, що навчаються, а також тих факторів і умов, за яких протікає навчальний процес в Академії. Моральне виховання має здійснюватися за допомогою цілеспрямованих педагогічних впливів та взаємодій.

Процес формування виховних впливів і взаємодій у діяльності вихователів і викладачів включає:

- вивчення об'єкта виховних впливів і взаємодій – курсанта, слухача чи студента, діагностика особливостей його індивідуальності;
- оволодіння методикою виховних впливів і взаємодій;
- здійснення виховних впливів і взаємодій з урахуванням особливостей педагогічних ситуацій;
- аналіз результатів виховних впливів і взаємодій, збагачення педагогічного досвіду.

Виховні впливи і взаємодії у процесі морального виховання здійснюються з урахуванням педагогічного стилю і педагогічного такту. Професійний такт педагога залежить від його здатності діяти у відповідності з конкретною ситуацією і індивідуальними якостями того, хто навчається. Міра, такт і стиль є суттєвими складовими частинами педагогічної майстерності, необхідними передумовами ефективного виконання професійних функцій педагога. Фундаментом, на якому виробляється міра морального впливу, є моральні принципи і норми поведінки. Міра свідомості і поведінки курсанта чи слухача Академії вимагає їх виховання у суворому руслі любові до Батьківщини, гордості за свою країну та службу в СБ України.

Для співробітників спецслужби зміст моральних відносин визначає їхнє ставлення до суспільства, держави та особистості, необхідність забезпечувати їх безпеку, сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, бути вірними своєму службовому обов'язку. Форми моральних відносин тих, хто навчається, залежать від того, яким чином вони здатні реально реалізувати моральні вимоги: оцінити конкретний вчинок в конкретній ситуації, визначити необхідність тих чи інших дій, бути здатним до формування моральних якостей, підпорядкувати свою діяльність мораль-

ному ідеалу. Все це переломлюється в особливих особистісних формах моральних відносин: обов'язку і відповідальності, честі й гідності, совісті й сумління як способу внутрішнього самоконтролю особистості.

Моральні якості мають загальнозначущий характер. Втім в СБ України висувуються особливі вимоги до морального стану співробітників, особливо тих, хто перебуває в АТО. Прикладом цього є робота, яка активно проводиться в даний час керівництвом НА та УРОС СБ України. Важливий виховний і спонукаючий вплив на тих, хто виконує свій обов'язок на Сході України, чинить наше сьогоднішнє творче і активне обговорення в НА СБ України таких етичних категорій, як обов'язок, совість, честь, справедливість, дисципліна, добро та зло. Наприклад, це може відбуватися в ході тематичних заходів: "Героїчні вчинки співробітників СБ України в ході проведення АТО", "Співробітники СБ України, які загинули в АТО", "Історія і традиції СБУ", де наводяться позитивні приклади високоморальної поведінки офіцерів, співробітників, їх мужності й стійкості. Моральні якості, які виступають як властивість характеру і розкривають найбільш типові риси поведінки тих, хто навчається у ВНЗ СБ України, є важливим елементом моральності особистості.

Подальше вдосконалення системи морального виховання співробітників СБ України має бути спрямоване на всебічне залучення новітніх ідей, методів і засобів сучасної педагогіки з опорою на деонтологічний потенціал компетентнісного підходу в системі професійної підготовки. Одним із кроків на цьому шляху може стати наскрізне введення у всіх Інститутах Академії навчальних курсів з проблем військово-патріотичного і професійного виховання курсантів, слухачів та студентів НА СБ України. Досвід, отриманий співробітниками Академії в ході проведення АТО, повинен стати провідною ідеєю зазначених курсів і об'єктивним наповненням у всіх академічних програмах навчання.

Бараннік В. А.
кандидат психологічних наук, доцент
Національна академія СБ України

ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ СПІВРОБІТНИКІВ СБ УКРАЇНИ ЗАДІЯНИХ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Реалії сьогодення показують, що завдання, які стоять перед СБ України потребують від її співробітників готовності до швидкого, ефективного та професійного реагування на сучасні загрози національній безпеці України.

Події останніх двох років на Сході України переконливо свідчать, що безпека української державності значною мірою пов'язана не лише з рівнем професіоналізму оперативного складу української спецслужби, але і його вірою у свою Батьківщину, відданістю обраній справі.

Останнє досягається через формування сумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків, розвитку патріотизму та шанобливого ставлення до традицій СБ України. Тому, виховання співробітників СБ України виступає невід'ємною складовою їх професійної діяльності.

Практика оперативно-службової діяльності органів підрозділів СБ України свідчить, що незважаючи на виражену значущість загального виховання особистості, не вирішені в повному обсязі питання формування професійної самосвідомості, ставлення до професії та до себе, як до її представника.

У вітчизняній науці на систематичній основі питання професійного виховання співробітників правоохоронних органів, у тому числі і вітчизняної спецслужби почали досліджуватись у другій половині минулого століття.

В остаточному підсумку сформувалось два головних уявлення про зміст професійного виховання. Згідно з першим, професійне виховання полягає у формуванні (вихованні) професійно-важливих якостей, які залежать від виду діяльності. Згідно з другим підходом, основною метою професійного виховання виступає розвиток потребнісно-мотиваційної та ціннісно-сміслової сфери фахівця, побудова ієрархії професійних цінностей.

Професійне виховання співробітників СБ України спрямовується на розвиток професійних цінностей. Формами професійного виховання виступають у службовий час: тематичні лекції, інформування, бесіди; у позаслужбовий час: спортивні змагання з ігрових видів спорту, відвідування музеїв, виставок, пам'ятних місць, перегляд військово-патріотичних та історичних фільмів, зустрічі з проукраїнсько налаштованими політиками, адміністративними діячами, письменниками, науковцями ветеранами органів державної безпеки.

Інформування має на меті: доведення та роз'яснення оперативно-службових завдань; ознайомлення з динамікою внутрішньогрупової взаємодії, особливостями встановлення і підтримання контакту з цивільним населенням, яке проживає в районі бойових дій, поведінки у разі виникнення конфліктних ситуацій з місцевим населенням, загроз здоров'ю і життю співробітника.

З метою формування у співробітників, які вперше залучаються до виконання завдань на Сході України психологічної готовності до роботи в зазначеному регіоні позитивно зарекомендували себе проведення тематичних зустрічей, лекцій, бесід з офіцерами, які уже залучались до виконання службових завдань в районі проведення АТО.

Лекції були приурочені до державних свят та пам'ятних дат, як-то: День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, Дню Соборності та Свободи України; Дню вшанування учасників бойових дій на території інших держав; відзначення Дня захисника Вітчизни; Міжнародного жіночого дня, річниці створення СБ України; роковин аварії на Чорнобильській АЕС; річниці Перемоги, Дню Конституції України тощо.

Тематичні бесіди спрямовувалися на обговорення питань щодо єдності України в умовах посилення сепаратистських загроз; завдань СБ України на сучасному етапі; специфіки діяльності вітчизняної спецслужби в умовах сьогодення; подій, які відбуваються у регіонах України; положення Кодексу професійної етики співробітника Служби безпеки України, вимог Військової присяги на вірність Українському народові тощо. Також з метою відпрацювання психологічних аспектів поведінки в екстремальних умовах, надання рекомендацій щодо застосування прийомів саморегуляції психічного стану та з'ясування причин виникнен-

ня напруженості у стосунках й можливостях їх оптимізації, проводилися індивідуальні бесіди.

Такий підхід до організації професійного виховання сприятиме успішній професійній адаптації до роботи в зоні АТО, розвиватиме почуття корпоративності та відповідальності за доручену справу.

Література

1. Військове виховання: історія, теорія та методика : навчальний посібник; за ред. В. В. Ягупова. – К. : "Graphic&Design", 2002. – 560 с.

2. Іщенко Д. В. Військова педагогіка. Курс лекцій : навч. посіб. / Д. В. Іщенко. – Хмельницький : АПВУ, 1998. – 159 с.

3. Ставицький О. М. Сутінсть та зміст поняття "професійне виховання" / О. М. Ставицький // Вісник Національної академії ДПС України. – Хмельницький : НАПВУ, 2011. – № 4. – С. 151-162.

УДК 355.232:37.035.7

Варенья Н. М.

Національна академія СБ України

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ КОНСЦІЄНТАЛЬНИХ ВІЙН

Питання підготовки фахівців сектору безпеки України безумовно повинне враховувати, які саме фахові напрямки в районі проведення АТО у Луганській і Донецькій областях можуть стати найбільш витребуваними. Тому, перш за все, необхідно дослідити, що саме потребує першочергового регулювання з урахуванням думки місцевих жителів. Експертне опитування, здійснене у соціальних мережах шляхом онлайн-анкетування, показало, що найбільш витребуваними мешканцями району проведення АТО є інформаційні послуги. Результати беззаперечно вказують на недостатній рівень інформаційних заходів у регіоні, що в свою чергу дозволяє оцінювати вірогідність вдалого проведен-

ня кампаній негативного інформаційно-пропагандистського впливу, як дуже високий. До того ж необхідно враховувати, що ми стикаємось із специфічною формою сучасного тероризму – т. зв. консцієнтальною війною (лат. *conscientia* – свідомість, сумління), що є війною на ураження свідомості, руйнування ідентичності, а також самої здатності людини до самоідентифікації. До особливостей консцієнтальної війни відносять такі риси як: латентність упродовж тривалого часу; різноманітність, гнучкість та непередбачуваність засобів впливу; застосування насильницьких методів викривлення інформаційно-комунікативного простору; стирання чіткого розмежування "друг-ворог"; руйнування духовних цінностей, уявлень про добро і зло, здатності людини до вільної самоідентифікації та інші. Одним із найсильніших засобів інформаційного впливу розробники концепції консцієнтальної війни вважають використання екранних технологій (поширення брехні, підкріпленої теле- або інтернет-картинками) [1].

В умовах консцієнтальної війни у відповідь необхідно використовувати цілий комплекс заходів: від моніторингу до широкого інформаційно-пропагандистського впливу на аудиторію.

Пропаганда (лат. *propagare* – поширювати, розповсюджувати) – діяльність, що передбачає системне поширення, поглиблене роз'яснення соціально-політичних, економічних, правових поглядів, ідей, теорій та забезпечує формування у суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості громадян певних цінностей, орієнтацій, уявлень з метою максимального розширення кола прибічників відповідної ціннісної системи [2]. Французький дослідник пропаганди J. Ellul (Ж. Еллюль) стверджував, що до певної міри всі стереотипи і упередження людини є продуктами пропаганди, яка, здійснюючи свій вплив, спрощує та стереотипує складні явища для того, щоб вони могли легко сприйнятися великою кількістю людей [3]. G. Jowett (Г. Джовет) та V. O'Donnell (В. О'Доннел) у книзі "Пропаганда та переконання" вказують на засоби масової комунікації як головний інструмент пропагандистського впливу.

Нажаль, до цього часу залишається актуальним питання щодо підготовки та ефективного залучення фахівців з вищезначених напрямків, зокрема у районі проведення АТО. Така ситуація, перш за все, пов'язана з недосконалістю існуючої стратегії

використання інформаційного простору, що, в свою чергу, не дозволяє висунути конкретні вимоги до тих фахівців сектору безпеки України, які змогли б успішно протистояти у інформаційно-комунікативному просторі, планувати і впроваджувати інформаційні заходи компенсаційного і попереджувального плану, виступати радниками і консультантами керівників місцевих державних адміністрацій. Серед методів і форм підготовки означених фахівців повинні обов'язково бути такі, що спрямовані на самостійний пошук істини, критичне мислення тощо. До таких методів належать соціально-проектна діяльність, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, аналіз конфліктів, використання засобів масової комунікації тощо.

Як приклад відсутності своєчасного та успішного впливу на інформаційний простір можна розглянути результати, отримані у рамках визначення, упорядкування і формалізації загроз терористичного характеру. Одним з чинників таких загроз було визначено загрози у соціально-політичній сфері та соціальну напруженість. За один із векторів дослідження стану соціальної напруженості в районі проведення АТО було прийнято реакцію населення на прийнятий Верховною Радою України 09 квітня 2015 року Закон України № 317-VIII "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки". Шляхом аналізу місцевих ЗМІ, міських форумів та соціальних мереж протягом 9 місяців здійснювався моніторинг. Що показово: реакція на прийняття Закону та необхідність перейменування за його вимогами деяких населених пунктів, назв вулиць тощо була більшою частиною позитивною або нейтральною.

Нажаль, аналіз публічних заяв та висловлювань високопосадовців держадміністрацій у районі проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях довів відсутність комплексного розуміння питань інформаційного протистояння.

На початку лютого 2016 року виявлено значне зростання невдоволення застосуванням вимог вищезгаданого Закону щодо перейменування вулиць. Поглиблений аналіз дозволив викрити джерело соціальної напруженості. Було з'ясовано, що невдоволення – реакція на ефір Громадського телебачення Донбасу від 5 лютого 2016 року на тему: "Декомунізація Донбасу" та відпо-

відні публікації у місцевих ЗМІ, а саме – на висловлювання одного з директорів департаментів Донецької обласної Державної адміністрації та на подальші його коментарі у соціальних мережах. Обурення спричинено невдалим формулюванням позиції обладміністрації щодо перейменувань вулиць, мовляв, позиція керівника ОДА – ледь не одноосібно змінити їхні назви на імена героїв, а частково – іменами героїв АТО, категоричне небажання використовувати будь-які нейтральні назви. У відповідь розпочалась бурхлива дискусія на міських форумах і у соціальних мережах. Більшість висловлювань була спрямована проти нав'язування та за такі назви, що не мають політичного підґрунтя. Пізніше до обвинувачень обладміністрації у авторитаризмі додалися звинувачення у спробах будь-яким чином відволікти населення від незадовільного рівня вирішення посадовцями соціально-побутових питань області.

Вочевидь, реакції соціуму були спричинені спробою так званого поневолення свідомості, яке полягає у спробі руйнування здатності людини здійснювати вибір і визначатися. Проте, у часи Інтернету, блогів та соціальних мереж пересічні громадяни самі перетворилися на творців інформаційних посилок. Відтак, навіть незначна на перший погляд подія може зацікавити людей та призвести до помітних суспільно-політичних наслідків.

Лише двома виступами посадовців обладміністрації протягом одного тижня було суттєво підірвано довіру до місцевої влади, її авторитет. Це сталося через нерозуміння, що через виключно соціальну важливість і відповідальність за інформаційний вплив рішення про його змістовний напрямок необхідно приймати, ґрунтуючись на результатах моніторингу, а відсутність таких даних не звільняє від відповідальності за можливі негативні наслідки. Засоби інформаційно-пропагандистського впливу – це сукупність контентів (фактів, аргументів, постулатів, допущень, чуток тощо), які запроваджують до комунікативного простору з метою формування мотивації виключно соціальними виступами. Той, хто приймає рішення про такий вплив, зобов'язаний розуміти і пам'ятати: зміни суспільної свідомості не підлягають "реставрації" і поверненню до початкових переконань, вони безповоротні [4].

Як відомо, головною метою інформаційно-пропагандистських акцій під час проведення психологічних операцій є дестабілізація суспільства, розпад зсередини, що готує підґрунтя для успішного втілення політичних, економічних і військових дій, спрямованих проти будь-якої держави. Підривні інформаційно-пропагандистські акції – найбільш динамічні й агресивні елементи психологічних операцій, які здійснюються супротивником. Через те, що об'єктом інформаційно-психологічного впливу є пересічні громадяни, головним завданням підривних інформаційно-пропагандистських акцій під час проведення психологічних операцій є вплив на громадську думку, настрій, ціннісні орієнтири, погляди, соціально-психологічний клімат, спроби посіяти страх і невпевненість перед майбутнім, викликати недовіру до діяльності органів влади і державного управління, створити атмосферу невдоволення, тривоги, сприяти виникненню опозиційних груп і стимулювання антиурядової діяльності [5].

Виходячи з вищевикладеного можна зробити деякі висновки. Вкрай необхідне вдосконалення існуючої стратегії використання інформаційного простору з урахуванням завдань компенсаційного та попереджувального плану. Для унеможливлення реалізації підривних інформаційно-пропагандистських акцій шляхом використання недосвідченості посадовців (а також для викриття їхніх свідомих дій) у питаннях здійснення негативних для держави інформаційно-пропагандистського впливу і психологічних операцій, вкрай важливою стає підготовка і проведення низки системних дій для формування певних груп професіоналів, що зможуть стати трансляторами цінностей і будуть сприйматись громадськістю. Крім того, під час реалізації важливих заходів адміністраціям областей необхідно обов'язково формувати проекти їхнього інформаційного супроводження з урахуванням заяв, виступів та обговорень у соціальних мережах.

Література

1. Панарин И. Н. Технология информационной войны / И. Н. Панарин. – М. : "КСП+", 2003. – 320 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

3. Ellul J. Propaganda : The Formation of Men's Attitudes / Jacques Ellul. – New York : Vintage Books, 1973. – 352 p.

4. Егоров Е. Д., Трифонов Н. А., Фурсов А. А. Логика действий участников информационно-пропагандистского противоборства. Научный руководитель Егоров Е. Д. – М., 2012.

5. Грачев Г.В., Мельник И.К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия (издание 2-е, исправленное и дополненное). – М. : Алгоритм, 2002.

УДК 355.13/37.035.7

Дорохов М. С.

*Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КОНЦЕПЦІЯМИ ПАТРІОТИЗМ НЕ ВИХОВАТИ

Патріотизм є важливою якістю особистості українського громадянина. Він проявляється в конкретних вчинках і діяльності людини. Зароджуючись із любові до своєї "малої Батьківщини", патріотичні почуття, проходячи низку етапів на шляху до своєї зрілості, підіймаються до загальнодержавної патріотичної самосвідомості, до усвідомленої любові до України, готовності до активної діяльності задля неї.

На рівні українського суспільства патріотичне виховання здійснюється державними та недержавними структурами і установами: органи державної влади і місцевого самоврядування, на які покладені завдання щодо розробки нормативно-правових засад, організаційного, фінансового та методичного забезпечення патріотичного виховання громадян України і недержавними суб'єктами виховання (сім'я; громадські організації патріотичного спрямування ветеранів війни та бойових дій, українське козацтво, військово-історичні клуби та ін.).

Протягом усіх років незалежності були розроблені кілька концепцій патріотичного виховання. На сьогодні погляди

держави на патріотичне виховання визначені в документі "Стратегія національно-патріотичного виховання молоді на 2016-2020 роки", яка затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015. Міністерство освіти і науки України прийняло Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Існують методичні рекомендації цього Міністерства з цих питань, виданий наказ Міністра оборони України про військово-патріотичне виховання молоді. В управліннях освіти обласного і районного рівнів є велика кількість програм і планів виховної роботи. Насправді, більшість з них носить компіляційний характер. Майже жодна з перерахованих Концепцій не була реалізована в життя у зв'язку з тим, що змінювалися вектори розвитку держави, освітньої політики. Не завжди ці керівні документи на початку їх підготовки обговорювалися із громадськістю.

Концепція "Стратегія національно-патріотичного виховання молоді на 2016-2020 роки" критикується ветеранами війни і праці, які мають великий життєвий, військовий і трудовий досвід, особливо ветеранами – фронтовиками. Важко зрозуміти, чому директивним шляхом із суспільного життя вилучена дефініція "Велика Вітчизняна війна"? Чомусь патріотичне виховання не може здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників тієї війни? Вони, що, не спасли народи від знищення нацистським режимом? Зрозуміло, що сьогодні пріоритетним є вшанування героїв антитерористичної операції в Донецької та Луганської областях, але забувати про фронтовиків Другої світової війни аморально. Не знайшлося там місця і для учасників бойових дій в Афганістані та на території інших держав. Хоч у суспільстві на їх досвід є попит і повага до них з боку громадян.

У суспільстві, серед громадських організацій постійно виникають спроби розробити нові концепції, програми, плани щодо патріотичного виховання молоді. Але в цих пропозиціях немає щось концептуально нового, революційного. Сумнівно і то, що подібні Концепції будуть затверджені на державному рівні.

Сьогодні важливо говорити не про розробку нових Концепцій, а про ефективність роботи щодо виховання молоді, надання їй практичної спрямованості. Важливо організувати заняття – 105 годин навчального часу з предмету "Захист Вітчизни" в

школах з належним навчально-матеріальним забезпеченням і відповідним мотивуванням викладачів цього предмету. Багато позитивного в патріотичному вихованні суспільство може взяти у Міністерстві оборони України. Спільно з органами державними влади та місцевого самоврядування вшанування пам'яті військовослужбовців – героїв АТО здійснюється через присвоєння їм звання "Почесний громадянин", встановлення пам'ятних дощок, присвоєння їх імен навчальним закладам, вулицям тощо. Готуються матеріали для системних рубрик про героїчні вчинки військовослужбовців в газетах "Голос України", "Урядовий кур'єр". Здійснюються публікації у центральних та військових друкованих засобах масової інформації аналітичних матеріалів, статей, інтерв'ю про проявлення військовослужбовцями Збройних Сил України героїзму та мужності. Створюються відеофільми та телесюжети про військовослужбовців-героїв.

Література

1. Стратегія національно-патріотичного виховання молоді на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/5802015-19494.

УДК 351.75

Зарицька О. В.

*кандидат психологічних наук
Національна академія СБ України*

Радкович І. М.

СБ України

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ АТО

В аспекті професійно-психологічної підготовки військовослужбовців-учасників АТО особлива увага повинна приділятися питанням підвищення рівня їх інформаційно-психологічної безпеки. За сучасних умов розвитку інформаційно-психологічних технологій значно зросли можливості щодо маніпулювання сві-

домістю як окремої особистості, так і суспільством в цілому. До того ж, міждержавний конфлікт на Сході країни посилив тенденцію до використання новітніх технологій інформаційно-маніпулятивного впливу у сфері військово-психологічних операцій. Такі впливи стають "одним із основних стратегічних факторів реалізації політики в інформаційній сфері, їх використання виключає або ускладнює об'єктивність прийняття воєнно-політичних рішень на всіх рівнях, що зрештою забезпечує успішне їх проведення і гарантує виграш часу у веденні бойових дій" [1, с. 37-43]. Тому підвищення рівня інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців-учасників АТО, в рамках їх професійної підготовки, на сьогоднішній день, є запорукою успішного виконання покладених на них професійних завдань.

Загалом, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості передбачає організацію і здійснення захисних заходів, які диференційовано у п'ять основних груп [2]. Перша група включає: введення певних процедур перевірки достовірності поширюваної інформації; обмеження розповсюдження певних відомостей, в надзвичайних ситуаціях; введення військової цензури в умовах бойових дій і т.п. На особистісному рівні використання захисних заходів цієї групи пов'язане з ініціативною відмовою людини від використання певної інформації, джерел або каналів її розповсюдження (наприклад, відмова від рекламної інформації і т.п.).

Друга група заходів пов'язана з організацією інформаційних потоків, спрямованих на нейтралізацію дії певних інформаційних чинників (наприклад, при виникненні чуток використовується розповсюдження відомостей, нейтралізуючих їх вплив). На особистісному рівні це виявляється в ініціативному пошуку додаткової інформації з різних джерел.

Третя та четверта групи включає різноманітні форми розповсюдження способів і засобів обробки і оцінки інформації (через систему освіти, підготовки і перепідготовки кадрів тощо) та, відповідно, пов'язана з формуванням колективного психологічного захисту.

П'ята група пов'язана із формуванням у людини особистісних новоутворень, стилів діяльності і захисної поведінки, які в своїй сукупності утворюють індивідуальну систему її психологі-

чного захисту. Вибір форми психологічного захисту залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості, особливостей ситуації, мети взаємодії тощо.

Як зазначалося вище, військовий конфлікт на Сході країни стимулював інтенсивність застосування інформаційно-маніпулятивних прийомів і технологій впливу у сфері військово-психологічних операцій, останні визначають [1, с. 37-43] як спосіб психологічної дії, націленої на зміну напряму активності інших людей, здійснюваний настільки майстерно, що залишається непоміченим ними.

До основних маніпулятивних прийомів, які застосовуються у сфері військово-психологічних операцій відносять [3]: дозування інформації (повідомляється тільки частина відомостей, а інша ретельно приховується); змішування дійсних фактів зі всілякими припущеннями, чутками; затягування часу (коли під різними приводами зволікається обнародування дійсно важливих відомостей; поворотний удар (вигадану версію тих або інших подій через підставних осіб поширюють через ЗМІ) та ін.

Враховуючи вищевикладене, до основних заходів захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу військово-службовців, у першу чергу, які вирішують професійні завдання у зоні конфлікту, можна віднести такі [4]: визначення морально-ціннісних установок особового складу і факторів бойової, соціально-політичної та психологічної обстановки; визначення сил та засобів ведення інформаційно-психологічних операцій противника та вжиття заходів протидії ним; своєчасне інформування особового складу щодо методів, дій сил і засобів інформаційно-психологічних операцій противника; своєчасне знищення агітаційно-пропагандистських матеріалів супротивника; організація роботи з військовослужбовцями, які схильні до панічних настроїв; організація співпраці з питань проведення заходів захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу з місцевими органами влади, населенням, правоохоронними органами тощо.

Оскільки, значна частина негативних інформаційно-психологічних впливів здійснюються і у сфері міжособистісного спілкування, а однією з важливих складових діяльності військовослужбовців-учасників АТО є комунікативна складова, то це зумовлює необхідність володіння ними навичками та прийомами

як виявлення, розпізнавання маніпулятивних впливів, так і протидії їм.

Нами розроблено психологічну модель протидії маніпулюванню, яку можна застосовувати військовослужбовцю-учаснику АТО у процесі професійного спілкування. Вона включає три основні етапи, а саме:

- аналіз (оцінювання ситуації; усвідомлення змісту маніпуляції);

- підготовка (встановлення контролю над емоціями; визначення вразливих сторін співрозмовника та визначення оптимальних прийомів протидії маніпулюванню);

- протидія ("збивання" маніпулятивного впливу з темпу й ритму; зайняття й декларування чіткої та ясної позиції в питанні, яке є предметом маніпуляції; провокування маніпулятора до "самовикриття" тощо).

Суттєво, що найголовніше та найскладніше у даному процесі – останній етап, оскільки, будь-яка протидія зазвичай сприймається негативно. Уникнення негативних наслідків у взаємостосунках та успішне виконання військовослужбовцями професійних завдань можливе за умови володіння ними необхідних вмінь та навичок протидії маніпулюванню. А це, у свою чергу, розширює сферу професійно-психологічної підготовки військовослужбовців до виконання професійних завдань.

Таким чином, підвищення рівня інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців-учасників АТО, повинно здійснюватися в рамках їх професійної підготовки та спрямовуватися на формування у них захисної поведінки, що сприяє протидії маніпулятивним впливам як у процесі міжособистісної професійної взаємодії так і зовнішнього інформаційного середовища.

Література

1. Попов М. О. До забезпечення воєнної безпеки в умовах загрози інформаційної війни / М. О. Попов, А. Г. Лук'янець // Наука і оборона. – 1999. – № 2. – С. 37-43.

2. Панкратов В. Н. Защита от психологического манипулирования / В. Н. Панкратов. – М. : Институт психотерапии, 2004. – 208 с.

3. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / В. Г. Крысько. – Минск : Хервест, 1999. – 450 с.

4. Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 3 червня 2015 р.) / Міністерство оборони України, національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2015. – С. 38-41.

УДК 355. 232:37.035.7

Іваницький Р. С.

кандидат військових наук

Центр спеціальних операцій "А" СБ України

Рождественський А. Ю.

кандидат психологічних наук, доцент

Центр спеціальних операцій "А" СБ України

**ПЕРСПЕКТИВНІ ВЕКТОРИ РОЗБУДОВИ ЦІЛІСНОЇ
СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ**

Еволюція виховної роботи у військових формуваннях України має тривалу історію та "тернистий" шлях, але попри всіх видозмін й до сьогодні її фундаментальною основою залишається створення єдиної системи морально-психологічного забезпечення. Ця система здійснюватиметься шляхом вдосконалення сил, засобів, технологій та методик за трьома напрямками:

1. Морально-психологічне забезпечення бойової та мобілізаційної готовності військ, бойового чергування, оперативної та бойової підготовки;

2. Морально-психологічне забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій);

3. Морально-психологічне забезпечення військової дисципліни.

Вочевидь, що така система побудови із орієнтацією на об'єктно-функціональні ознаки виховної роботи, залишаючи осторонь суб'єктно-діяльнісні ознаки не може бути ефективною за сучасних умов.

Досвід практичної діяльності, в сфері психолого-педагогічного забезпечення професійної підготовки військовослужбовців ЗС України, в тому числі і спецпризначенців, переконливо засвідчує, що насамперед, загальнішими постають такі її грані як:

1. Особистісні проблеми - проблеми, що погіршують особистісний розвиток військовослужбовців, їх моральне і психічне здоров'я, самопочуття і потенційні бойові можливості. Це передусім, труднощі соціально-психологічної адаптації військовослужбовця до умов військової служби, і екстремальних ситуаціях. Їх вияви знаходять своє вираження в формі конфліктів з оточуючими, різноманітних формах поведінки, відмінної від норми, а в змістовному відношенні переживаються військовослужбовцями як почуття тривоги, розгубленості, безвихідності тощо.

2. Колективно-групові проблеми - проблеми, що погіршують морально-психологічний клімат військового колективу. До них належать різноманітні види порушень і деформацій внутрішньоколективних зв'язків (моральних, ділових, особистих), розпад позитивних цінностей колективу, відокремленість військовослужбовців, що виявляється в побутових конфліктах, різноманітних формах психологічної несумісності, існуванні мікрогруп, негативних стійких прагнень до вибору неправдивих асоціальних та антиармійських цілей і орієнтирів.

Окремої важливості набуває психолого-педагогічне забезпечення ще на етапі навчання особистості військовослужбовця у вищому навчальному військовому закладі, де, здебільшого, й досі зосереджується увага навколо часткових питань, які стосуються, зокрема, міжгрупових відмінностей ціннісних орієнтацій курсантів як фактора вияву інгрупової переваги, організації міжперсональної взаємодії, стиля і умов спілкування, а також тих, що

пов'язані із аналізом способу організації навчально-виховних впливів на формування окремої групи цінностей (естетичних, валеологічних, духовних, і таке інше).

Узагальнення існуючої практики дослідження військовими психологами ціннісної свідомості й самосвідомості курсантів, дозволило нам констатувати, що остання постає для дослідників не стільки в якості особливої за своєю життєдіяльністю групи із притаманною їй специфікою, а здебільше в якості постачальника інформації, джерела впливу, в кінцевому випадку – в якості позбавленої власної логіки розвитку об'єкта функціонування.

Установка на суб'єктну парадигму робить необхідним і перегляд існуючих у літературі поглядів щодо принципів пояснення механізмів розвитку ціннісного ставлення людини взагалі, особистості майбутнього офіцера Збройних сил України – зокрема. Очевидно, що пошук останніх має зосереджуватися навколо тих внутрішніх детермінант, вплив яких на становлення й перебіг ціннісних орієнтацій особистості припускається найвірогіднішим. Такою детермінантою має поставати процес ідентифікації і самокатегоризації. Мабуть не випадковим, як пересвідчує література останнього часу, феномен ідентифікації і самоідентифікації (професійної, особистісної) все частіше залучається для пояснення низки проблем, пов'язаних із осмисленням механізмів самосвідомості, міжособистісного сприймання, розвитку особистості у онтогенезі, взаєморозуміння, соціалізації і персоніфікації, тощо.

Зазначимо, що сплеск інтересу до проблеми самовизначення особистості спостерігається на сторінках психолого-педагогічної літератури вже досить тривалий час, але в умовах сучасних соціальних перетворень, зазначена проблема набуває особливої гостроти. Соціокультурна ситуація останнього часу надала згаданій проблемі відчутно практичного зафарблення через те, що в умовах zdeформованої трансформації українського суспільства "...що супроводжується втратою традиційних орієнтирів і засобів здійснення індивідуального життя, обрання життєвого шляху стає надзвичайно важким, а для значної частини молоді, що залучається до життя, завершується зламом їхньої життєвої долі, обранням соціально неповноцінного

життєвого шляху, або наданню своєї долі грі випадку, потоку життєвої стихії. Що завершується здебільшого плачно".

Вже непоодиноким відзначається, що "радикальні соціальні зміни (такі, що відбуваються в Україні) зумовлюють докорінну зміну вибору базових життєвих цінностей та її ієрархії, перегляд масових уявлень про те, що є цінним, значущим, а що ні. Така ситуація приводить до істотного розриву між цінностями різних поколінь. Радикальні соціальні перетворення, нові соціальні умови відбиваються, насамперед, у ціннісних орієнтаціях молодого покоління". Зміни у ціннісній сфері особистості, звичайно, не можуть не позначитися на змістові і характері проектування нею свого майбутнього життєвого шляху.

Вихід з такого становища, в першу чергу, може бути здійснений через інформаційне забезпечення. Адже відомо, що своєчасна, повна і несуперечлива інформація є найважливішим фактором ефективного розв'язання конкретних ситуацій. Надійна інформаційна основа дозволяє формувати систему чітких оперативних цілей діяльності, здійснювати формулювання мети та цілі при зміні ситуації. Крім того, інформація, що надається має дозволяти здійснити прогнозування і попереднє внутрішнє планування, що підвищить функціональне значення найважливішої "психологічної складової" діяльності – антиципації. Інформація повинна структуруватися з урахуванням її психологічної значимості, цінності, операційності та врахування часового фактору. Інформаційна основа діяльності повинна надавати можливість хоча б для мінімального програмування діяльності військовослужбовця.

Очевидно, що повноцінне розв'язання поставленої у роботі проблеми потребує всебічного обговорення, в процесі якого віднайдеться якщо не загальноприйнятий, то, принаймні, тимчасовий консенсус щодо шляхів її вирішення.

БОЙОВИЙ КІКБОКСІНГ – ОСНОВА РУКОПАШНОГО БОЮ І БАЗОВА СКЛАДОВА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ ДЛЯ ЗОНИ АТО

Вдосконалення системи підготовки спецпризначенців для зони АТО є одним з найактуальніших питань сьогодення.

Загострення оперативної обстановки в зоні АТО засвідчує важливість приділення більшої уваги підготовленості з рукопашного бою – цій невід'ємній складовій в загальній системі підготовки спецпризначенців.

На жаль, ми не звикли різко змінювати програми та навчальні плани, які на сьогодні потребують перегляду в частині формування необхідних навичок фізичної та психологічної стійкості в умовах широкомасштабної агресії Російської Федерації.

Розв'язанню цих проблем певною мірою і присвячені деякі тези моєї доповіді.

Вважаю, що спецпризначенець повинен бути бійцем з рівнем рукопашної підготовки, який дозволяє ефективно виконати поставлене завдання.

Боець – це той, хто, долаючи інстинкт самозбереження, виконує поставлене завдання. Підготовка спецпризначенця повинна включати обов'язкову системну програму з рукопашного бою. Саме у рукопашній підготовці неабиякого значення набуває антиципація, яка базується на вірогіднісному прогнозуванні та упередженні дій противника, а також емоційна стійкість, яка повинна забезпечити орієнтування спецпризначенця в просторі та часі, оптимальне підвищення рівня його психічних та функціональних здібностей. Зброя – це продовження удару рукою (аксіома єдиноборств), тому за основу рукопашної підготовки треба взяти підготовку без зброї. Не завжди вона може опинитися під рукою, або спрацювати. Спецпризначенець сам повинен бути досконалою зброєю.

Вправи на витривалість, швидкість, силу, спритність мають стати допоміжними перед безпосереднім контактом з ворогом. Треба перенацілити фізичну підготовку спецпризначенців на підготовку насамперед кваліфікованих бійців.

Пропоную за основу рукопашного бою і як базову складову фізичної підготовки спецпризначенців для зони АТО взяти бойовий кікбоксінг, як похідну від спортивного – найефективнішого виду ударних єдиноборств. Науково доведено, що саме бойовий кікбоксінг є оптимальним для силових структур. З цього питання мною захищена кандидатська дисертація із спеціальності "Теорія та методика навчання" (загальновійськові та військово-спеціальні дисципліни) на тему: "Методика навчання рукопашного бою в системі фізичної підготовки майбутніх офіцерів".

Бойовий кікбоксінг – це синтез ударної техніки, борцівської техніки, техніки бою зі зброєю, техніки захисту, тактики двобою та групового бою, який ставить за мету повне або часткове знешкодження ворога в залежності від поставленого завдання.

Рукопашний бій буде починатися і вестись переважно ударною технікою, борцівська техніка знадобиться фрагментарно – для визволення від захватів, обеззброєння ворога або його конвоювання.

Основним критерієм оцінки підготовленості спецпризначенців для зони АТО до рукопашного бою має стати умовний або вільний бій, а не тільки демонстрація прийомів.

Безпека на заняттях з бойового кікбоксінгу – одне з головних завдань. У процесі навчань і тренувань не повинно бути травм, які загрожують здоров'ю спецпризначенців. Для цього необхідно перш за все оволодіти техніко-точнісними параметрами рухів (біомеханікою), а потім вдосконалювати їх швидкісно-силові параметри. Травматизм на заняттях з бойового кікбоксінгу зведено до мінімуму - порівняно, наприклад, зі спортивними іграми. Навчально-тренувальні бої треба проводити у лайт-контакті. Основний акцент робити на техніку "очі, горло, пах", яка зрівнює можливості сторін, як винахід полковника Кольта.

На цих заняттях спецпризначенці не тільки фізично навчаються долати опір опонента, створюють власний алгоритм поводження в екстремальних умовах, подолання страху, але і вчать застосовувати у власній оперативно-службовій діяль-

ності психологічні технології самострахування та виходу з напружених ситуацій на основі набутих бійцівських навичок.

Майстерність у бойовому кікбоксінгу повинна полягати у вмінні дозувати рівень контакту в бою, залежно від поставленого завдання і в межах розумної достатності.

З урахуванням викладеного, вважав би за доцільне включити в план бойової підготовки спецпризначенців для зони АТО заняття з бойового кікбоксінгу тричі на тиждень, через день (завершений тижневий мікроцикл: два дні – навчально-тренувальні заняття, третій день – бойова практика, день між заняттями – на відновлення).

УДК 355.233.2(477)

Кобзар А. О.

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського*

ВИХОВНА РОБОТА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В АТО: ПРОБЛЕМИ, НЕДОЛІКИ, РЕАКЦІЯ

Виховна робота у військових формуваннях Збройних Сил України в розумінні Указу Президента України № 981/98 не проводилася. Швидше був і є конгломерат виховної роботи (ВР) та морально-психологічного забезпечення (МПЗ), що набуло чинності в ЗС України з 1999 р., як морально-психологічне забезпечення операцій (бойових дій). В подальшому звернемося до цього питання.

Разом з тим, стан організації заходів ВР та МПЗ в умовах АТО свідчить про недоліки в роботі командирів (начальників), офіцерів по роботі з особовим складом, особливо низової ланки. Основними з них є:

недосконалість системи професійно-психологічного відбору військовослужбовців, призваних за мобілізацією на всіх щаблях (в підрозділи на передову попадають особи із кримінальним мину-

лим та хронічними медико-психологічними захворюваннями). Це активно використовується антидержавними засобами масової інформації як привід для дискредитації керівництва держави та Збройних Сил України;

недостатній рівень професійної підготовленості офіцерів ланки рота-батальйон з питань організації індивідуальної роботи з особовим складом, інформаційно-роз'яснювальної роботи в умовах динамічних змін суспільно-політичної обстановки, профілактичної роботи щодо запобігання скоєнню злочинів та подій, що призводить до збільшення небойових втрат особового складу;

відсутність контролю з боку органів військового управління за діями посадових осіб, які відповідальні за: систему воєнно-ідеологічної підготовки та суспільно-політичного інформування особового складу щодо спрямування основних зусиль морально-психологічного забезпечення; ефективне використання наявних інформаційних матеріалів контрпропагандистського характеру; організацію діяльності позаштатних агітаторів; координацію роботи груп інформаційно-психологічного забезпечення; своєчасну доставку періодичних видань та цільової друкованої продукції до підрозділів; системне доведення до особового складу інформації щодо прикладів героїзму та гідного вшанування учасників бойових дій на всіх рівнях державного та військового управління;

низький рівень взаємодії командування з місцевим населенням та налагодження ефективної співпраці з військово-цивільними адміністраціями, громадськими організаціями (волонтерами) щодо формування позитивного ставлення до військовослужбовців та дій військ (сил);

відсутність дієвої системи моніторингу виявлення соціально-психологічних проблем особового складу та оперативного реагування для їх вирішення, роз'яснення дій керівництва держави щодо підвищення соціальних стандартів військової служби тощо.

Що зроблено? Налагоджено організаційне та методичне забезпечення заходів ВР та МПЗ, створено Прес-службу Генерального штабу та введено посади прес-секретарів в кожному органі військового управління до бригади включно. У військах здійснено перехід на оперативні форми та змінено ідеологічне наповнення інформаційного забезпечення. Організовано систему до-

ведення до військ (сил) значимої інформації через щоденний випуск та розсилку Інформаційних бюлетенів на 520 адресатів і Інформаційного вісника чотири рази на тиждень для організації проведення заходів щодо нейтралізації негативного інформаційного впливу на особовий склад. Виходячи з наявних можливостей МО України та за підтримки волонтерських організацій проведено часткове оновлення ТЗВ. Розгорнута активна робота щодо героїзації в суспільстві образу учасника АТО, увічнення пам'яті героїв. У війська спрямовані позаштатні групи психологічного забезпечення, які здійснюють психологічну роботу на постійній основі. Організовано взаємодію з Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи. На даний час у відповідних заходах приймають сотні цивільних психологів українських психологічних асоціацій та інститутів. Здійснюється психологічний супровід під час ритуалу поховання загиблих військовослужбовців. Налагоджено систему спрямування ініціатив державних та громадських інституцій щодо культурологічного обслуговування особового складу Збройних Сил України. Створені групи цивільно-військового співробітництва. Завдяки постійній волонтерській допомозі щодо забезпечення продуктами харчування, теплим одягом, дитячими малюнками особовий склад військових частин не відчуває суттєвих проблем. Важливу роль у зміцненні морального духу відіграють військові капелани.

В той же час не вдалося в повній мірі подолати проблеми, які негативно впливають на ВР та МПЗ в ході АТО. Причина: сформована система по роботі з особовим складом виявилась нездатною ефективно функціонувати у реальних умовах застосування військ (сил). Проявилась невідповідність її організації та оперативного управління; відсутність структур психологічного забезпечення та захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу; слабкість механізмів соціально-правового забезпечення та організації взаємодії в інтересах МПЗ; недостатність системи кадрового забезпечення та підготовки фахівців. Багаторічне фінансування армії за залишковим принципом, призвело до того, що і зараз у військах немає сил та засобів сучасних інформаційних технологій, які б дозволяли здійснювати ефективний інформаційний вплив війська та насе-

лення і забезпечувати захист від негативного інформаційно-психологічного впливу противника.

Однією із причин є псевдонауковий підхід до визначення та формування системи, що відповідає за гуманітарну складову в ЗС України. Виховна робота за 24 роки пройшла складний шлях перетворень. Соціально-психологічна служба, ВСПР, ВР, структури з гуманітарних питань, ВСПР, структури по роботі з особовим складом, морально-психологічного забезпечення. За браком часу, зупинимось тільки на останньому визначенні. *Мораль* – категорія філософії. Походить до латинського слова "mos" (множина "mores"), що означає "вдача". У сучасній філософській літературі під мораллю розуміється моральність, особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин; один з основних способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою норм. Мораль завжди носить соціально-груповий характер: мораль сім'ї, мораль соціальної групи тощо. Оцінка моральної поведінки виходить із соціального оточення. Моральні норми суспільства, які домінують у державі втілюються в законодавчих актах. Моральні норми є завжди соціальними. *Психологія* – гуманітарна наука, що вивчає психічні явища (мислення, почуття, волю) та поведінку людини, пояснення якій знаходимо в цих явищах. *Отже*, поєднано науку з філософською категорією. На нашу думку, правильно, з погляду науки, вести мову про соціально-психологічне забезпечення, як це було за часів соціально-психологічної служби. Оскільки *соціальне* – це саме загальне, з нього витікають норми поведінки, в суспільстві немає жодної сфери, яка б в тій чи іншій мірі, не "впліталася" в соціальне, "походила", "залежала" тощо від нього. Відтак не морально-психологічне, а *соціально-психологічне забезпечення*.

В час перетворень, що зазнають суспільство, держава, збройні сили, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення це важливо не тільки пам'ятати, а й повернутися до наукового супроводження діяльності складових сектору безпеки. Не діяти на догоду тим або іншим високопосадовцям, не зв'язувати цей процес з трендами типу стратегічні, внутрішні і зовнішні комунікації. Організуючи діяльність структур по вихованню особового складу у відповідність із стандартами НАТО, не забувати про наші вікові традиції, менталітет

українського народу, особливості розвитку України, її Збройних Сил та збройних формувань. Ми вже не один раз спотикалися на рівному місці в цих питаннях.

УДК 351.75

Комісаров О. Г.

доктор юридичних наук, професор

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Белай С. В.

кандидат військових наук, старший науковий співробітник

Національна академія Національної гвардії України

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Складна суспільно-політична та соціально-економічна обстановка в Україні вимагає удосконалення існуючої системи реагування на інформаційні загрози. До того ж, проведення анти-терористичної операції виявило слабку ефективність існуючої системи інформаційно-психологічної протидії. За таких умов від органів управління сектором безпеки України вимагаються своєчасні й ефективні дії з попередження та протидії зазначеним кризовим явищам.

У межах проведених раніше досліджень систем інформаційно-психологічної протидії [1; 2] розроблено типову організаційну структуру моніторингу і врегулювання кризових явищ, визначено ситуаційні центри, елементом яких є групи з моніторингу та протидії кризовим ситуаціям тощо. Однак для успішного функціонування зазначених структур необхідні фахівці, що зможуть якісно виконувати поставлені завдання. Випускники вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання мають володіти певним обсягом знань, навичок та вмінь для роботи в групах моніторингу та ситуаційних центрах.

Основним документом, що визначає напрямок підготовці фахівця є "професіограма" – документ, що містить сукупність професійних вимог, щодо якої повинна бути орієнтована підготовка й розвиток професійних якостей фахівця з моніторингу та протидії кризовим ситуаціям під час отримання ним професії. У "професіограмі" зазначаються певні (професійні) вимоги, що визначені шляхом аналізу практики успішних фахівців. Компетентність фахівця з моніторингу та протидії кризовим ситуаціям полягає в його здатності використати отримані знання, набуті вміння, відомі способи інтелектуальної, пізнавальної, практичної діяльності, а також придбати нові у процесі пізнання й безперервного особистісного самовдосконалення.

Виходячи з набору завдань професійної діяльності, працівник групи моніторингу та протидії кризовим ситуаціям – це фахівець з вищою освітою, який пройшов спеціальну підготовку. Він повинен знати: загальну характеристику геополітичних процесів у сучасному світі, вплив зовнішніх факторів на рівень загроз національній безпеці; особливості взаємодії ЗМІ, громадськості та державних структур; інформаційні технології формування іміджу державної влади, державних органів, силових структур; роботу інформаційних служб органів державної влади; порядок використання нових інформаційних технологій у процесі державного управління; технології управління зв'язками з громадськістю; основні етапи виникнення й розвитку соціальних конфліктів у сучасному суспільстві, вплив соціальних конфліктів на безпеку суспільства; сутність поняття "глобалізація", проблеми захисту національних інтересів держави в умовах глобалізації; поняття й сутність, характерні риси інформаційної війни; інформаційне протиборство на сучасному етапі, основи теорії інформаційного протиборства; найважливіші проблеми внутрішньої й зовнішньої політики України, сучасних міжнародних відносин; проблематику масової комунікації, а також ЗМІ; теорії й концепції, що стосуються сфери інформації, комунікації й формування суспільної думки; основи методики й техніку проведення опитувань суспільної думки; основи автоматизації роботи з інформацією; методи, засоби, технології моніторингу ЗМІ; моделі й методи прийняття рішень та ін.

Фахівець моніторингу та протидії кризовим ситуаціям повинен уміти: аналізувати й виявляти суспільно значимі проблеми й процеси; організувати й здійснювати процес інформаційної роботи; експлуатувати засоби інформаційної роботи; застосовувати необхідні форми інформаційної роботи; здійснювати оброблення інформації; забезпечувати документування інформації; організувати й здійснювати процес аналітичної роботи з результатами моніторингу; здійснювати тематичне дослідження; застосовувати засоби аналітичної роботи; реалізовувати різні форми аналітичної діяльності; реалізовувати технології аналітичної діяльності; забезпечувати документування процесу моніторингу та ін.

Фахівець моніторингу та протидії кризовим ситуаціям повинен бути ознайомлений: з методами й моделями опису, оцінювання, оптимізації інформаційних процесів і інформаційних ресурсів; з методами технічного забезпечення інформаційних систем і процесів, новими технічними засобами збирання, зберігання, передавання й подання інформації, комплексами технічних засобів; з методами лінгвістичного забезпечення інформаційних систем, методами й засобами проектування лексичних комплексів, методами семантичного, синтаксичного та інших видів аналізу текстів; з інтерфейсами інформаційних систем, форматами зовнішнього й внутрішнього подання даних, комунікативними й іншими формами даних і документів; з методами організаційного забезпечення інформаційних систем; з технологіями мережевих інформаційних ресурсів, особливостями розроблення, організації й функціонування розподілених інформаційних систем і баз даних, прикладними протоколами інформаційних мереж та ін.

Фахівець моніторингу та протидії кризовим ситуаціям відповідно до загальної професійної й спеціальної підготовки повинен уміти здійснювати такі види діяльності: інформаційно-аналітичну; інформаційно-комунікаційну; інформаційно-управлінську; інформаційно-референтську; організаційно-технічну; інформаційно-соціологічну; науково-дослідну.

Особистісні особливості кваліфікованого фахівця моніторингу та протидії кризовим ситуаціям: уміти чітко виражати свої думки й слухати інших; бути спостережливим, швидко схоплювати й запам'ятовувати; розуміти інших людей; бути сміливим і

чесним; уміти самоорганізовуватися; мати інтелектуальну зрілість, здоровий глузд і лідерські якості; генерувати нові ідеї; обмірковувати й ефективно діяти в критичних ситуаціях; швидко приймати рішення; уміти швидко й грамотно писати; аналізувати суперечливу інформацію, логічно й послідовно викладати думки, опиратися на факти й уміти їх збирати; добре представляти технологію моніторингу, інформаційної й аналітичної діяльності; розбиратися в питаннях державного управління, психології, філософії, соціології й економіки, у політиці й поточних подіях; уміти управляти собою й іншими людьми; визначати пріоритети й спокійно ставитися до необхідності їх зміни; не піддаватися сліпо впливу авторитетів та ін.

Фахівець моніторингу та протидії кризовим ситуаціям повинен: мати цільний характер, здоровий глузд і логіку, здатність до творчості, бути правдивим та об'єктивним, мати глибоку зацікавленість у виконанні функціональних завдань, інтелектуальну допитливість, здатність до аналізу й синтезу, розвинену інтуїцію.

Зазначені вище вимоги професіограми можуть задовольнити лише якісно підготовлені фахівці. З цією метою для удосконалення системи підготовки фахівців з інформаційно-психологічної протидії пропонується використовувати типові сценарії у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання до виконання службово-бойових завдань в районах проведення АТО.

Література

1. Розробка форм і способів інформаційної боротьби при виконанні внутрішніми військами Міністерства Внутрішніх Справ України службово-бойових завдань (шифр "Концепт"): звіт про НДР (заключ.) 02.12.09 / Акад. ВВ МВС України; кер. В. І. Воробйов; викон.: О. Д. Черкашин, В. Л. Петров, С. В. Бєлай [та ін.]. – Х., 2009. – 312 с. – Інв. № 160.

2. Воробйов В. І. Напрямок удосконалювання системи інформаційно-психологічної протидії у внутрішніх військах шляхом створення структури для моделювання та попередження негативних ситуацій / В. І. Воробйов, В. Л. Петров, С. В. Бєлай, О. Д. Черкашин // Честь і закон. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2010. – Вип. 1. – С. 82-87.

Коростиленко А. В.
кандидат юридичних наук
Національної академії СБ України

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Указом Президента України № 92/2016 від 14 березня 2016 року затверджена Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, яка визначає систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі, сформованих на основі оцінки безпекового середовища та фінансово-економічних можливостей держави (далі – Концепція) [1].

Відповідно до п. 3 і 4 розділу II Концепції нерозв'язаними проблемами у секторі безпеки і оборони залишаються:

- недосконала система планування та спільного застосування військ (сил) та засобів, їх підготовки та забезпечення;
- недосконала і неефективна взаємодія між центральними та місцевими органами державної влади, насамперед з питань запобігання і боротьби з тероризмом.

Для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачається:

запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу у секторі безпеки і оборони, формування нової культури безпеки зі збереженням за необхідності спеціалізації та індивідуалізації системи підготовки кадрів;

забезпечення розвитку системи військово-патріотичного виховання, запровадження програм військової підготовки і цивільного захисту в загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах.

Передбачається створити умови для широкого залучення недержавних організацій до виконання завдань в інтересах національної безпеки держави. Основні зусилля з розвитку сектору

безпеки зосереджуватимуться на поетапному та узгодженому нарощуванні оперативних спроможностей сил безпеки і оборони та рівня їх готовності до невідкладного на виклики й загрози національній безпеці України.

При цьому у розділі IV Концепції пріоритетним визначено напрям сприяння участі громадських організацій у підвищенні готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання визначених їм завдань шляхом:

- консолідації різних громадських ініціатив та рухів у підтриманні глобальної стратегії з протидії тероризму, створення багатофункціональної системи антитерористичних дій і мінімізації терористичних загроз;

- формування у громадян активної позиції протидії терористичній діяльності в будь-яких проявах, запровадження системи залучення громадськості до протидії тероризму для сприяння його виявленню та запобіганню.

У червні 2015 року Прем'єр-міністром України підтримано пропозиції Голови Служби безпеки розпочати на міжвідомчому рівні (у числі інших актуальних напрямів) підготовку пропозицій до нормативно-правових актів щодо запровадження в навчальних закладах України спеціальних програм та курсів з антитерористичної підготовки населення для підвищення рівня його обізнаності з правилами поведінки в умовах терористичної загрози, удосконалення практичних навичок та вмій [2].

З цією метою на базі СБ України створено міжвідомчу робочу групу, до складу якої включено і науковців НА СБ України.

Така позиція ґрунтується на тому, що події довготривалої антитерористичної операції на Сході України характеризуються масштабними бойовими зіткненнями і чисельними жертвами як військових та спецпризначенців, так і серед цивільного населення, свідчать про те, що українське суспільство не було до них готове.

Реалії сьогодення беззаперечно свідчать про те, що глобальною помилкою в організації загальнодержавної стратегії протидії тероризму в Україні було те, що головні зусилля антитерористичної діяльності були спрямовані на формуванні державної системи боротьби з тероризмом виключно на можливостях спеціальних підрозділів суб'єктів боротьби з тероризмом, ігноруючи антитерористичну компетентність громади, як головного суб'єк-

та (*антитерористична компетентність – інтегрований результат опанування змістом антитерористичної підготовки, який виражається в особовому ставленні до ідеології тероризму, готовності протистояти терористичній діяльності та здатності забезпечити власну безпеку у випадку терористичного акту або під час антитерористичної операції*). Поза увагою, при формуванні антитерористичних концепцій залишалися можливості та резерви людського ресурсу як основної складової теророгенного потенціалу громадського суспільства (*теророгенний потенціал – узагальнена характеристика людських, матеріальних, інформаційних ресурсів, що забезпечують терористичну або антитерористичну діяльність, прив'язану до місця і часу*). Наслідки такої помилки стали фатальними, як не сумно це констатувати.

Фактично, першим етапом протидії проявам терористичних актів, та пов'язаних з ними ситуацій на об'єктах різного призначення є специфічна інформаційна робота з усіма учасниками подій з ознаками терористичної діяльності – населенням, співробітниками спеціальних підрозділів та фахівцями з цивільного захисту, спрямована на підвищення їх обізнаності щодо небезпеки. В такому випадку, результати роботи залежать від ступеню їх готовності до таких дій, а концепції протидії тероризмові вимагають формування нового підходу до проблеми розвитку людини, оскільки результат сучасної антитерористичної операції залежить не тільки від рівня фахової майстерності співробітників спеціальних підрозділів, а й від поведінки та реакції цивільного населення.

Відповідно частині 4 статті 5 Закону України "Про боротьбу з тероризмом", здійснення просвітницьких та практично-навчальних заходів з підготовки населення до дій в умовах терористичного акту забезпечують Центральні органи виконавчої влади, що організовують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, підпорядковані їм органи управління у справах цивільної оборони та спеціалізовані формування, війська цивільної оборони [3]. Чисельні жертви серед цивільного населення в районах проведення АТО свідчать про те, що ця робота або зовсім не велась, або її рівень та обсяги були замалими.

Теперішня ситуація в Україні характеризується масштабністю антитерористичної операції, яка проводиться із використанням усього арсеналу військових методів, тобто за ознаками являє собою повноцінний локальний збройний конфлікт, обтяжений інформаційно-пропагандистськими маніпулятивними та гібридними технологіями.

У державі проводиться мобілізація, тобто до проведення АТО вже залучена велика кількість людей, які або зовсім не мають досвіду та знань військових дій, або, у тих категорій офіцерів запасу, які проходили підготовку ще за радянських часів, він втрачений. Треба відверто констатувати, що військовий резерв, який планується задіяти в АТО не має відповідних навичок та потребує ретельної підготовки. В умовах, що склалися, враховуючи тенденції терористичних війн, слід очікувати активізації терористичної діяльності на решті території України, невдалі спроби поодиноких терористичних актів яких ми вже маємо. За таких умов, питання загальної антитерористичної підготовки задля формування у населення спеціальних компетентностей, тобто симбіозу знань та досвіду у протидії терористичним проявам, виходить на рівень значущих для національної безпеки проблем (*система антитерористичної підготовки – комплекс взаємопов'язаних організаційно-технічних, координаційно-інформаційних, пропагандистсько-педагогічних, правових та морально-психологічних заходів і суб'єктів, що їх реалізують, метою якого є формування відповідних компетентностей (знань, вмінь та навичок) протистояння суспільства й особистості викликам сучасного тероризму, протидії терористичній діяльності, дій в умовах проведення АТО та відповідних фахових здібностей представників суб'єктів боротьби з тероризмом*).

Активна підтримка терористів з боку Російської Федерації сприяє тому, що збройний конфлікт на сході не вдасться локалізувати у короткостроковій перспективі, і Україна змушена буде опановувати модель так званого "воєнізованого суспільства", створюючи досконалу систему антитерористичного захисту та активної протидії. При цьому, її ефективність визначається насамперед вдалим симбіозом професіоналізму спеціальних підрозділів та обізнаності й певного досвіду антитерористичних дій з боку цивільного населення. Це відноситься й до системи війсь-

кової підготовки, що охоплює всі верстви населення, починаючи зі шкільної лави. В умовах подій, які відбуваються в Україні, така модель антитерористичної підготовки є, на нашу думку, найбільш прийнятною.

Виконання бойових операцій під час проведення антитерористичної операції як штатних співробітників суб'єктів боротьби з тероризмом, так і добровольців або волонтерів, цивільного населення, сполучено з реальною погрозою для життя і здоров'я, високим ступенем відповідальності за результат операції, інколи й за допомогою безпосереднього вогневого контакту з супротивником. В умовах максимальної нервово-психологічної напруженості результат, в остаточному підсумку, визначає ступінь підготовленості співробітників до виконання спеціальних задач в екстремальних умовах, сукупність визначених особистих і професійних якостей співробітників, детермінованих умовами в колективі і за його межами, виступаючи при цьому об'єктивним фактором. Саме цей фактор, на нашу думку, повинний бути врахований під час реалізації державної політики формування загальнозначущих (ключових) компетентностей для випускників закладів вищої освіти у галузі знань 1601 "Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону" та 1702 "Цивільна безпека". Аналогічні програми (спеціальні курси) слід впроваджувати у навчальних закладах з підготовки як фахівців суб'єктів боротьби з тероризмом, так і цивільного населення. Тема особливо актуальна в межах реалізації курсу "Безпека життєдіяльності" в навчальних закладах та серед об'єктів різних форм власності.

Отже впровадження антитерористичної підготовки збільшить ефективність професійної компетентності та підвищення кваліфікації фахівців із військово-патріотичного виховання особового складу суб'єктів сектору безпеки України.

Література

1. Указ Президента України № 92/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/doc.
2. Лист Голови СБ України від 09.06.2015 № 10/2754.
3. Закон України від 20 березня 2003 р. "Про боротьбу з тероризмом" // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

Телеховський Ю. Г.
кандидат юридичних наук, доцент
Заслужений працівник освіти України
Національна академія СБ України

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КЕРІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ СБ УКРАЇНИ В УМОВАХ АТО (НА ПРИКЛАДІ "ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ")

На тлі проведення Антитерористичної операції – проти України розгорнута повномасштабна інформаційна війна, яка стрижнем проходить через усі складові військових дій. Інформаційна складова так званої "гібридної війни" активно використовується для формування негативного іміджу України серед країн-сусідів і партнерів нашої держави. І ці масштаби, як ми бачимо стають дедалі все більшими.

Специфікою цієї інформаційної війни є велика кількість каналів донесення інформації, а основним структурним елементом тут стали так звані образи – фантоми, що в реальності не існують – це вирази, коментарі і відповідні відео – кіноматеріали, які ідуть під гаслами компрометуючого характеру з метою розпалювання ненависті до всього українського.

Слід відмітити, що стратегічна ціль експлуатації цих матеріалів – замінити об'єктивне уявлення цільових груп населення щодо характеру конфлікту "інформаційними фантомами", необхідними агресору.

Однак слід об'єктивно відмітити, що Україні вдалося в певній мірі адаптуватись і частково відреагувати на ці виклики, створивши систему постійного прискіпливого медіа моніторингу і оперативного реагування на дезінформацію об'єктивними фактами, з якими інформаційна складова "гібридної війни" не витримала конкуренції. Як підтвердження цього – відключення українських і кримськотатарського телевізійних каналів у Криму і в зоні антитерористичної операції, а також цілеспрямований пошук і протидія з боку бойовиків українським громадянам, які оперативно викладають в Інтернеті достовірні факти і приклади, спростовуючи ту чи іншу провокаційну інформацію російського телебачення.

У цих складних умовах негативного інформаційного впливу на населення України, у такій же мірі йде вплив на співробітників Служби безпеки України – як на керівників різного рівня і ступеню, так і на рядових співробітників. Резонно виникає питання – що повинні робити сьогодні керівники наших підрозділів, щоб захистити наших співробітників від цього негативного впливу, як озброїти їх необхідним інструментарієм, створити відповідні механізми захисту на зразок так званого "інформаційного бронезилету" і таким чином впливати на формування соціально-психологічного клімату у підрозділі.

У фокусі цієї роботи повинна стояти особистість, перш за все, КЕРІВНИКА, який максимально наближений до безпосередніх виконавців-співробітників (це нижня і середня ланки керівників до начальника відділу включно). Тобто ті особистості, які можуть і повинні впливати на підлеглих через вияв своєї влади і авторитету тому, що сьогодні збалансована у звичайних умовах система відношень керівник-підлеглий підверглась деформації через чинники впливу, про які було окреслено раніше. В цих умовах, сьогодні, викладачі та науково-педагогічні працівники повинні будувати навчальний процес в академії таким чином, щоб психологічний вплив керівника на підлеглих повинен бути постійною домінантою. Ключовими складовими навчання повинні стати підвищення компетенції керівника щодо актуальних подій, діловитість, ділова і особиста коректність, ґрунтовна обізнаність щодо останніх резонансних подій. Це буде слугувати серйозним підґрунтям для системної роботи з підлеглими для підтримання в підрозділі нормального психологічного клімату і успішного виконання поставлених перед ними завдань.

Будь-яка робота пов'язана з підлеглими, керівництвом ними передбачає професійну відповідальність. Відповідальність за їх життя, за якість виконаної роботи тощо і тому вона потребує від керівника постійної психологічної готовності до певних дій. В умовах сьогодення ця психологічна складова теж непомітно поширюється. Наші співробітники, випускники академії, слухачі систематично виїжджають в зону бойових дій, ризикуючи своїм життям. В цих умовах повинна підвищуватись відповідальність як їх керівників, так і викладачів з точки зору правильності їх навчання, інструктажу, набуття навичок для виконання функціональних завдань в особливих умовах. Слідуючи з цього, у всіх

нас сьогодні повинно бути особливо загострене почуття відповідальності за дії наших слухачів.

Проведення інформаційних агресій і керування ними здійснюється спеціальними центрами, латентна діяльність яких сягає не тільки України, а почала охоплювати і території інших держав Європи. Так, серйозний психологічний тиск почали відчувати у своєму інформаційному просторі Польща та країни Балтії.

У зв'язку з цим, декілька місяців тому з ініціативи вказаних країн, Європейським союзом прийнято рішення у рамках його організаційних структур про створення спеціального відділу, який буде займатись аналізом і подальшим спростуванням пропагандистських вивертів та дезінформації російських ЗМІ. У цей відділ планується запросити досвідчених фахівців по протидії психологічній війні, дезінформації та пропагандистському роз'ясненню населенню реального стану справ по конкретним ситуаціям, які відбуваються у світовому інформаційному просторі. Пізніше почала з'являтися інформація щодо проведення конкретних організаційних заходів, зокрема, про обговорення на рівні конференції ідеї створення під егідою Європейського союзу російськомовного телевізійного каналу для ефективної протидії російській пропаганді у засобах масової інформації.

Ця голландсько-польська ініціатива має на меті забезпечити вільний та об'єктивний доступ до інформації для російськомовної меншини, яка сьогодні проживає на території сходу Європи. Цей захід має забезпечити об'єктивну і правдиву інформацію відносно процесів, що відбуваються за участю Росії.

Не знаходиться осторонь цих процесів і Україна. Так, Рада Національної безпеки і оборони доручила Національній раді по телебаченню і радіомовленню та СБ України прийняти відповідні заходи по протистоянню російській інформаційній пропаганді. Про це йде мова в рішенні РНБО України від 25 січня 2015 року "Про надзвичайні заходи по протидії російській загрози та проявам тероризму, що підтримуються Російською Федерацією".

В рамках вказаних заходів наприкінці 2015 року в Україну прибули представники ЄС по протидії російській пропаганді. Їх мета – домовитись с представниками українських медіа та профільних громадських організацій про створення дієвих механізмів комунікативного впливу та доведення політики Євросоюзу по прогнозуванню та реагуванню на дезінформацію російських СМІ.

Резюмуючи представлений до Вашої уваги матеріал, вважаю за доцільне зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Сприятливий соціально-психологічний клімат в органах (підрозділах) СБ України є одним з факторів підвищення ефективності оперативно-службової діяльності і його створення керівниками підрозділів заслуговує на серйозну увагу.

2. В умовах інформаційної війни, з метою протистояння негативному впливу на співробітників СБ України, необхідно всіма засобами (а саме – професійне навчання, патріотичне виховання, використання психологічних і педагогічних прийомів впливу тощо) формувати відповідні психологічні якості у особового складу нашої спеціальної служби.

3. В матеріалах, які використовуються під час навчального процесу, робити акценти на формування та закріплення у слухачів психологічних складових, які б слугували адекватному, політично-грамотному розумінню (сприйняттю) фактів інформаційної агресії та формуванню емоційно-вольових рис, необхідних при перебуванні в умовах антитерористичної операції.

4. Враховуючи, що процес професійного становлення особового складу СБ України займає значний проміжок часу, визначення психологічних особливостей керівників та оперативних співробітників під час їх перебування на потоках перепідготовки і підвищення кваліфікації, повинно набути постійного характеру.

УДК 355.232:37.035.7

Харов Р. В.

Національна академія СБ України

Івахно О. В.

Національна академія СБ України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Проблема підтримання стійкого морально-психологічного клімату у колективах підрозділів військових формувань, що проходять службу в зоні проведення АТО набуває актуальності в

сучасних умовах. Військовослужбовці мають бути готовим активно виконувати професійні обов'язки у будь-яких екстремальних умовах. Впровадження в освітній процес новітніх методів та форм ведення психологічної підготовки фахівців сектору безпеки, побудова новітньої системи їх професійної підготовки до служби в зоні проведення АТО, сприятиме формуванню й розвитку їх професійно важливих якостей та оптимальної системи взаємодії в колективах.

Сучасні обставини, в яких діють фахівці сектору безпеки України, змушують поглянути на систему підготовки особового складу з іншої точки зору. Безумовно, що військово-технічне оснащення, наявність передової військової техніки, новітніх засобів військової інженерії, машинобудування та інших спеціальних засобів ведення бойових дій були і залишаються на сьогоднішній день надважливою умовою успішного виконання поставлених завдань, відповідними підрозділам на сході України. Сюди також входить і спеціальні уміння та навички особового складу, які вони постійно набувають та вдосконалюють, відповідно до військової обстановки.

Проте, на сьогодні зросла потреба в оптимізації морально-психологічного супроводження розвитку системи патріотичного виховання особового складу військових формувань [2, с. 31].

Як показали конкретні події, офіцери та солдати на початку військових дій були просто не підготовлені до певного психо-емоційного тиску, постійних провокацій та агітацій противника, що призвело до значно більшого ступеня негативних наслідків. Це ж стосувалося й морально-психологічного клімату особового складу. Оскільки недостатньо уміле керівництво бойовими операціями на початку військової кампанії, використання противником на той час невідомих методів війни, а також відсутністю належної психологічно підготовки та стресостійкості – призвело до значних втрат серед особового складу та зменшення бойової ефективності [3, с. 55].

Враховуючи досвід, який був набутий нашими підрозділами в ході ведення бойових дій, а також новітні наукові напрацювання, вбачаємо за доцільне акцентувати увагу на психологічній підготовці військовослужбовців, які готуються або проходять службу в районі проведення АТО, що буде передумовою форму-

вання стійкого морально-психологічного клімату в колективах підрозділів. У зв'язку з цим необхідно:

1. Запровадити обов'язкові курсів психологічної підготовки для керівного складу, який планується до роботи в зоні проведення АТО.

2. Здійснювати постійний моніторинг рівня морально-психологічного клімату в підрозділах.

3. Відкомандирування до кожного підрозділу відповідного спеціаліста, який має необхідні знання та навички у сфері психології, для роботи з військовослужбовцями з метою підвищення рівня їх стресостійкості та моральної витримки.

4. Розробити та видати методичні рекомендації для керівного складу та практичні посібники щодо морально-патріотичного виховання особового складу підрозділів.

Отже, має відбутися комплексне реформування системи психологічної підготовки фахівців сектору безпеки, спрямованої на підтримання на належному рівні психологічного стану особового складу, підвищення стресостійкості, подолання впливу негативних чинників.

Література

1. Проблеми психології військового колективу / А. В. Барабанщиков та ін. – М., 2003.

2. Бойко В. Соціально-психологічний клімат колективу та особистості / В. Бойко, А. Ковальов. – М. : Думка, 2009.

3. Бородхин Ф. М. Увага! Конфлікт! / Ф. М. Бородхин, Н. М. Корян. – Новосибірск, 2008.

4. Введення в психологію. – М., 2002.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ ІЗ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 355.233.378

Веретільник В. В.

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У МАГІСТРАТУРІ

У Стратегії розвитку Державної прикордонної служби Схваленої розпорядженням КМУ № 1189-р від 23 листопада 2015 р. вказується на необхідність підвищення рівня боєздатності органів Держприкордонслужби та їх спроможності до виконання завдань із захисту державного кордону. Це обумовлено появою нових видів загроз, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації нею території Автономної Республіки Крим, розпалювання збройного конфлікту в східних регіонах України.

Крім того, у Стратегії національної безпеки України зазначається, що розвиток Державної прикордонної служби України як військового формування має забезпечити ефективну реалізацію політики безпеки у сфері захисту та охорони державного кордону України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, у тому числі шляхом створення системи інтегрованого управління безпекою державного кордону України, удосконалення інформаційної, оперативної, технічної, фізичної складових, упровадження сучасних систем контролю, створення належно оснащених мобільних прикордонних загонів. Досягнення цієї мети можливе за умови розви-

тку спільних програм підготовки персоналу органів сектору безпеки і оборони, зокрема Програми професійного розвитку; запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав – членів НАТО, ЄС, формування нової культури безпеки; підвищення якості особового складу, удосконалення системи управління та підготовки військ, їх оснащення сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою.

Це актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих керівних офіцерських кадрів, здатних не лише приймати обґрунтовані та ефективні управлінські та професійні рішення з питань охорони державного кордону, а й планувати і проводити спеціальні операції в зоні проведення антитерористичної операції, володіти всіма видами сучасного озброєнням, військовою і спеціальною технікою, знати тактику і стратегію ведення бойових дій, особливості організованого і швидкого переміщення сил і засобів підрозділів, частин та з'єднань тощо.

Отже, офіцер управління органами охорони державного кордону повинен володіти спеціальними знаннями, уміннями, навичками і професійно-важливими якостями, які складають зміст військово-спеціальної компетентності.

Проблема формування і розвитку військово-спеціальної компетентності неодноразово привертала увагу науковців. Зокрема у працях В. Балашова, О. Барабанщикова, Д. Іщенко, Б. Олексієнка розглядаються різноманітні аспекти формування та розвитку професійно важливих якостей особистості офіцера. Шляхи підвищенні якості загальновійськової та військово-спеціальної підготовки курсантів були предметом дослідження Г. Артюшина, О. Євсюкова, С. Кубіцького, А. Протасова, Е. Сарафанюка, О. Торічного. Теорію і методику організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі та особливості професійної підготовки курсантів досліджували В. Бачевський, С. Будник, Н. Генералова, Ю. Дем'янюк, О. Діденко, П. Дзюба, В. Ягупов та ін.).

Важливі для розв'язання проблеми дослідження підходи щодо підвищення ефективності професійної підготовки офіцерів у вищих навчальних закладах містяться у дисертаційних дослі-

дженнях І. Грязнова, О. Діденка, О. Євсюкова, М. Мацишина, О. Тогочинського, В. Чернявського та інших.

Однак комплексного дослідження з питань розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону у процесі фахової підготовки в магістратурі на основі системного та компетентнісного підходів на сьогодні немає: не обґрунтовано педагогічних умов розвитку цієї значущої для професійної діяльності здатності офіцера під час його навчання в магістратурі ВНЗ, не розроблено моделі й методики її розвитку, не визначено критеріїв та показників оцінювання розвиненості, немає цілісного науково-методичного забезпечення розвитку професійної компетентності в умовах реформування ДПСУ.

Про актуальність теми свідчать як результати аналізу стану сформованості військово-спеціальної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону (не у всіх опитаних респондентів ця компетентність відповідає високому рівневі), так і суперечності, які помітні у процесі магістерської підготовки. Це, насамперед, суперечності між вимогами суспільства, що зумовлені необхідністю охорони державного кордону в сучасних умовах, до якості професійної підготовки офіцерів і неналежною методологічною та методичною базою для забезпечення цих вимог; потенційними можливостями, що їх мають сучасні ВНЗ для ефективного розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів, і недостатньою реалізацією цих можливостей на практиці; значними педагогічними резервами навчальних дисциплін магістратури щодо розвитку військово-спеціальної компетентності та невідповідністю форм, методів і засобів організації навчального процесу.

Голіченко Л. М.
кандидат філологічних наук, доцент
Національна академія СБ України

УКРАЇНСЬКОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Реалії сьогодення України вимагають інноваційних педагогічних підходів до освітнього процесу у військових вищих навчальних закладах та моделювання його результату – військового фахівця, який водночас зі спеціальними знаннями, уміннями та компетентностями на високому рівні володіє українською мовою, чітко і правильно розуміє роль державної мови у професійній діяльності, дотримується вимог культури усного й писемного мовлення, оперує фаховою термінологією, правильно використовує різні мовні засоби відповідно до комунікативних намірів, влучно висловлює думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності. Закон України "Про вищу освіту" декларує єдність освітнього й виховного процесів. Їх взаємозв'язок повинен бути пріоритетним напрямом діяльності науково-педагогічних працівників вищої школи та реалізовуватися під час викладання навчальних дисциплін. Тому педагогічний процес потребує змін із урахуванням виховної складової у змісті освітньої діяльності.

Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" одним із основних завдань вищого навчального закладу є "формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах" [2, с. 20].

У військовому вищому навчальному закладі патріотичне виховання відіграє особливо важливу роль, оскільки воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є основою української національної ідеї. Бути патріотом – значить високо нести свою чисту людську душу і совість та гартувати свої про-

фесійно-патріотичні якості. Це важливо для всіх, хто причетний ... до долі Батьківщини, а особливо працівників спецслужб, учасників військових формувань [6, с. 172]. Дослідник В. В. Крутов зауважує, що актуальним є визначення основних шляхів удосконалення системи патріотичного виховання з урахуванням досвіду й досягнень минулого, сучасних реалій та проблем, тенденцій розвитку українського суспільства [4, с. 486-497]. Науковці Г. М. Артющин, С. М. Мамченко вважають домінантами виховного процесу особового складу *громадянсько-патріотичне виховання* – формування в особового складу почуття громадянської відповідальності, вірності українському народу, поваги до його культурно-історичної спадщини, готовності самовіддано служити інтересам держави, виконувати службовий обов'язок; *військово-патріотичне* – систему заходів, спрямованих на патріотичне виховання курсантів (слухачів) ВНЗ СБ України, формування в них шанобливого ставлення до норм професійної етики та кращих традицій органів державної безпеки [1, с. 105].

Стаття 10 Конституції України декларує статус української мови, відповідно до якої "державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України...". Тому сучасний фахівець сектору безпеки України повинен на високому професійному рівні володіти українською мовою, бути взірцем носія атрибута державності, а отже, патріотом своєї країни, готовим з честю й гідністю виконати завдання її керівництва.

Українськомовна компетентність майбутніх фахівців Служби безпеки України – значущий компонент військово-патріотичного виховання. Науково-педагогічні працівники кафедр українського ділового мовлення у змістовій частині навчальних занять особливу увагу зосереджують на формуванні в курсантів високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до України, рідної мови, турботи про благо народу, усвідомлення фахової потреби послуговуватися українською мовою у професійній діяльності, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності України. Складовою освітньої діяльності кафедри є патріотичне виховання особистості в позанавчальний час, що полягає у формуванні в курсантів засобами рідної мови людської

гідності, високої національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, моралі, виконанні положень національного законодавства, умінні цивілізовано відстоювати свої права і свободи, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві. Реалізація вищезазначених напрямів відбувається засобом слова під час літературно-творчої діяльності, спрямованої на мовне виховання майбутніх офіцерів Служби безпеки України, та передбачає такі етапи роботи:

- мовно-літературні конкурси міжнародного, всеукраїнського та академічного рівнів;
- олімпіади з української мови;
- мовно-літературні студії;
- зустрічі з відомими митцями;
- екскурсії до пам'ятних місць, пов'язаних з життям та діяльністю відомих постатей української культури.

Зокрема, традицією кафедри стало укладання та видання військово-патріотичних альманахів. На думку Кудінова С. С., поетичні та прозові твори курсантів ... "є виявом пошани й вдячності воїнам..., вони присвячені військовій честі й доблесті, відвазі та бойовому братерству, любові до Батьківщини. Усі твори об'єднує спільний лейтмотив – завдяки воїнам-захисникам Україна буде завжди!" [3, с. 3]. Зустрічі майбутніх фахівців української спецслужби з відомими майстрами українського слова – членами Національної спілки письменників України – поетесою Домашенко Т. М., лауреатом Шевченківської премії Перебийносом П. М., шевченкознавцем Клименко Н. М., поетом-піснярем Луківим М. В., поетесою, прозаїком, журналістом Тарасюк Г. Т. та ін. – сприяють вихованню патріотизму, любові та поваги до культури і традицій українського народу, утвердженню свідомого розуміння значення мови у майбутній професійній діяльності курсантів, піднесенню її престижу на державному та світовому рівнях.

На думку автора, військово-патріотичне виховання майбутніх фахівців Служби безпеки України – важлива складова освітньої діяльності Академії, адже нині фахівець української спецслужби повинен бути патріотом своєї держави, українськомовним взірцем офіцера сучасної військової еліти.

Література

1. Артюшин Г. М. Підготовка, післядипломна освіта у вищих військових навчальних закладах Служби безпеки України : навч.-

метод. посіб. / Г. М. Артюшин, С. М. Мамченко. – К. : Центр навч., наук. та період. видань НА СБ України, 2015. – 220 с.

2. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – 63 с.

3. Захисникам України – СЛАВА! : художньо-публіцистичний альманах з присвятою звитязі й мужності героїв АТО. – К. : Нац. акад. СБУ, 2015. – 144 с.

4. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки : моногр. / В. В. Крутов. – К. : Видавництво "Преса України", 2009. – 592 с.

5. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : моногр. / В. Андрущенко, Н. Дівінська, Б. Корольов та ін. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 256 с.

6. Сідак В. Мораль і безпека особи, нації, держави: історико-філософські нариси : моногр. / В. Сідак, І. Валько. – К. : Академія педагогічних наук України ; Національна академія Служби безпеки України, 2001. – 221 с.

УДК 378.159.09.19

Євтушенко В. В.

Національна академія СБ України

Воронцов О. С.

кандидат педагогічних наук

Національна академія СБ України

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Протягом усього періоду незалежності України держава робить суттєві кроки до створення цілісного сектору безпеки і оборони як головного елемента системи забезпечення воєнної безпеки, інтеграції спроможностей його складових для своєчасного і ефективного реагування на наявні та потенційні загрози.

Невід'ємним компонентом кадрового потенціалу сектору безпеки України є фахівці, основна місія яких полягає у забезпеченні державної безпеки. У зв'язку з цим професійна підготовка цих фахівців і підвищення їх кваліфікації є важливим завданням військово-професійної освіти.

Теоретичне підґрунтя розвитку фахової компетентності зазначеної категорії осіб вміщує аналіз поняттєво-категорійного апарату, а також теоретичних основ формування та розвитку їх фахової компетентності.

Проблема розвитку у загальнонауковому розумінні цього поняття зосереджується у професійній педагогіці у вигляді поняття "професійний розвиток". Проблеми і характеристики професійного розвитку особистості знайшли своє відображення у наукових дослідженнях В. Шадрікова, Є. Клімова, Т. Кудрявцева та ін., які відзначають значний вплив професії на розвиток особистості й наявність суттєвих змін в особистісному розвитку залежно від обраної професії. Результатом професійного розвитку, як зазначає В. Дружинін, є професіоналізація, яка відбувається протягом усього періоду трудової діяльності людини [4].

У процесі професіоналізації спочатку формується професійна та фахова види компетентності фахівця, а згодом вони розвиваються і вдосконалюються. Таким чином, категорія "професійний розвиток" безпосередньо пов'язана з "професійною компетентністю". Вона визначається як [1; 2]:

- хороший рівень обізнаності з чим-небудь;
- коло повноважень організації, установи, фахівця;
- достатні знання в якій-небудь галузі;
- особистісні якості, що ґрунтуються на знанні й кваліфікації;
- коло повноважень, прав і владних обов'язків тощо.

Аналіз науково-практичних проблем дослідження діяльності фахівців сектору безпеки дає можливість сформулювати тезу про те, що у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації вони мають досягти певного рівня фахової компетентності. У зв'язку з цим професійна діяльність цих фахівців розглядається нами на засадах компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів, базовими категоріями яких є компетентність, суб'єкт діяльності.

Серед дослідників компетентності як психолого-педагогічної категорії вирізняється науковий доробок

Дж. Равена, який виокремив 37 різновидів компетентності, співвідносячи її з готовністю, здатністю, упевненістю людини [5]. Значний внесок в обґрунтування теорії компетентності фахівців різних профілів (і насамперед, педагогічного) внесли І. О. Зимня, І. Багманов, О. Низовець, С. Вершловский, Ю. Кулюткін, В. В. Ягупов та ін.

Дослідники пропонують розглядати компетентність у таких аспектах:

- як сукупність здібностей, здатностей, умінь і знань, достатніх і адекватних виконуваним діяльності;
- як сукупність психічних якостей,
- як психічний стан, що дає можливість діяти відповідально й самостійно (діяльнісна компетентність) [3].

Поняття "професійна компетентність" не має чіткого усталеного визначення і на сьогодні, тому трактується науковцями різних наук по-різному, залежно від досліджуваного об'єкта. Професійна компетентність як науково-практична проблема залишається недостатньо вивченою в педагогічній науці. Хоча окремі дослідження з цієї проблеми є. Так, фахова компетентність як основне поняття компетентнісного підходу знайшла своє відображення у наукових працях Ю. Варданяна, Н. Кузьміної, О. Овчарук, С. Шишова, В. Ягупова та ін.

Професійна компетентність має розроблятися, насамперед, на засадах компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів, завдяки яким можна визначити місце і роль набутих у процесі професійної підготовки основних складових компетентності фахівця як суб'єкта професійної діяльності. Компетентнісний підхід нині є найбільш активно застосовуваний у професійній педагогіці, хоча базові категорії цього підходу так і не знайшли однозначного тлумачення у вітчизняній педагогіці, тому спостерігається необґрунтоване ототожнення понять "компетентність" і "компетенція". Загалом же визначення понять "компетентність" і "компетенція" зводяться науковцями до сукупності знань, умінь, навичок, особистісних і професійно важливих якостей, практичного досвіду, ставлень і мотивації, які впливають на формування професійних якостей фахівця на рівні, достатньому для виконання ним своїх професійних функцій.

Отже, професійну компетентність будь-якого фахівця слід співвідносити не тільки із процесом його професійної підготов-

ки, а й з успішністю його майбутньої практичної діяльності. Особовий склад сектору безпеки України – це, в основному, військовослужбовці, а військова служба як особливий вид людської діяльності має свою специфіку та реалізується, як правило, в екстремальних умовах. У зв'язку з цим ця специфіка має бути врахована в змісті професійної компетентності фахівців і у процесі їх розвитку.

Література

1. Дахин А. Н. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? [Електронний ресурс] / А. Н. Дахин. – Режим доступу : http://vio.uchim.info/Vio_17/cd_site/articles/art_1_6.htm.
2. Компетентність // Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. – С. 445.
3. Ланец Г. П. Система профессиональных компетентностей руководителя [Електронний ресурс] / Г. П. Ланец, В. Ю. Лаптева. – Режим доступу : <http://www.emissia.org/offline/2009/1312.htm>.
4. Психология : учебник для гуманитарных вузов / под общей ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2005. – 651 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

УДК 355.232:37.035.7

Зварич І. М.

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Національна академія СБ України*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проблема професійної компетентності викладачів і підвищення якості їхнього фахового рівня, займає одне із провідних місць у системі підготовки кадрів вищих військових навчальних закладів.

На міжнародній конференції за сприянням ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії у 2004 р. вчені визначились у трактуванні терміну компетентність. На їх думку компетентність – це здатність ефективно і творчо застосовувати знання, уміння в міжособистісних відносинах-ситуаціях, які передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті, так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від відношення до цінностей та від знань до знань [3, с. 6].

Згідно вимог Міжнародного департаменту стандартів навчання, досягнень та освіти (IBSTPI – International Board of Standards for Training, Performance and Instruction) компетентність визначається як спроможність кваліфіковано вести професійну діяльність і ефективно виконувати фахові завдання, маючи певні знання, уміння, ставлення, що надають змогу викладачам професійно виконувати педагогічну діяльність, щоб досягти відповідних стандартів у навчально-виховному процесі [4, с. 1].

На основі вивчення навчально-методичної та дидактичної літератури ми дійшли висновку, що *фахова компетентність викладача це – гармонійне поєднання всіх професійних характеристик педагога, його досвіду, знань, умінь і навичок, які комплексно використовуються у навчальних, організаційних, методичних, наукових, культурних заходах навчально-виховного процесу і ґрунтуються на високих моральних та демократичних принципах навчання і виховання молоді, доброзичливої культури спілкування, творчого наукового пошуку, обґрунтування прогресивних сучасних ідей та впровадження новітніх технологій навчання, особистісної відповідальності за якість навчального процесу і усвідомленості повноважень для визначення рівня якості знань молоді та науково-педагогічних працівників у ВНЗ.*

Проте, важливим у вихованні молоді була, є і залишається неповторна постать педагога, яка поєднує дві могутні сили – совість і розум, і сприяє удосконаленню системи освіти. Однією з умов підвищення якості вищої освіти є забезпечення високого рівня якості професійних знань і педагогічної компетентності викладачів, що здійснюють процес обслуговування освітніх послуг. Зрозуміло, що скільки існує освіта, в ній завжди залишається своєрідне співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в навчальному процесі. Тому, основною постаттю в цьому був і залишається викладач, від культури і знань якого завжди залежить

той оптимальний варіант надання освітніх послуг, який духовно підтримує здобувачів в опануванні ними знаннями, в самовдосконаленні. Таким чином, варто виокремити рівень якості фахової підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів, бо його необхідно постійно вдосконалювати.

Отже, викладачі – це найважливіший навчальний ресурс, доступний для більшості здобувачів вищої освіти. Компетентність викладачів є ключовим чинником, який визначає потенціал вищих військових навчальних закладів, зокрема Національної академії СБ України із забезпечення якості освіти. Культура якості освіти, в тому числі організаційні процеси не можуть бути нав'язані зверху, зокрема Центральним управлінням СБУ, оскільки будь-які заходи щодо забезпечення якості освіти, безумовно і надання освітніх послуг в НА СБ України будуть без ефективної участі викладачів – безперспективні.

Таким чином, щоб підвищити рівень якості професійної підготовки викладачів ВВНЗ, зокрема НА СБ України вважаємо, що бажано *створити відділи, які б займалися просвітницькою, виховною, інформаційною, інформаційно-розвивальною діяльністю*, оскільки працівники районних і обласних управлінь, певною мірою і викладачі вищих військових навчальних закладів, обмежені в отриманні сучасної, правдивої і необхідної інформації щодо висвітлення подій сьогодення, яка бажана і необхідна для здійснення навчального процесу.

Гадаємо, що створення таких відділів і виконання інформаційно-просвітницької та інформаційно-розвивальної програми сприятимуть викладачам краще виконувати свої професійні обов'язки і підвищать рівень якості їхньої професійної компетентності. Успішна інформаційно-просвітницька діяльність СБ України може: *розвивати* пізнавальний інтерес у співробітників, їхню творчу активність і критичне мислення, здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію, *виховувати* бережне ставлення до національного багатства країни, *формувати* політичну культуру і глибоке усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадською позицією і відповідальністю, оскільки загальноприйнятою метою у світовій теорії і практиці гуманістичного виховання був і залишається ідеал всебічно і гармонійно розвинутої особистості.

Таким чином, необхідно підкреслити, що для професійної і плідної роботи у департаментах, відділеннях СБ України, зокрема в НА СБ України *повинні працювати висококваліфіковані та обізнані фахівці з високим рівнем якості знань у сфері оперативної та навчальної діяльності, які б керувались принципами прозорості, справедливості, професіоналізму, чесності, гуманності, ввічливого ставлення до кожного та педагогічної етики.*

Найважливішим складником педагогічної етики є моральний обов'язок особистості, який кличе, спонукає, вимагає певних рішень. Одним із перших, хто досліджував проблему морального обов'язку був Демокрит. Вів зазначав, що сама природа особистості окреслює напрям його діяльності, а, отже і обов'язок здійснення цієї діяльності. На думку філософа, усвідомлення обов'язку, сила внутрішнього переконання, орієнтують на виконання моральних і правових норм, вони утримують особистість від негідних вчинків більше, ніж будь-який інший примус. "Не зі страху, але з почуття обов'язку належить утримуватись від нерозумних вчинків" [1, с. 158]. Демокрит далі намагається тлумачити своє висловлення таким чином: "Адже той, кого утримує від несправедливого [вчинку] закон, здатний грішити приховано, отже, тому, хто керується у виконанні обов'язку силою переконання, не властиво ні приховано, ні явно здійснювати щось злочинне. Тому-то кожен, хто чинить правильно, з розумінням і свідомо, той разом із тим буває мужнім і справедливим [1, с. 157].

Таким чином, обов'язок – це один із складних і важливіших механізмів, через який суспільні відносини, вимоги, запити, патріотичні ідеї проникають у свідомість особистості і стають змістом її життєвої діяльності. Ідеї патріотичного виховання висвітлено в працях відомого педагога Г. Ващенка, який наголошував на пріоритетності формування у молоді патріотизму. На його думку, важливими положеннями, які б сприяли патріотичному вихованню молоді є: державна незалежність, можливість для українців вільно творити своє майбутнє; об'єднання всіх українців в єдину спільноту незалежно від їх проживання, віри, соціального стану; справедливий державний устрій, який забезпечить права і свободи громадян; високий рівень народного господарства, що сприятиме добробуту громадян і позбавить експлуатації; духовний розвиток українського народу; високий релігійно-

моральний рівень українського народу; високий рівень здоров'я українського народу [2, с. 175].

Отже, патріотичне виховання, зокрема патріотизм, характеризують рівень розвитку нації, процеси державотворення. Водночас патріотизм характеризується етнічною приналежністю та прив'язаністю особистості до рідного краю, місця проживання. Традиційно патріотичне виховання забезпечувалось родинним вихованням, національною культурою, традиціями, звичаями, соціальними інститутами, законами тощо.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – С. 175.
2. Демокрит // Материалисты Древней Греции : собрание текстов Демокрита, Гераклита, Эпикура. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 85-110.
3. Quality education and competencies for life /workshop 3/ Back ground Paper – 2004. – P. 6. Spector J., Michale – de la Teja. Ileana Source: ERIC.
4. Clearinghouse on Information and Technology Syracuse N.Y. Competencies for Online Teaching. ERIC. Competences and Certification. – 2000. – P. 1.

УДК 378

Іваненко І. В.

Національна академія СБ України

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВИХ КАДРІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО ВИРІШЕННЯ ОСВІТНІХ, ПРОФЕСІЙНИХ ТА ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ

Наразі дослідницька діяльність є обов'язковим елементом професійної підготовки фахівців, оскільки основне завдання вищої школи полягає в підготовці "до освіти протягом життя", го-

товності до самовдосконалення залежно від потреб ринку інтелектуальної праці.

Згідно зі Статутом Національної академії СБ України, затвердженим наказом Служби безпеки України від 28.12.2015 № 835, Академія здійснює підготовку та атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів у сфері забезпечення національної безпеки України, забезпечує умови для підвищення кваліфікації наукового та науково-педагогічного складу, набуття ним навичок сучасної практики оперативно-службової діяльності СБ України та розвитку дослідницької компетентності у сфері забезпечення державної безпеки [1, с. 3-5].

Зважаючи на відсутність єдиної моделі розвитку дослідницької компетентності фахівців у процесі їх професійної підготовки та специфічні особливості підготовки наукових кадрів державної безпеки в системі вищої освіти, постає проблема розроблення теоретичних і практичних аспектів розвитку дослідницької компетентності наукових кадрів СБ України й визначення відповідних дефініцій.

Відповідно до статті 26 Закону України "Про вищу освіту" одним з основних завдань вищого навчального закладу є провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі, забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності [2, с. 32].

Наукові кадри Національної академії СБ України – це професійно підготовлені спеціалісти, які входять до особливої соціально-професійної спільноти. Вони безпосередньо беруть участь у створенні наукових знань і підготовці наукових результатів за пріоритетними напрямками досліджень (забезпечення національної безпеки України, теорія контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, боротьба з корупцією та організованою злочинністю, історія національних спецслужб, управління оперативно-службовою діяльністю, правове регулювання діяльності СБ України в умовах реформування сектору безпеки тощо).

У межах зазначених напрямів наукових досліджень здійснюється інформаційно-аналітичне забезпечення органів держав-

ної влади та оперативно-службової діяльності, впровадження результатів наукових досліджень у практичну діяльність СБ України й освітній процес, а також підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації.

Узагальнення результатів аналізу наукової літератури свідчить про те, що відмінними рисами професійної компетентності військовослужбовців, які є ядром наукових кадрів вищих військових навчальних закладів спеціального спрямування, за цілями, завданнями й результатами професійної діяльності є:

- зумовленість цілей та завдань військової служби соціальними потребами суспільства й закріплення їх у відповідних нормативно-правових актах (законах, військових статутах, наказах та директивах), поєднання складових, які визначають поліфункціональність професійної діяльності;

- інтегративний характер результатів професійної діяльності, яка охоплює морально-психологічний стан особового складу та якісні позитивні зміни у конкретній особистості військовослужбовця;

- відповідність індивідуальних якостей і дій військовослужбовця поставленим цілям, завданням і функціям діяльності [3, с. 13].

Отже, можна зазначити, що розвиток дослідницької компетентності наукових кадрів СБ України є неперервним процесом і включає такі основні складові:

- когнітивна та мотиваційна (усвідомлення цінностей, формування мотивів, механізмів саморегуляції, загальних здібностей та здібностей до пошуку нових знань, окремих особистісних якостей). Ці складові повинні оцінюватися на етапі відбору кандидатів до аспірантури і докторантури, для роботи в наукових лабораторіях Національної академії СБ України, а також оцінювання ефективності роботи наукових кадрів за розробленими і валідними процедурами;

- операційна (формування умінь і навичок дослідницької діяльності, володіння технологією наукового проектування та виконання наукових розробок), що може бути визначена за безпосередньої участі у виконанні наукових робіт згідно з планами Національної академії СБ України, впровадженні напрацювань у практичних підрозділах СБ України;

- комунікативна (використання способів спілкування між учасниками освітнього й наукового процесу), яка може бути оцінена за особистою участю науковців у конференціях, семінарах, круглих столах, нарадах [4, с. 227].

Отже, сформованість дослідницької компетентності наукових кадрів СБ України нерозривна пов'язана з підвищенням ефективності виконання наукових розробок у сфері національної безпеки, наукового забезпечення оперативно-службової діяльності СБ України та впровадження отриманих результатів досліджень. Означена компетентність забезпечує кожному суб'єкту освітнього процесу у вищих навчальних закладах СБ України можливість розкрити свій інтелектуально-творчий потенціал, опанувати стратегії наукового пошуку; активізує процес самореалізації співробітників як професіоналів-дослідників.

Література

1. Наказ Служби безпеки України від 28 грудня 2015 року № 835 "Про затвердження Статуту Національної академії Служби безпеки України".

2. Закон України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 року № 1556 – VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Із змінами, внесеними згідно із Законами № 76 – VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015. – № 6. – Ст. 40 – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.

3. Бец І. О. Теоретичні основи формування науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників [Електронний ресурс] / І. О. Бец // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2011. – № 4. – С. 11-15. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2011_4_4.pdf.

4. Іваненко І. В. Підготовка наукових кадрів у системі СБ України: проблеми та перспективи / І. В. Іваненко // Науковий вісник. – 2015. – № 57. – С. 225-235.

Свідлов Ю. І.

*кандидат військових наук, доцент
Державний ліцей-інтернат з посиленою
військово-фізичною підготовкою*

"Кадетський корпус" імені Івана Герасимовича Харитоненка

Штика О. П.

*кандидат історичних наук, доцент
Державний ліцей-інтернат з посиленою
військово-фізичною підготовкою*

"Кадетський корпус" імені Івана Герасимовича Харитоненка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ДІЄВОГО ФАКТОРУ ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відразу зазначимо, що запропоноване для розгляду питання за даних обставин та умов простотою не відрізняється, а тому у своїй основі є дискусійним. І разом з тим, ми не маємо права не торкатися тих складних і проблемних моментів, які можуть прокласти шлях до його практичного розв'язання. А якщо це так, то з чого маємо виходити та на що спиратися у своїй практичній діяльності, щоб феномен патріотизму дійсно набув ознак тієї могутньої і мотивуючої сили, яка б визначила практичну поведінку наших кадетів, курсантів та слухачів у процесі забезпечення фактору безпеки в нашій державі. Вочевидь, в даному випадку, ми маємо виходити з того, що майбутнє своєї країни потрібно будувати на міцному духовному фундаменті. І основу такого фундаменту повинен складати саме патріотизм. Але що він має собою являти? У нашому розумінні це, насамперед, повага до своєї не простої і вкрай складної історії, до традицій і, зокрема, до православних цінностей нашого народу, які визначають його національну ідентичність. І нарешті, це особиста відповідальність за свою країну і її майбутнє. Якщо ж виходити з контексту питання, яке ми маємо в даному випадку розглянути, то його вирішення потрібно розпочинати з комплексного формування системи цінностей в особового складу, цінностей, які мають складати той морально-етичний фундамент, на якому вибудовується не тільки

індивідуальна ідентичність українського військовослужбовця, а й складається на загальносуспільному рівні політична нація та громадянське суспільство. І це дуже важливо, бо саме з її надр тільки й може з'являтися спільнота свідомих і відповідальних, патріотично налаштованих громадян. Це по-перше.

По-друге, потрібно постійно дбати про підвищення ефективності освітньої політики в межах компетенції своїх учбових закладів. Ми маємо виходити з того, що дійсний патріотизм – це патріотизм, який ґрунтується на міцній системі знань, які саме й дає ефективна освітня система. Зрозуміло, що такий патріотизм не може мати нічого спільного з ідеями расової, національної і релігійної винятковості. Ми завжди повинні мати на увазі те, що почуття патріотизму як певної системи світоглядних цінностей та морально-етичних орієнтирів, на базі яких він сам зростає і формується, закладаються у свідомість людини переважно в часи її молодості. І в цьому сенсі, виключно велика відповідальність покладається на Кадетські корпуси, військові ліцеї та вищі навчальні заклади, які і мають формувати у своїх вихованців почуття справжнього патріотизму.

По-третє, у Сумському Кадетському корпусі питанню воєнно-патріотичного виховання приділяється особливо велика увага. І як свідчить наше не просте життя, це реально породжує позитивні наслідки. Так, скажімо, усі ми пам'ятаємо події, які відбувалися в Криму на території Академії військово-морських сил України, коли патріотично налаштовані курсанти на знак свого протесту проти захоплення Академії російськими військами та пропозиції перейти на їх бік, демонстративно співали Державний гімн України. Нам приємно, що серед організаторів цього виключно патріотичного заходу були і випускники Сумського Кадетського корпусу: ХАРЧЕНКО Олексій та КОЛОДКА Артем.

По-четверте, ми завжди маємо бути свідомими того, що безпека держави не може бути міцною, якщо її молодь не дбає належним чином про своє особисте здоров'я. Саме тому командування Сумського Кадетського корпусу особливу увагу приділяє цьому питанню. Тим більше, що сама назва навчального закладу "Державний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою "Кадетський корпус імені І. Г. Харитоненка" говорить сама за себе. У цілому ж ми прагнемо дивитися на

своїх вихованців, як на майбутнє нашої країни. Ми свідомо розраховуємо на їх молоду і разом з тим позитивну енергію, на їх амбіції та бажання досягти поставлених цілей на користь України і її безпеки. Разом з тим, нам потрібно розуміти, що все вище сказане є лише верхівкою айсбергу в процесі виховання патріотизму. Що стосується базових, фундаментальних речей цього політико-ідеологічного процесу, то вони визначаються такими поняттями, як державницька ідеологія, національна ідея, політична ідентичність, політична нація та громадянське суспільство. Від того, у якому стані знаходяться дані політологічні категорії та яку роль вони відіграють у політичній системі суспільства, ми можемо судити про міру ефективності патріотичного виховання в державі. Тож, виключно тезисно розглянемо це питання. Таким чином, побачимо, за яких обставин нам доводиться вирішувати проблему патріотичного виховання.

Потреба в державницькій ідеології для України виникла разом з отриманням нею незалежності. В її основу мала б бути покладена державницька ідеологія. З цією метою під егідою Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів, Верховної Ради України, Міністерства культури України, Академії наук України, Соціально-психологічного управління МО України, Управління військової освіти МО України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України та цілому ряду політичних партій і громадських організацій в грудні 1992 року була проведена науково-практична конференція *"Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні"*. Ця конференція не тільки визначила контури загальних підходів для вирішення цієї проблеми, як на державному, так і на суспільному рівні, але й надала дієвий поштовх для її подальшого вивчення на рівні науково-експертного та партійно-політичного середовища [3, ст. 159].

На жаль, такий захід був першим і останнім в новітній історії України. В подальшому вивченні цього питання займалися переважно науковці. І коли академік НАНУ Мирослав Попович вкотре говорить, що " Ми не досягнемо економічних успіхів, коли не матимемо ідеології, яка дозволить нам всім жити в одному домі і бачити світло в кінці тунелю. Не можна жити без такої системи цінностей, в яку повірили б люди" [6, ст. 6-7]. Та до його

голосу, як це не прикро, правляча еліта, просто не дослухається, і від того складається враження, що їй не потрібна державницька ідеологія. Не бажає вона усвідомити і того, що в основі державницької ідеології має бути покладена українська національна ідея. "У самому загальному вигляді національна ідея, – як стверджує провідний український політолог М. Михальченко, – це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвитку країни оптимальний напрямок на сьогодні і на майбутнє" [4, ст. 10]. Отже, "Національна ідея, – говорить М. Михальченко, – є формою національного інтересу, а він, в свою чергу – формою вираження потреби і необхідності" [5, ст. 216-217].

Але чи здатна наша політико-економічна еліта усвідомити потреби українського народу та трансформувати їх у його головний національний інтерес? Як не прикро, але визнати потрібно. 25 років незалежності довели, що Україні не пощастило. Її правлячий політичний клас за своїми морально-етичними та професійними якостями не відповідає вимогам тих викликів, які час і обставини ставлять перед Україною. І це є великим випробування для країни, особливо за умов, коли Україна прокладає шлях до Європи. На думку колишнього Верховного представника ЄС з питань закордонної політики і політики безпеки Хав'єр Солана, Україна навряд чи зможе стати членом Євросоюзу. "Для мене Україна є однією з найбільших фрустрацій мого життя", – сказав він у Вашингтоні. Крім того, він відверто заявив, що український політичний клас є незрілим і слабким, а політичні інституції України є хиткими. "Для мене це велике розчарування тому, що Україна могла б досягти набагато більшого. Українську ситуацію ускладнює її політичний клас, який є нижчим від середнього рівня..." [7].

Але чому це так сталося? Правдиву оцінку українській еліті дає перший Президент України Л. Кравчук. З його погляду, за умов ринкової демократії наша "...еліта зірвалася з рейок, згубила те, що називається честю, совістю, культурою... Політична еліта сьогодні продається направо, наліво. Бізнес-еліта дуже часто – примітивні люди" [8].

Тож, коли вони дориваються до влади, то тоді "Корпоративні інтереси і цінності владних структур, правлячих еліт, кланів, олігархічних груп, а ними, як правило, є безпека, самозбережен-

ня та процвітання існуючого режиму, при цьому видаються за найвищі національні інтереси держави і суспільства в цілому. Природньо, що у такому суспільстві будь-яка спроба порушити монополію режиму над сферою безпеки завжди сприймається як пряма загроза його існуванню і трактується як "державна зрада" і "замах на конституційний устрій" [2]. Зрозуміло, що такому політичному класу, ані державницька ідеологія, ані національна ідея і все те, що вони мають породжувати в суспільно-політичному житті, непотрібні. А тому поточною реальністю для України є те, що державницька ідеологія, яка певним чином відбита в Конституції країни поки що сира і не здатна чітко та зрозуміло відповісти на питання: "куди?" і "яким шляхом іде Україна?" [4, ст. 31].

Отже, такий стан речей в державі ніяк не сприяє проведенню військово-патріотичного виховання в країні. А від того маємо суспільно-політичну ситуацію, коли "...країна зависла у просторі і часі. Проектів майбутнього не розробляється тому, що немає стратегічних перспектив, особливо в її суспільно-політичному розвитку" [1, ст. 113].

І в цьому ми вбачаємо для України велику небезпеку. Тож, надійною запорукою на шляху виходу її з системної політико-ідеологічної кризи має стати пошук нами науково-виважених позицій і посилення військово-патріотичного виховання особового складу всіх суб'єктів сектору безпеки України.

Література

1. Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатополюсності. Аналітична доповідь / М. І. Михальченко, Ю. Ж. Шайгородський, О. К. Шевченко та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 116 с.

2. Гончаренко А. Гражданский контроль и система национальной безопасности Украины / Гончаренко А., Джангушин Р., Лисицин Э. // Зеркало недели. – 13 сентября. – 2002. – № 35.

3. Куди йдемо? Матеріали науково-практичної конференції ["Ідеологія та ідейно-політичні засади державного будівництва в Україні"] / за ред. М. Михальченко, Б. Корольова. – К., 1993. – 159 с.

4. Михальченко М. І. Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах:

у збірнику статей. – Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне. – К. : Світогляд, 2005. – 186 с.

5. Михальченко Н. И. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее / Н. И. Михальченко. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 337 с.

6. Попович М. Ідеологія: брак ідеологів?/ М. Попович. – // Урядовий кур'єр. – 27 червня. – 2002. – № 116. – С. 6-8.

7. Українська правда. Для Солани Україна – одна з найбільших фрустрацій життя. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2012/04/14/6962771/>.

8. Українська правда / історична правда / Щербицкий сказав – какой дурак придумал слово перестройка?". – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/09/10/53558/>.

УДК 355.232:37.035.7

Фармагей О. І.

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник
Національна академія СБ України*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА

Проблема військово-патріотичного виховання фахівців сектору безпеки набула особливої актуальності за останні два роки з моменту початку антитерористичної операції на сході України. Вирішити її за декілька місяців неможливо. Вона є системним феноменом, розгляд якого потребує уважного ставлення педагогічної, психологічної, юридичної військової та інших наукових галузей, залучення всіх державних інституцій.

В науці системний підхід дозволяє інтегрувати та систематизувати накопичені знання, знаходити інваріанти наукових описів, уникати локального підходу, підвищувати ефективність системних досліджень і процесу навчання, формувати нові гіпотези.

Грецьке слово "система" (sistema) означає ціле, складене з частин та таке, що має стійку структуру. Автор загальної теорії систем Л. Ф. Берталанфі під системою розумів "комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії".

В системі військово-патріотичного виховання на рівні підсистемних елементів ми виділяємо:

- якісний підбір та перевірку кандидатів до служби (роботи) у секторі безпеки із детальним вивченням мотивації цих людей, особливостей психічного статусу на момент їхнього зарахування та прогнозування розвитку психіки надалі;

- виховання справжніх патріотів, що ґрунтується на історії України, героїчних, насамперед, військових вчинках окремих історичних постатей та українського народу в цілому, виховання поваги до державних символів (гімну, прапору, гербу), впевненості у правоті справи захисту своєї країни, поваги до людей, які носять військову форму;

- належна професійна підготовка, що включатиме сукупність елементів такої підготовки, до яких входить і психологічний аспект із формуванням мотивації до досягнення високого рівня фаховості у обраній професії, впевненості у собі як професіонала та представника держави.

Виконання висловленого у першій тезі потребує згуртованих зусиль підрозділів роботи з особовим складом, психологів та представників зацікавлених підрозділів СБ України. Саме правильне відсіювання кандидатів, які за своїми психофізіологічними, моральними, інтелектуальними, фізичними та іншими особливостями не здатні стати справжніми фахівцями і патріотами не повинні потрапляти до лав СБ України. Окрема увага повинна приділятися дослідженню мотивації кандидатів до майбутньої служби. Крім цього, такі кандидати повинні мати адекватні обраній професії здібності до навчання та подальшої самоосвіти протягом професійного становлення та розвитку.

Другий підсистемний елемент – патріотичне виховання, насамперед, пов'язаний із необхідністю доручити процес виховання тим, хто за своїми професійними, індивідуально-психологічними, та моральними характеристиками відповідає кращим критеріям до представників професії. Коли до патріотичних вчинків закликає людина, що не має за все своє доросле

життя досягнень у професії захисника Вітчизни, офіцера СБ України, то вони не сприймаються молодим поколінням. Крім цього, такі "вихователі" не здатні насправді ні чому навчити, тому, що вони не знають чому і як вчити. Більше того, вони є негативним прикладом, який шкодить вихованню.

Достатньо важлива роль відводиться і державі, яка повинна повернутись до своїх захисників не словами, а конкретними вчинками. Ми у теперішніх умовах розвитку країни бачимо правдивість тези, що "той, хто не хоче годувати власну армію, буде годувати армію ворога". Люди, які захищають свою країну і проливають кров не можуть отримувати мізерне матеріальне утримання, піддаватись необґрунтованій критиці і т. ін.

Третя теза про професіоналізм має під собою особливу здатність співробітників структур сектору безпеки систематично, ефективно і надійно виконувати діяльність у різних, насамперед, особливих та екстремальних умовах. У розумінні професіоналізм відображається такий ступень оволодіння суб'єктом професії психологічною структурою певної діяльності, яка відповідає наявним у суспільстві стандартам та об'єктивним вимогам.

Професіоналізм розглядається як інтегральна характеристика, що проявляється у діяльності, і пов'язана не тільки із досягненням їм високих показників, але і особливостями професійної мотивації, системою прагнень та ціннісних орієнтацій суб'єкта.

Для вирішення проблем патріотичного та професійного виховання фахівців сектору безпеки на державному рівні необхідно створити програми такого виховання, із залученням відповідних міністерств та відомств. Сторонній погляд сьогодні свідчить про те, що патріотизм формується у більшості за рахунок окремих осіб та організацій, волонтерів, кожна структура це робить окремо без спільних зусиль державних установ.

Сьогодні ми маємо підняти на високий рівень приклади героїв АТО, у тому числі і тих, які загинули за свою країну, за те, що б ми мали можливість спокійно вчитись та працювати, спати без остраху обстрілів, смерті близьких та рідних.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

УДК 355.232:37.035.7

Артюшин Г. М.

*доктор педагогічних наук, професор
Національна академія СБ України*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ТА СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність створення дієвої системи виховання особового складу у Збройних Силах та інших військових формуваннях України зумовлена потребами у посиленні захисту нашої держави та підвищенні ефективності оперативно-службової діяльності. Президент, Уряд та керівництво Служби безпеки України приділяють значну увагу щодо розвитку соціальної та гуманітарної сфер життєдіяльності військовослужбовців. Про це, зокрема, свідчать Укази Президента України: "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України"" [14], "Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки" [13], "Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України" [11], "Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України" [12], "Про додаткові заходи щодо посилення турботи про захисників Вітчизни, їх правового і соціального захисту, поліпшення військово-патріотичного виховання молоді" [10]; Розпорядження Президента України "Про заходи щодо зміцнення дисципліни працівників та вдосконалення кадрової роботи у правоохоронних органах" [8]; Директива Верхов-

ного Головнокомандувача Збройних Сил України "Про додаткові заходи щодо поліпшення дисципліни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях" [4] тощо.

В Указі Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України"" [14] зазначено, що для ефективного розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах передбачається: забезпечення розвитку системи військово-патріотичного виховання, запровадження програм військової підготовки і цивільного захисту в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах. Пріоритетним завданням держави визнано створення необхідних умов для військово-патріотичного виховання молоді, підвищення престижу військової служби і соціального статусу військовослужбовців та працівників правоохоронних органів у суспільстві шляхом проведення виваженої інформаційної політики, удосконалення системи взаємодії з інститутами громадянського суспільства; удосконалення форм і методів військово-патріотичної, культурно-виховної та просвітницької роботи серед військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, протидії деструктивному інформаційному впливу противника.

У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки [13] передбачається, що національно-патріотичне виховання на сьогодні має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства, громадян з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі. В основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді. Основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання. Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, со-

борності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні, на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 роках, учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях. Важливою складовою національно-патріотичного виховання має стати поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту [13].

Однак, важливість забезпечення виховної роботи у правоохоронних органах та підготовки до неї не виключає й існування вагомих проблем в організації та здійсненні цієї роботи. У Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України [11], Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки [13] та інших керівних документах вказуються такі недоліки в існуючій соціальній системі виховання в Україні:

- відсутність єдиної системи поглядів на завдання, напрямки та порядок управління духовними процесами;
- відсутність ефективного механізму формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання;
- недостатні зусилля держави у сфері політики консолідації суспільства, формування активної громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості громадян України, особливо дітей і молоді;
- брак духовності і моральності у суспільстві;
- наявність істотних відмінностей у системах цінностей, світоглядних орієнтирах різних (за статками) соціальних груп суспільства, населення певних територій держави, окремих громадян;

- незавершеність процесу формування національного мовно-культурного простору, стійкості його ціннісної основи до зовнішнього втручання;
- відсутність єдиної державної інформаційно-просвітницької політики щодо питань організації та висвітлення заходів із національно-патріотичного виховання;
- недостатня нормативно-правова урегульованість сфери національно-патріотичного виховання;
- недостатній рівень гармонізації законодавства й управлінських практик у сфері формування громадянської позиції з законодавством та кращими практиками держав Європейського Союзу та інших розвинутих держав та інші.

Переорієнтація сучасної освіти на принципи гуманізму та інтеграції зумовлюють повернення актуальності проблеми виховання курсантів та слухачів вищих військових навчальних закладів у процесі навчальної діяльності. Орієнтація на вузькопрофесійний контекст підготовки, формування лише спеціальних знань, вмінь, навичок призводить до обмеженості професійної підготовки, коли майбутній спеціаліст часто залишається особистісно незрілим, спрямованим на вирішення вузьких професійних завдань, не здатним до цілісного осмислення всього контексту професійної діяльності. Недостатність виховних впливів в період навчання призводить до нехтування етичними принципами і правилами професійної діяльності, порушення моральних норм, низької професійної свідомості тощо.

Як відомо, проблеми виховання входять до предмету науки педагогіки. Професійна педагогіка розглядає виховання особистості в рамках певної професії. Під професійним вихованням співробітників правоохоронних органів нині розуміють формування у них високої компетентності, майстерності, зацікавленості в постійному вдосконаленні професійних компетентностей, необхідних для ефективного виконання службових завдань. Водночас до цих завдань сьогодні додаються завдання формування патріотичної, високоморальної, творчо активної особистості, з вираженою громадянською позицією, високим рівнем національної самосвідомості. Національно-патріотичне виховання співробітників правоохоронних органів перетворюється на пріоритетне завдання їх професійної підготовки, коли, насамперед,

забезпечується формування і розвиток готовності фахівця до виконання обов'язків із захисту національно-державних інтересів, забезпечення цілісності, незалежності та суверенності України.

Однак, актуальність виховання не означає повернення її старих форм та методів. Передусім на сьогодні неможливим стає відокремлення виховання від навчального процесу. Виховний контекст має бути введений в процес викладання будь-яких навчальних курсів та дисциплін. Ще відомий німецький педагог А. Дістервег визнавав провідну роль навчання у вихованні учнів: "Школа являє собою справжній суспільний виховний заклад. Я говорю виховний заклад; отже, кожен, хто навчає ... він так само виховує, навчаючи. Він робив би це навіть, якби того не хотів ... в навчанні, як такому, міститься виховна сила. А саме: оскільки правильно навчають, остільки й виховують" [5].

У цих словах класика закладена велика мудрість. Кожен педагог, викладач, навіть не усвідомлюючи цього, демонструє учням певну систему цінностей, власний приклад ставлення до життя. Це проявляється в його словах, жестах, описах життєвих та професійних ситуацій, про які він розповідає тим, хто навчається, акцентах, наголосах, які він робить під час викладу навчального матеріалу. Відповідно, не може бути забезпечене ефективне виховання курсантів та слухачів ВВНЗ без попереднього формування відповідних цінностей, поглядів та вмінь у науково-педагогічного складу. Вимогами до будь-якого викладача стає вільне володіння українською мовою, її активне використання під час проведення навчальних занять та у позанавчальній діяльності, знання професійної термінології, культура мовлення тощо.

Також важливе значення має загальна атмосфера навчання, яка створюється відповідним оформленням навчальних аудиторій, кабінетів та інших приміщень навчальних закладів, яка має на меті викликати у тих, хто навчається, почуття гідності за свою державу, нагадати про героїчні вчинки наших співвітчизників, викликати повагу до історії України, її культури, мови тощо.

Усі компоненти навчально-виховного процесу мають бути наповнені демонстрацією національних ідеалів і державних цінностей, прищеплювати любов до Батьківщини, викликати цікавість до вивчення культурних здобутків українського народу. При викладанні усіх навчальних дисциплін слід передусім де-

монструвати досвід та презентувати розробки українських вчених, використовувати вітчизняну наукову літературу. Важливу роль для навчально-виховного процесу відіграє залучення громадськості, представників органів місцевого самоврядування до проведення освітніх заходів за участю відомих діячів культури і науки, учасників бойових дій, ветеранів Служби безпеки України. Таким чином, буде забезпечуватись створення навчально-виховного середовища, сприятливого для розвитку національно-патріотичних цінностей.

Пріоритетним завданням виховного процесу стає гуманізація професійної підготовки, посилення її особистісної зорієнтованості, у тому числі і у вищих військових навчальних закладах. Формування свідомої громадянської позиції людини передбачає надання їй права на самостійний вибір траєкторії освітньої та професійної діяльності, постановку і реалізацію особистих цілей. Відносини субординації не можуть замінити правила професійної етики, поваги до людської честі та гідності.

Особливо важливу роль у цьому контексті відіграють дисципліни гуманітарного циклу. Вивчення історії України, української культури, української мови формує знання про українське суспільство, його історію, культуру, мову, менталітет. Філософія, релігієзнавство, етика, педагогіка, психологія та інші суспільно-гуманітарні дисципліни забезпечують розвиток світогляду людини, формують її ставлення до себе і оточуючих, здатність до комунікації, суспільно-громадську позицію, забезпечують духовне становлення майбутніх фахівців.

Важливою складовою професійної компетентності співробітників правоохоронних органів стають педагогічні знання та вміння. Це зумовлене необхідністю здійснення навчання та виховання у професійній діяльності, а також зростаючими вимогами до ділових й особистісних якостей співробітників, що зобов'язує їх підвищувати фахову кваліфікацію у системі додаткового професійного навчання, спрямовує зусилля у напрямку професійного самовдосконалення, самоосвіти та самовиховання. Однак, роль педагогіки нині не обмежується суто професійними завданнями підготовки. Сьогодні професійна педагогіка має стати інтегруючою дисципліною в забезпеченні професійного і національно-патріотичного виховання співробітників правоохо-

ронних органів, формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості.

Водночас, виховання через навчання важливе і при вивченні спеціальних дисциплін. Їх особливе значення полягає у розвитку професійного мислення, відповідальності у виконанні службових завдань. Без розвитку почуття патріотизму, відданості служіння ідеалам України неможливо сформувати фахівця з контррозвідувального профілю. Важливо використовувати у процесі викладання спеціальних дисциплін сучасні педагогічні технології, зокрема, технологію ігрового, інтерактивного, проблемного, тренінгового навчання, аналізу ситуацій тощо. Саме ці технології дозволяють забезпечити найбільш комплексно розвиток особистісних властивостей курсантів і слухачів та підготувати їх до виконання різноманітних завдань у процесі професійної діяльності.

Реалізація зазначених завдань потребує змістовної та методичної переорієнтації у викладанні у ВВНЗ.

По-перше, у мету і завдання усіх дисциплін ВВНЗ мають бути включені орієнтири на розвиток особистісних властивостей співробітників правоохоронних органів, їх цінностей, світогляду, моральних та громадянських якостей.

По-друге, слід забезпечити виховний контекст навчання з усіх дисциплін з навчального плану. Важливою стає підготовка науково-педагогічного складу до реалізації виховання через навчання. Зусилля керівництва вищих військових навчальних закладів мають бути зосереджені на формуванні готовності педагогів до національно-патріотичного виховання курсантів і слухачів, підвищення їх кваліфікації у реалізації виховної роботи та розвитку компетентностей щодо демонстрації національних цінностей (вільне володіння українською мовою, знання культурних надбань України, здатність презентувати національний досвід тощо), використання сучасних педагогічних технологій.

По-третє, слід використати усі можливості для створення навчально-виховного середовища національно-патріотичного виховання через посилення зв'язків із громадськістю, національно спрямоване оформлення навчальних приміщень, аудиторного фонду.

Також необхідно зберігати і розвивати гуманітарну складову підготовки, наповнюючи її виховним контекстом. Формувати ціннісні орієнтири і громадянську самосвідомість тих, хто навчається на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 роках, учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, досягнень наших співвітчизників у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту.

Лише комплексна реалізація зазначених завдань дозволить посилити виховний аспект і забезпечити підготовку висококваліфікованих і особистісно розвинених фахівців, здатних до забезпечення національної безпеки та збереження цілісності і незалежності нашої держави, її прогресивного майбутнього.

Література

1. Антонюк В. В. Методичні рекомендації з організації виховної роботи в Службі безпеки України / В. В. Антонюк, М. П. Стрельбицький, А. В. Вовкотруб та ін. – К. : Вид-во НА СБ України, 2005. – 74 с.

2. Баскаков В. Н. Вопросы обучения и воспитания в военно-учебных заведениях / В. Н. Баскаков, А. В. Барабанщиков, А. А. Братцев и др. ; под ред. И. Н. Шкадова. – М. : Воениздат, 1976. – 523 с.

3. Діденко О. В. Педагогічне керівництво професійним самовдосконаленням майбутніх офіцерів у процесі викладання педагогічних дисциплін / О. В. Діденко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія "Педагогіка". – 2003. – № 7. – С. 56-58.

4. Директива Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 28.10.2002 № 1-1/1384 "Про додаткові заходи щодо поліпшення дисципліни в Збройних Силах України та інших військових формуваннях" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mil.gov.ua.

5. Дистервег А. Воспитывающее обучение – обучающее воспитание / А. Дистервег // Избр. пед. соч. / сост. В. А. Ротенберг. – М. : Учпедиздат, 1956. – С. 268-270.

6. Лігоцький А. О. Професійна педагогіка в системі підготовки кадрів МВС України / А. О. Лігоцький // Стан та перспективи розвитку відомчої системи освіти і науки МВС України : матеріали наук.-практ. конф. – Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2001. – С. 90-98.

7. Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі : підруч. / І. В. Бажан, Е. Я. Лусс, М. І. Нещадим та ін. – Х. : ХВУ, 2001. – 140 с.

8. Розпорядження Президента України "Про заходи щодо зміцнення дисципліни працівників та вдосконалення кадрової роботи у правоохоронних органах" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseie/ua-xmwuzu.htm>.

9. Сідак В. С. Психолого-акмеологічні основи професійного та особистісного самовдосконалення співробітників правоохоронних органів України : моногр. / В. С. Сідак, О. Д. Сафін. – К. : Вид-во НА СБ України, 2004. – 178 с.

10. Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо посилення турботи про захисників Вітчизни, їх правового і соціального захисту, поліпшення військово-патріотичного виховання" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157/2002>.

11. Указ Президента України "Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/981/98>.

12. Указ Президента України "Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/fpart80/idx80399.htm>.

13. Указ Президента України "Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.

14. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України"" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.

Балабанов В. О.
кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут Служби зовнішньої розвідки України

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Події на сході нашої держави, які у ЗМІ проходять під назвою АТО, характеризуються проявом чинників найрізноманітнішого походження: воєнного, дипломатично-переговорного, оперативного, адміністративного, логістичного, інформаційно-пропагандистського, торговельно-комерційного, контрабандного, волонтерського тощо. З цими чинниками тією чи іншою мірою стикаються фахівці державних органів, а також громадських організацій, що приналежні до сектору безпеки України. Для успішного подолання проблем, які можуть провокуватися згаданими чинниками, всі спеціалісти до поїздки в зону АТО повинні ретельно і завчасно готуватися.

Немає сумніву в тому, що українські відомства відповідно до свого профілю, здійснюють таку підготовку власних фахівців. В цьому зв'язку ми хотіли б підняти тему підготовки людей, які працюють у сфері *оперативної діяльності* (в розвідці, контррозвідці, кримінальній поліції, прикордонній службі тощо), і діють згідно з принципом: переможе не той, хто перестріляє своїх супротивників, а той, хто їх передумає. Специфіка діяльності таких фахівців полягає в комунікації з іншими людьми, відповідному впливі на них з метою вирішення різноманітних оперативних завдань. Отже, навчання ділової комунікації в умовах дій в зоні АТО – це основне завдання підрозділів, що здійснюють їх підготовку. Яким же ресурсом мають бути наділені останні для його успішного виконання?

На нашу думку, до арсеналу знань і умінь викладачів має належати:

а) чітке розуміння в деталях сутності та особливості завдань, які мають виконувати їх слухачі в зоні АТО;

б) бездоганне знання оперативної обстановки в районі виконання завдання;

в) володіння повчальними зразками виконання аналогічних або подібних завдань;

г) вміння використовувати сучасні дидактичні технології та методи в освітньому процесі.

Стосовно перших трьох позицій слід зауважити, що вони становлять собою організаційно-технічну сторону проблеми; ми ж маємо намір сконцентрувати увагу на четвертій, суголубо педагогічній позиції.

Виходячи з означених бажань наслідком стверджувати, що для якісної, надійної та порівняно швидкої підготовки фахівців оперативного профілю сектору безпеки України до виконання професійних завдань в районі проведення АТО доцільно використовувати методи активного навчання (МАН), які є значно ефективнішими від традиційних і, завдяки цьому, набули широкого застосування у ВНЗ України [1].

Із всієї сукупності МАН ми б виділили *кейс-метод* (аналіз конкретних ситуацій) та *рольову гру* (розігрування ролей), як одні з найпродуктивніших у даному випадку і доступних для освоєння їх науково-педагогічними працівниками. Обидва методи дають унікальну можливість знайти спосіб вирішення реальної проблеми в небезпечній ситуації без тиску зовнішніх чинників та тривоги про негативні наслідки прийняття неправильного рішення.

Застосування кейсів спрямоване на вирішення наступних завдань:

а) оволодіння навичками і прийомами аналізу ситуацій зі сфери професійної діяльності;

б) відпрацювання умінь збору додаткової інформації, необхідної для конкретизації вихідної ситуації ;

в) придбання навичок застосування теоретичних знань для аналізу практичних проблем в ситуації невизначеності та чіткого висловлення власної точки зору в усній або письмовій формі;

г) прийняття рішень з розробки плану дій, орієнтованих на досягнення кінцевого результату;

г) відпрацювання вміння конструктивно критично оцінювати точки зору інших і самостійно приймати рішення на основі групового обговорення;

д) оволодіння умінням використовувати зворотний зв'язок і отримувати користь зі своїх і чужих помилок [2].

Мета кейс-методу – спільними зусиллями групи осіб, які навчаються, проаналізувати ситуацію – *case*, що виникла за конкретного стану справ, і виробити практичне рішення. Закінчення процесу – оцінка запропонованих алгоритмів і вибір найкращого з них у контексті поставленої проблеми.

Зміст кейсу може бути поданий за допомогою різних інформаційних носіїв: текстових документів будь-якого характеру, аудіо-повідомлень, відеороликів, фрагментів фільмів тощо, головне щоб інформація виглядала реальною, становила серйозний професійний інтерес. Найкращий варіант – це приклад із реального життя в зоні АТО, яке є "наймудрішим автором", з можливим внесенням коректив у бік ускладнення чи полегшення ситуації.

Кейс-метод може здійснюватись стосовно статичних ситуацій, що позбавлені вираженої часової динаміки, а гра, натомість, не обмежується загальною моделлю системи. Гра – це динамічне явище, тому при необхідності формування у слухачів не лише уміння аналізувати, а й здатності певним чином поводитися у відповідній ситуації, звертаються до рольової гри.

Рольова гра становить собою ігровий спосіб аналізу конкретних ситуацій, що спрямований на розвиток поведінкових умінь як власне професійного, так і соціального характеру. Він передбачає введення певних елементів театралізації, оскільки подання ситуації, її аналіз та прийняття рішень здійснюється рольово. Основні ознаки рольової гри такі:

а) наявність порівняно складного завдання чи проблеми;
б) розподіл ролей між учасниками заняття;
в) відмінність інтересів учасників заняття;
г) взаємодія учасників ігрового заняття шляхом проведення дискусії (кожен учасник аналізує обстановку і намагається захистити свої інтереси);

д) внесення викладачем у процесі заняття коригуючих умов (може перервати обговорення і повідомити деякі нові дані, які потрібно врахувати при вирішенні завдання, спрямувати обговорення в інше русло тощо);

е) оцінка результатів обговорення і підбиття підсумків викладачем [3].

Виходячи з багаторічного досвіду використання рольових ігор в освітньому процесі при викладанні спеціальних оперативних дисциплін рекомендуємо:

а) для занять такого виду використовувати замкнену телевізійну систему, що дозволить зменшити психологічну напруженість "акторів";

б) одну роль обов'язково дати оперативному співробітнику, за діями котрого має спостерігати по телевізору, оцінюючи їх і роблячи для себе відповідні висновки, кожен член навчальної групи;

в) через цю роль "пропустити" максимальну кількість слухачів.

З власної оперативної практики та з розповідей колишніх слухачів знаємо, що рольові ігри дозволяють набути первинного досвіду оперативної діяльності, сформувати психологічну стійкість до її труднощів, а розіграні квазіпрофесійні ролі потім стають своєрідним орієнтиром і опорою для виконання конкретних "бойових" завдань.

Література

1. Матеріали Міжнародної наукової конференції "Імплементация сучасних технологій навчання у навчальний процес", 17-18 березня 2015 р. – Київ : НУХТ, 2015. – 482 с.

2. Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода / под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю. П. – К. : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.

3. Смолкин А. М. Методы активного обучения : науч.-метод. пособ. / А. М. Смолкин. – М. : Высш. шк., 1991. – 176 с.

Вісловух В. А.

Національна академія СБ України

Шевцов А. Л.

кандидат наук з державного управління

Національна академія СБ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Патріотизм багатомірна філософська категорія, складне соціально-політичне і суспільне явище. Воно інтегрується через почуття конкретної особистості і проявляється у самовідданості служіння своєму народові, любові до рідного краю, готовності до любых випробувань в ім'я інтересів Вітчизни.

Українці завжди були добрими вояками і великими патріотами. Вони успадкували бойовий дух своїх предків-воїнів Київської Русі, козаків та наступних поколінь. Неможливо переоцінити вклад українців в перемогу над гітлерівським нацизмом. Мільйони наших співвітчизників віддали своє життя за вільне і щасливе майбутнє Батьківщини, виявили при цьому непохитну стійкість, мужність, героїзм та неперевершений патріотизм.

Доречно згадати, що 2072 українця в роки Другої світової війни були удостоєні найвищої відзнаки – звання Героя Радянського Союзу [3].

Вже в часи новітньої історії сучасної української держави серйозною перевіркою на вірність Військовій Присязі і Українському народові, іспитом на професійну та громадянську зрілість стали події на Сході нашої країни.

Антитерористична операція проти незаконних збройних формувань в Луганській та Донецькій областях України виявилась своєрідним індикатором патріотичної згуртованості української нації.

Між тим, треба відверто визнати, що за 25 років незалежності України питання патріотичного виховання були далеко не пріоритетними. Багато важливих проблем військово-патріотичної роботи своєчасно не вирішувались їх розробкою,

дослідженням, науковим обґрунтуванням майже ніхто не переймався, бракувало системного підходу до військово-патріотичного компоненту у освітній сфері. Це породжувало розмитість, фрагментарність, утилітаризм, деформацію духовно-гуманітарної свідомості та інші негативні наслідки байдужого ставлення держави до військово-патріотичного виховання громадян України.

Лише у грудні 2015 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 1400-р затвердив План заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016 рік [1]. План, вперше в історії України, передбачає розробку проекту Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016-2020 роки, а також проведення відповідних освітньо-виховних заходів з молоддю (патріотичні акції, семінари, тренінги, конференції, форуми, конкурси, соціальні реклами і таке інше).

Крім цього, у березні поточного року отримав схвалення Кабінету Міністрів України узгоджений з Міністерством оборони України проект Указу Президента України "Про концепцію підготовки по основам цивільного захисту та військово-патріотичного виховання молоді" [2].

Зазначені документи безумовно будуть потужною правовою основою і запорукою держави в подальшому удосконаленні організації і проведення даної діяльності.

В таких умовах виключно важливим стає військово-патріотичне виховання молоді, зокрема курсантів військово-навчальних закладів.

Військове виховання курсантів НА СБ України нерозривно пов'язане з процесом навчання основам майбутньої професії. Воно мотивує курсантів на якісне засвоєння навчальних програм, закладає базові основи патріотичного світогляду, розвиває потребу зразкового виконання військового обов'язку та бажання бути гідними славних традицій українського офіцерського корпусу.

Ключову роль в цьому відіграють військові науки за допомогою яких курсант отримує ази військової майстерності. В процесі навчання широко використовуються сучасні педагогічні технології, технічні засоби, польова матеріально-технічна база. Особливе місце відводиться практичним та тактико-спеціальним

заняттям на місцевості, в ході яких курсант має змогу закріпити теоретичні знання на практиці. У ході таких занять загартовуються характер і вольові якості притаманні захиснику Вітчизни.

Не менш важливим елементом військового виховання є особистість викладача, його педагогічна майстерність та особистий приклад. Креативне оперативно-тактичне мислення, вміле застосування різноманітних методичних прийомів, врахування в навчанні практичного в т.ч. власного військового досвіду саме такі якості витребувані часом. З огляду на зазначене науково-педагогічний склад кафедри оперативно-тактичної підготовки академії на кожне заняття формулює конкретні виховні цілі, які досягаються шляхом вирішення наступних завдань: формування у курсантів усвідомлення потреби оволодіння військовою справою; прищеплення бойових якостей, а саме стійкості, мужності, відваги, здібності переносити суворі випробування для досягнення перемоги над ворогом, доведення прикладів вмілих та професійних дій підрозділів та окремих військовослужбовців при виконанні службових завдань по захисту України. Також, з метою військового виховання до занять з курсантами, слухачами, студентами залучаються ветерани СБ України, учасники бойових дій в зоні АТО, діючи співробітники практичних підрозділів СБ України.

Суттєве місце у військовому вихованні в академії відводиться військовим традиціям і ритуалам. Серед них такі, як прийняття Військової Присяги курсантами та студентами, що навчаються за програмою офіцерів запасу, відвідування меморіалів військової слави, виставок озброєння і військової техніки, музеїв військових навчальних закладів у м. Києві.

Таким чином, військове виховання є своєрідною духовною основою не тільки для успішного засвоєння навчального матеріалу, але і важливою складовою підготовки справжніх патріотично налаштованих фахівців військової справи.

Вищезазначене дає можливість виділити основні умови успішної діяльності по забезпеченню ефективного військово-патріотичного виховання курсантів:

- висока професійна компетентність викладачів;
- володіння викладачами методикою, педагогічними прийомами та способами виховного впливу;

- достатнє ресурсне забезпечення військово-патріотичних заходів, зміцнення матеріально-технічної бази військового виховання;
- кадрове забезпечення та інформаційне супроводження виховного процесу;
- налагоджена система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації організаторів військово-патріотичного виховання.

Виховання патріотичних почуттів, особливо у молоді, дуже делікатна річ. Молодій людині, яка ще не має життєвого досвіду, іноді притаманні категоричність, максималізм, самонадійність, перебільшення власних можливостей, нетерпимість до протилежної точки зору. Тому процес виховання патріотичних якостей не може бути разовою акцією чи кампанією. Він має втілюватись послідовно, комплексно і на постійній основі.

Більшу продуктивність ця робота принесе у разі дотримання таких принципів:

- патріотизм не може формуватись за національною або мовною ознакою та протиставленні однієї національності іншій;
- військово-патріотична робота не має бути політично та ідеологічно заангажованою;
- виховання патріотизму повинно базуватись на загальнолюдських гуманістичних цінностях;
- серцевину роботи по військово-патріотичному вихованню складають методи переконання.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zacon2.rada.dov.ua/laws/chow/1400-2015> р.

2. Кабінет Міністрів України схвалив узгоджений з Міністерством оборони України проект указу Президента України "Про концепцію підготовки по основам цивільного захисту та військово-патріотичного виховання молоді" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/kabmin-odobvil-kontseptsiyu-voenno-patrioticheskogo-1456928965.html>.

3. Победа без Украины была бы невозможной / Украина – ИноСМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosti.ru\ukraune>.

Гуз А. М.
доктор історичних наук, професор
Національна академія СБ України

ІСТОРИЧНЕ ЗНАННЯ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Історичні знання відіграють дуже важливу роль у вихованні громадян кожної країни. Жодна держава не може сформуватися без історичного досвіду, культурного коріння, національного характеру.

Разом із цим будь-яка ідеологія, особливо панівна, прагне поставити історичні знання в певні рамки, підправити, а то і спотворити (сфальсифікувати) історію на догоду своїм світоглядним чи кон'юнктурним інтересам.

Неабияке значення в історичному поступі кожної держави має націотворення. Адже національний характер державності породжує національну самосвідомість для формування якої створюється система патріотичного виховання.

На нашу думку, патріотичне виховання є невід'ємною складовою частиною формування національної самосвідомості та національної державності. Саме тому національна історія набуває важливого значення в цих процесах.

Питанням патріотичного виховання присвячено чимало праць. Однак здебільшого вони стосуються його змісту та форм. Існуюча система патріотичного виховання неефективна, і навряд чи можна сказати, що за роки формування української національної державності вона створила реальну гарантію її захищеності, сформувала відданих українській державі патріотів.

Часто в історичному поступі нашої держави історичними знаннями маніпулювали. Триває це й досі. Уважне й неупереджене вивчення наукових джерел, особливо не пов'язаних з офіційною московською (чи то часів Російської імперії, чи то періоду СРСР), переконливо засвідчує, що упродовж усієї історії співжиття Росія спотворювала історичний процес українського державотворення, створюючи своє псевдоісторичне знання, і продовжує це робити [1].

Вигадані росіянами історичні міфи, спрямовані насамперед на маніпуляцію суспільною свідомістю. Спотворення історії – ось один із дієвих засобів боротьби Росії проти України. Прикладів викривлення історії України російськими вченими безліч зокрема, це: "Київська Русь – колыска трьох братніх народів", "Україна – вигадана країна", "Україна – це "Окраина" Росії", "української мови не існує, а є лише малоросійське "наречіє" великоросійської", "міф про великоросів", "міф про возз'єднання України з Росією в 17 столітті", "І. Виговський – польський запроданець", "І.Мазепа – зрадник", "П. Дорошенко – турецький запроданець", "міф про Щорса, Боженка, Ю. Коцюбинського", "сталінські репресії", "голодомори 20-40 років 20 ст.", "міф про Росію і Другу світову війну", "загарбання Росією українських земель – акт вищої історичної справедливості" тощо [2]. Результат саме цього деструктивного впливу ми нині наочно бачимо у Криму та на Донбасі.

Саме на такій фальшивій дуже заідеологізованій історії, перекручуванні подій на користь держави-колонізатора, історичній міфології виховувалося не одне покоління українців. Наслідки цього ми спостерігаємо нині – анексія Криму та агресія на Донбасі.

Фактично російська імперська міфологія століттями тиражувалася і нав'язувалася українцям і до сьогодні посідає значне місце у свідомості окремих пересічних українців, особливо тієї частини, що пов'язана з життям у СРСР. Слід також зазначити, що свідомість українців у цьому сенсі уражена потужним впливом колоніальних ідеологічних штампів.

Донині різні політичні сили використовують історичний чинник на свою користь, часто зіштовхуючи громадян вкиданнями в інформаційний простір перекручених даних про події Другої світової війни чи її героїв (роль українського народу у війні, постать С. Бандери). Останнім часом це стосується й перейменувань міст, вулиць, демонтажу пам'ятних знаків.

Становлення української державності має спиратися на позитивні відомості про історичне минуле та сучасність. Не можна виховувати шанобливе ставлення до держави, принижуючи власну політичну еліту минулого, політичні, економічні, державотворчі досягнення, її державні, виборні, представницькі інституції.

Специфічні засади створення української нації в різних регіонах України мають бути не перешкодою, а об'єднувальним чинником, консолідувати наше суспільство.

У патріотичному вихованні головну увагу слід звертати не на технології та методи впливу, а на основний його зміст – воно має бути державницьким. Патріотичне виховання має спиратися на загальнолюдські цінності державного характеру: прапор, герб, гімн, повага до Конституції держави. Також воно має виходити із безумовного пріоритету єдиного національно-культурного простору України. Українці повинні виховуватися на правдивих історичних знаннях і на реальній, об'єктивній історії, позбавленої від ідеологічних нашарувань.

Література

1. Чеславский О. Законны ли претензии России на наследие Руси-Украины? [Электронный ресурс] / О. Чеславский. – Режим доступа : <http://obozrevatel.com/person/oleg-cheslavskij.htm>.

2. Гуз А. М. Фальсифікація історії як засіб інформаційної війни Росії проти України //Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : збірник матеріалів наук.-практич. конф. (Київ, 18 березня 2016 року) : у 2-х ч. Ч. 1. – К. : Нац. акад. СБУ. – 296 с. – С. 87-91.

УДК 355.232:37.035.7

Гуцуляк У. М.

Національна академія СБ України

Євтушенко В. В.

Національна академія СБ України

ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Складовою цілісного освітнього процесу будь-якого вищого навчального закладу (ВНЗ) є професійне виховання, яке є основою формування та розвитку професійної культури курсантів та слухачів, їх підготовки до активної службової діяльності і су-

спільного життя. Основною метою професійного виховання у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) є формування особистості майбутнього офіцера з належними професійними знаннями, вміннями, навичками та якостями. Тому питання професійного виховання курсантів та слухачів в освітньому процесі є досить актуальним. Отже, актуальності набувають питання визначення змісту та складових професійного виховання курсантів та слухачів у процесі навчання у ВВНЗ.

Професійне виховання – це цілеспрямований, спеціально організований процес, що сприяє формуванню особистості офіцера, розвитку його професійних якостей, професійної етики, комунікативності, мобільності, здатності працювати "в команді", особистої ерудиції, здорової амбітності, професійної компетентності, культури праці, відповідальності, почуття власної гідності, творчої професійної спрямованості, підприємливості й самодостатності [4, с. 25].

Професійне виховання курсантів та слухачів має свої особливості порівняно з професійним вихованням студентів. Це зумовлено тим, що цей процес має на меті не лише розвиток професійних навичок фахівця. Він є комплексним процесом, який поєднує навчання за фахом та військове виховання з урахуванням принципів субординації, ієрархії, соціальної і професійної відповідальності, гуманізації.

Професійне виховання повинне бути спрямоване на формування у курсантів та слухачів бажання до постійного самовдосконалення, різнобічного розвитку, професійно-особистісний саморозвитку, підвищення професійної свідомості – це все визначає самостійність і відповідальність майбутнього офіцера-фахівця за успішність своєї професійної діяльності [3, с. 67-68].

Існує протиріччя між необхідністю формувати в процесі професійної підготовки дисциплінованого виконавця й одночасно самостійну особистість, відповідального суб'єкта, яке виражено в процесі виховання військовослужбовців дуже сильно. Разом із цим, аналіз теорії та практики професійного виховання у ВВНЗ надає можливість виокремити і ще одне протиріччя – між вимогами, які висуваються до курсанта ВВНЗ, та вимогами, що висуває до фахівця оперативно-службова діяльність. Основними критеріями, за якими оцінюється курсант, є його успішність, від-

сутність дисциплінарних порушень, відповідальність під час виконання навчально-службових обов'язків. Професійна діяльність офіцера як фахівця вимагає інших здібностей (творчий підхід, відмова від шаблонного мислення). Можливо, що саме цей факт пояснює, чому виховна робота з курсантами багато в чому виявлялася відірваною від практичної діяльності [2, с. 87-88].

У результаті теоретико-емпіричного аналізу системи виховного впливу на курсанта і слухача в навчальному процесі слідє, що її основними елементами є:

а) виховна програма формування та розвитку особистості курсанта та слухача в навчальному процесі, безпосередня діяльність кафедр з реалізації виховних можливостей навчальних занять;

б) взаємозв'язок виховної програми навчального процесу з комплексним планом виховної роботи ВВНЗ;

в) щорічний аналіз результативності системи виховання курсантів та слухачів в навчальний та поза навчальний час та її корегування в інтересах підвищення ефективності формування та розвитку особистості.

Процес виховання у ВВНЗ здійснюється на чотирьох рівнях:

- на рівні вищого навчального закладу;
- на рівні факультету;
- на рівні кафедри;
- на рівні курсу (підрозділу).

На рівні вищого навчального закладу, факультету повинні створюватися необхідні організаційні умови для здійснення ефективного виховання курсантів на курсах і на кафедрах. При цьому в основу змісту виховання повинно бути покладено ефективний вплив на мотивацію курсантів і слухачів в інтересах вирішення завдань, що стоять перед навчальним колективом. Завдання виховання повинні узгоджуватися із завданнями, що розв'язуються підрозділами слухачів і курсантів.

На рівні кафедри (особливо кафедр гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, а також педагогіки і психології) здійснюється озброєння курсантів і слухачів філософськими, політологічними, історичними, соціологічними, правовими, економічними, культурологічними та іншими знаннями, формуються у них науковий світогляд, переконання, уявлення, моральні норми і принципи поведінки [1, с. 234].

Окрім того, військовий навчальний заклад покликаний виховати в майбутніх офіцерах негативне відношення до конфлікту як до способу вирішення протиріч, сформувати уміння вчасно та конструктивно регулювати конфліктні ситуації або трансформувати їх у можливість вдосконалення та оптимізації взаємовідносин з оточуючими людьми.

Виникнення конфліктів в колективі курсантів обумовлено специфікою військового навчального закладу. а саме: наявність військової та освітньої організації, поєднання навчальної діяльності та службового навантаження (несення бойової служби, несення служби в різних видах нарядів тощо), обов'язок всіх членів колективу дотримуватись субординації, розпорядку дня, службової дисципліни та статутних взаємовідносин [2, с. 84-87].

Отже, вищий військовий навчальний заклад закладає моральні підвалини та формує офіцера з високим рівнем професійних знань та навичок. Змістом професійного виховання є збагачення професійних цінностей, формування ставлення до професії і представників професійної спільноти, до колег по службі, усвідомлення курсантами себе як майбутнього суб'єкта діяльності, оцінку своїх здібностей, рівня підготовленості, ставлення до себе як професіонала. Загальна результативність цього педагогічного процесу буде високою лише за умови ретельного виконання виховних функцій на кожному структурному рівні ВВНЗ. Крім того, необхідно пам'ятати, що професійне виховання курсантів та слухачів буде більш ефективним при встановленні справедливої рівноваги між вимогами до курсантів як до військовослужбовців та як до майбутніх фахівців.

Література

1. Веселов А. Н. Профессиональное воспитание в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования / А. Н. Веселов. – М. : Профтехиздат, 1961. – 436 с.
2. Дворовенко А. А. Отношение учащихся к профессии и задачи профессионального воспитания / А. А. Дворовенко // Труды лаборатории социально- педагогических проблем профессиональной ориентации учащейся молодежи. – Кемерово, 1974. – Вып. 1. – С. 85-94.
3. Даньшева С. О. Професійне самовиховання студентів технічних вузів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Даньшева Світлана Олегівна. – Х., 1999. – 180 с.

4. Дивак В. В. Професійне становлення методистів у закладах післядипломної освіти педагогічних працівників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дивак Валерій Володимирович. – К., 1999. – 189 с.

УДК 351.746.1(477):37

Даниленко В. М.
доктор історичних наук, професор
Національна академія СБ України

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС І НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Патріотизм є конкретним втіленням діалектики загальнолюдського і національного. В сучасних українських реаліях у цьому визначенні поєднуються усвідомлення особистості частиною української нації і носієм її культурних цінностей, любов до Батьківщини й готовність захищати її незалежність, територіальну цілісність і суверенітет. Для співробітників правоохоронних органів патріотизм, почуття обов'язку і самовідданість в служінні Україні – це надзвичайно важливі внутрішні компоненти професійної діяльності. На світоглядний аспект професійного становлення й громадянського виховання майбутніх кадрів Служби безпеки України, військової розвідки, Міністерства внутрішніх справ, інших спеціальних і правоохоронних органів нашої держави наполегливо звертав увагу автор численних праць з історії українських спецслужб, організатор і перший ректор НА СБУ В. С. Сідак [1, с. 12].

Риси патріота формуються в процесі освіти і виховання, під впливом оточуючого середовища і життєвих обставин, перетворюючись на стійкі життєві переконання. Навчання у військових вищих навчальних закладах відкриває широкі можливості для національно-патріотичного виховання. Оскільки патріотизм є незмінним супутником професійних якостей правоохоронців,

тому його зміцнення і розвиток постійно виступають одним із центральних освітньо-виховних завдань військових навчальних закладів.

Постановою Верховної Ради України від 12 травня 2016 року "Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді" передбачено низку заходів, які мають безпосереднє відношення до підготовки фахівців сектору безпеки держави. На сьогодні беззаперечну актуальність становить вшанування українських воїнів – учасників антитерористичної операції на сході України, волонтерів та громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України, виховання дітей та молоді в дусі поваги до Українського війська та правоохоронних органів, відповідального ставлення громадян до обов'язку захисника Вітчизни, а також всебічне висвітлення фактів російської агресії проти України [2, ст. 256].

Проте нормативно-правові документи не можуть враховувати всього спектру інтеграції форм позанавчальної роботи, особливостей викладання дисциплін і потреб наукових досліджень. Вони мають спонукальний характер і водночас закладають ідеологію національно-патріотичного виховання.

У організаційних заходах навчальних закладів акценти нерідко ставляться на використанні форм і методів, які фактично виходять за рамки аудиторного навчального процесу. Зазначені вище завдання переконують у тому, що розв'язання особливо актуальних нині проблем національно-патріотичного виховання може й повинно органічно поєднуватися із висвітленням освітніх питань під час викладання курсу правових, історичних, військово-психологічних, педагогічних, філологічних та інших дисциплін. У зв'язку з цим важливою є наявність необхідної навчальної, наукової та методичної літератури, відповідних документів, приладів, наочних і технічних засобів навчання, не кажучи про висококваліфікованих, відданих справі й патріотично налаштованих викладачів.

З одного боку, частина опублікованих раніше наукових і навчально-методичних праць, які досі рекомендуються здобувачам освіти, містить застарілу інформацію, з іншого ж боку, чимало цінних рекомендацій, слухних порад науковців залишилися поза увагою державних чиновників і керівників військових

відомств [3, с. 861-862], що потребує уважного звернення до напрацьованої не одним поколінням науковців і освітян навчально-методичної та джерельної бази із врахуванням військово-політичних реалій сьогодення. Це також суттєво підвищує вимоги до викладацької діяльності, яка мусить бути зорієнтована насамперед на надійність інформаційних потоків, на найновіші наукові видання, практичні потреби навчання і виховання майбутніх захисників Вітчизни.

Очевидно, що завдання забезпечення протидії тероризму, корупції, посяганням на територіальну цілісність і суверенітет держави давно вийшли на рівень жорсткої боротьби із цими небезпечними для суспільства й держави явищами й потребують комплексного підходу до навчально-виховної роботи з майбутніми співробітниками українських спецслужб. Для них корисними будуть, наприклад, знання, як суперечливо розвивались українсько-російські відносини протягом століть, як навмисне толерувались правові підстави прискореного зросійщення усіх сфер українського життя [4, с. 225], в чому полягає небезпека хронічної хвороби малоросійства [5, с. 17] тощо.

Вбачається, що для оперативного впровадження в навчально-освітній процес нових знань з метою національно-патріотичного виховання крізь призму змісту і методів навчання, доцільним є вирішення певних науково-практичних завдань. Зокрема, мова може йти про планомірну актуалізацію навчально-методичних комплексів і робочих програм, розроблення оновлених курсів лекцій, навчальних підручників і посібників, активні рефлексії на перебіг антитерористичної операції, переосмислення й утилізація негативного російсько-імперського й радянського минулого, в тому числі у військовій сфері.

Цілеспрямоване національно-патріотичне виховання за допомогою навчальних засобів і методів, залучення під час лекційних, семінарських і практичних занять нових освітніх напрямів та інформаційних технологій значно посилить послідовність, всебічність і ефективність військово-патріотичного і професійного становлення фахівців сектору безпеки України.

Література

1. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр. (невідомі сторінки історії) / В. С. Сідак. – К. : Видавничий дім "Альтернативи", 1998. – 320 с.

2. Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28.

3. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси / відп. редактор В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2002. – 952 с.

4. "Братня навала". Війни Росії проти України ХІІ-ХХІ ст. / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко. – К., 2016. – 248 с.

5. Маланюк Є. Малоросійство. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : Українська прес-група, 2012. – 72 с.

УДК 378.143:004

Дичко О. О.

старший науковий співробітник

Гвардійський факультет військової підготовки

імені Верховної Ради України

Національного технічного університету

"Харківський політехнічний інститут"

Макогон О. А.

кандидат технічних наук

Гвардійський факультет військової підготовки

імені Верховної Ради України

Національного технічного університету

"Харківський політехнічний інститут"

ВИХОВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ У ФОКУСІ ПРОБЛЕМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Конфлікти політичних та економічних інтересів держав загострюють проблеми у сфері інформаційних відносин, формування інформаційних ресурсів і користування ними. Найбільш актуальною формою конфронтації між державами у теперішній

час стають так звані гібридні війни. Методи саме такої війни активно використовують могутні країни в сучасному міжнародному середовищі для впливу на супротивника.

Виклики сьогодення актуалізують проблеми у сфері забезпечення національної безпеки України. Специфіка забезпечення інформаційної безпеки знайшла відображення в Законі України "Про основи національної безпеки України" [1], у Концепції національної програми інформатизації, схваленої Законом України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" [2], "Про національну програму інформатизації" [3].

Незважаючи на значну увагу до дослідження гібридних війн як сучасного способу ведення війни, на наш погляд, питання інформаційного компоненту гібридних війн, формування прийомів забезпечення належного рівня інформаційної безпеки вивчені недостатньо.

Фахівці зазвичай поділяють заходи інформаційної безпеки на чотири рівня:

- законодавчий (закони, нормативні акти, стандарти, тощо);
- адміністративний (дії загального характеру з боку керівництва установи);
- процедурний (конкретні заходи стосовно людей);
- програмно-технічний (конкретні технічні заходи) [4].

На сьогоднішній день методи і способи реалізації цих заходів опрацьовані в достатньому обсязі. Але у більшості випадків вони мають переважно техніко-прикладний характер та орієнтовані на розв'язання конкретних науково-технічних задач. Тим не менш, на думку авторів, необхідною умовою для їх ефективного втілення на практиці є формування в суспільстві інформаційної культури.

Інформаційну культуру пропонується визначати як певний рівень знань, що дає людині змогу вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, брати участь в його формуванні та сприяти здійсненню інформаційних комунікацій [5]. Критеріями сформованості інформаційної культури можна вважати наступні: уміння адекватно формулювати свою потребу в інформації, ефективно здійснювати пошук потрібної інформації; уміння переробляти інформацію і створювати нову; вміння адекватно відбирати та оцінювати інформацію; наявність комп'ютерної грамотності [6].

Досягти свідомого, комплексного і масштабного освоєння інформаційної культури і соціально-суспільних відносин інформаційного суспільства найбільш ефективно у ВНЗ можливо за умови максимального використання потенціалу предметів гуманітарного циклу – соціальної військової педагогіки, військової психології, правознавства, іноземної мови.

Вивчення цих дисциплін дає можливість курсанту навчитися думати, розвивати інтелектуальні здібності, прораховувати і моделювати життєві ситуації; аналізувати інформацію та ідентифікувати ідеологічні впливи "неекологічного" контенту; засвоїти культуру обміну інформацією як складову норму морально-етичної поведінки у суспільстві. Засобами, які би забезпечили таку міждисциплінарну взаємодію, повинні стати єдиний методологічний підхід та єдність понятійного апарату.

Так, викладачам слід спрямовувати зусилля на те, щоб прищепити майбутнім офіцерам як норми морально-етичної поведінки так і знання основних законів функціонування інформаційних потоків в суспільстві та прийоми і методи аналітико-синтетичної переробки інформації.

Література

1. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Закон України "Про концепцію національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28. – Ст. 182.

3. Закон України "Про національну програму інформатизації" від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28. – Ст. 181.

4. Галатенко В. А. Информационная безопасность – основы [Электронный ресурс] / В. А. Галатенко // Системы управления базами данных. – 1996. – № 01. – Режим доступа : <http://www.osp.ru/dbms/1996/01/13031466>.

5. Медведева Е. А. Основы информационной культуры / Е. А. Медведева // СоцИс. – 1994. – № 11. – С. 52-67.

6. Матвійчик О. Є. Формування інформаційної культури викладача / О. Є. Матвійчик // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2006. – № 6. – С. 16-17.

Діденко О. В.

доктор педагогічних наук, професор

Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Здобуття вищої освіти передбачає не лише формування інструментальної сфери особистості, зокрема засвоєння систематизованих знань, набуття умінь, практичних навичок і способів мислення. Упродовж навчання у вищому навчальному закладі в курсантів формується ціннісно-мотиваційна сфера, основою якої є професійні, світоглядні й громадянські якості, а також морально-етичні цінності (різні форми вираження моральних вимог, зокрема норми і принципи моралі, моральні ідеали, поняття добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку тощо) [1]. Моральні цінності можуть стати фактором морального ставлення до дійсності тільки тоді, коли виявляються в реальній поведінці, вчинках людей. Саме у практичній діяльності, у конкретних вчинках людина виявляє свої моральні цінності. Осягнути цінності – важливий крок для розуміння сенсу життя: від того, на які моральні цінності людина орієнтується, залежить її відповідь на запитання: "Навіщо жити?" і "Як потрібно жити?", "Як ставитися до інших?", "Як ставитися до роботи, служби?" тощо.

Однак, на сьогодні склалася ситуація, коли немає чіткої відповіді на запитання: якими ж морально-етичними цінностями повинен володіти майбутній офіцер? Справа в тім, що чинними нормативними документами цей аспект практично не регламентується. Дуже опосередковано лише деякі з ціннісних орієнтацій представлено в освітньо-професійній програмі підготовки випускника Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Інших чітких посилань на те, якими моральними та професійно-особистісними якостями повинен володіти майбутній офіцер, просто немає. На час вступу до навчального закладу таке дослідження не проводиться, а під час навчання здійснюється лише комплексне соціально-

психологічне обстеження курсантів. Така невизначеність є перешкодою у розробці системи виховної роботи з персоналом, оскільки її основними системотвірними чинниками є мета і завдання, що мають дати відповідь на запитання: якою має бути особистість офіцера, які ціннісні орієнтації та якості потрібно формувати і розвивати в курсантів упродовж 4-х років навчання у вищому навчальному закладі, чому саме ці якості, а не інші мають стати об'єктом уваги викладачів, офіцерів і психологів? І це є однією з нагальних проблем у професійному вихованні майбутніх офіцерів-прикордонників, яку потрібно вирішити найближчим часом.

Розв'язання анонсованої проблеми потрібно розпочати з побудови моделі особистості офіцера Держприкордонслужби, у якій на основі експертної оцінки із залученням керівників органів охорони кордону, науково-педагогічного складу, а також досвідчених вихователів і науковців слід передбачити чіткий перелік інструментальних і термінальних цінностей, професійно важливих якостей випускника. І це визначатиме подальші напрями виховання, його зміст, який у першу чергу буде відображатися у навчальних дисциплінах циклу гуманітарної підготовки. Зазначена модель особистості офіцера визначатиме принципи, форми і методи виховної роботи, мету і зміст заходів, які необхідно буде проводити у позанавчальний час. Крім того, періодичний моніторинг вихованості випускників за чіткими індикаторами, які також потрібно визначити і обґрунтувати, дозволить оперативно, а головне, обґрунтовано вносити корективи в організацію та зміст виховання курсантів.

Ще одна проблема – це зміст та рівень сформованості ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів. При цьому потрібно вказати на декілька тенденцій. По-перше, першокурсники вже мають сформовану ціннісно-мотиваційну сферу, яка є базисом для подальшого професійного виховання.

По-друге, як свідчать результати спостережень, курсантами вищих військових навчальних закладів стають не найкращі представники української молоді. Про це свідчить, наприклад середній бал ЗНО абітурієнтів українських вишів, або навіть те, що наші курсанти значно менше, ніж студенти читають художню літературу. По-третє, сутність моральних цінностей не змінюва-

лася від Конфуція до наших часів, а лише доповнювався їх список, проте ставлення до них та їх вияв у житті змінюється постійно.

По-четверте, у кожної людини "список" цих цінностей дуже індивідуальний. Це залежить від виховання в сім'ї, школі, впливу навколишнього середовища тощо.

Ще одна проблема, яка потребує поглибленого вивчення та уваги, стосується виховання у курсантів відповідальності та самостійності. Бути відповідальним – означає усвідомлено думати на перспективу та намагатися передбачити, до чого може привести той чи інший вибір. Бути самостійним – означає нести відповідальність за власний вибір. Самостійність – це самоконтроль, а не сторонній контроль. Самостійність передбачає ініціативність, рішучість і сміливість.

Правда, при цьому є суперечність: з одного боку від офіцерів вимагається бути здатними до інноваційної діяльності, самостійності та нестандартності при прийнятті рішень, виконувати інші завдання, які потребують творчого підходу або прийняття оперативних рішень у непередбачених ситуаціях, умовах просторової та часової обмеженості, а з іншого боку – у вищому військовому навчальному закладі переважає авторитарний стиль управління діями курсантів. Вони навчаються в умовах чіткого розподілу обов'язків, високої регламентації життєдіяльності, статутного порядку та взаємовідносин, перебувають в умовах примусового спілкування з обмеженим колом людей, повинні безумовно підпорядковуватись, дотримуватись як формальних, так і неформальних норм поведінки. Ці фактори не сприяють формуванню творчої особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення, яка би прагнула творчо опанувати нові, потрібні для свого розвитку знання та уміння, а навпаки – знижують рівень самостійності курсантів, привчають до шаблону, стримують самостійне прийняття рішень і в результаті позначаються на якості підготовки до занять [3]. Посилює цю суперечність і те, що впродовж 4-х років навчання курсанти переважно виконують соціальну роль "підлеглого", а одразу ж після випуску їх статус змінюється на більш самостійну соціальну роль.

Цікавими є результати дослідження. Рівень самостійності курсанти за 10-бальною шкалою оцінили так: на 1-2 бали її оцінили 23,38 % опитаних випускників, на 3-4 бали – 21,71 % опи-

таних, на 5-6 – 31,73 % опитаних, на 7-8 – 15,03 %, а 9-10 всього 3,34 % опитаних.

Ця проблема потребує пошуку шляхів її вирішення, оскільки навіть новації у вищій освіті передбачають, що значний обсяг матеріалу курсанти мають вивчати самостійно. На це вказує і резолюція симпозиуму Ради Європи на тему "Ключові компетентності для Європейського співтовариства", де визначено орієнтовний перелік ключових компетентностей, серед яких також і вміння організовувати свої прийоми вивчення, вміння вирішувати проблеми, а також самостійно займатися своїм навчанням.

Література

1. Макогончук Н. В. Ціннісні орієнтації майбутніх офіцерів-прикордонників як основа їхньої громадянської компетентності / Н. В. Макогончук // Педагогічні інновації у фаховій освіті: збірник наукових праць. – 2015. – Ужгород : ДВНЗ "УжНУ". – Вип. 1. – С. 142-147.

2. Діденко О. В. Креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника: суперечливий характер, компонентний склад і зміст / О. В. Діденко // Вища школа. – Київ : видавництво "Знання", 2016. – №. 1. – С. 88-98.

УДК 355.232:37.035.7

Кривич М. Л.

кандидат педагогічних наук

Національної академії СБ України

Соловійова С. В.

Національної академії СБ України

ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ КУРСАНТСТВА: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

Молодь завжди була основною віхою у формуванні та розвитку передових ідей. Саме юному поколінню належить важлива роль в утвердженні нових суспільних явищ і процесів. Прагнення кращих змін підтверджують потужну рушійну силу студентс-

тва, що може радикальним чином змінити життя держави, переконливим свідченням чому стали події на Майдані Незалежності наприкінці 2013 – початку 2014 року.

Сучасні суспільні реалії зумовили нові аспекти діяльності курсантського самоврядування щодо вираження активної громадянської позиції. Патріотичне усвідомлення у праві вибору свого майбутнього сприяє розвитку нових стратегічних напрямів нашої діяльності.

Ми, курсанти, усвідомлюємо, що зробили правильний вибір почесної і нелегкої професії – захисника Вітчизни. Тому не могли стояти осторонь історичних подій, ставши не лише очевидцями, але й підтримкою Революції Гідності. Так склалося, що трагічні події на Грушевського та Банковій були відправною точкою нової епохи – утвердження незалежності ціною життя справжніх патріотів.

За ініціативи курсантського самоврядування, працівників і офіцерів Національної академії СБ України, підтриманої керівництвом Служби безпеки України, 18 січня 2015 року понад 300 курсантів та студентів нашого навчального закладу долучилися до Маршу Єдності пам'яті жертв тероризму.

Ми підтримуємо зміни не тільки морально, прагнення віддати частинку себе посприяло організації благодійної акції "Допомогти так легко", під час якої 210 юнаків та дівчат Академії здали близько 50 літрів крові заради порятунку поранених військовослужбовців та постраждалих жителів у зоні АТО.

Теплим словом підтримки підбадьорюємо старших колег – поранених бійців Служби безпеки України та Міністерства оборони України, які перебувають на лікуванні у Військово-медичному управлінні СБУ. Під час відвідувань поранених бійців передаємо їм ліки, продукти харчування та інші необхідні речі, організуємо концерти. Також велику увагу ми приділяємо і дітям-сиротам, часто відвідуємо їх у дитячому будинку, влаштуємо для них виступи, приносимо різні гостинці, солодощі.

Долучившись до наставників – офіцерів Академії, ми зібрали понад 62 тисячі гривень, які передані членам сімей загиблих та поранених співробітників СБУ – учасників антитерористичної операції, а також витрачені на медикаменти й необхідні речі для військовослужбовців, які захищають територіальну цілісність і недоторканність України у Східних областях.

Курсанти Академії ініціювали збір коштів на придбання автомобіля-позашляховика УАЗ-3151. Ми звернулися до офіцерів, слухачів та студентів навчального закладу із закликом підтримати десантників, які виконували свій патріотичний обов'язок у "гарячих точках" АТО, брали участь в обороні Донецького аеропорту та стали героїчними "кіборгами". До збору коштів також долучилася колегія Служби безпеки України. Спільними зусиллями було зібрано понад 20 тисяч гривень, які використано для придбання автомобіля, який урочисто було передано бійцям героїчної 95-ї аеромобільної бригади Збройних Сил України.

Спілкуючись із відважними "кіборгами" – бійцями 95-ї аеромобільної бригади Збройних Сил України, співробітниками СБ України – учасниками АТО – розуміємо, що ми маємо на кого рівнятися – героїв нашого часу, які стали прикладом патріотизму та дотримання священних слів військової присяги.

Ми гідно вшановуємо пам'ять загиблих співвітчизників і співробітників Служби безпеки України. За ініціативи курсантів і студентів на території Національної академії Служби безпеки України встановлено пам'ятники Небесній Сотні та загиблим у зоні АТО співробітникам Служби безпеки України.

Другий курс Навчально-наукового інституту контррозвідальної діяльності носить ім'я Героя України полковника Аніщенка О.Г., перший курс – ім'я Героя України майора Лужевського Р.М. 5 травня 2014 року полковник О. Аніщенко та майор Р. Лужевський отримали чергове бойове завдання – у складі моторизованої групи бійців ЦСО "А" СБУ, МВС та ЗСУ забезпечити "зелений коридор" для колони українських вояків, що рушила для звільнення м. Слов'янська від терористів. Біля селища Семєнівка група потрапила в засідку. 25 спецпризначенців протистояли більше сотні бойовиків, які, ховаючись за будинками мешканців, із трьох сторін обстрілювали спецпризначенців з автоматичної зброї та гранатометів. Бійці зайняли кругову оборону, прикриваючи евакуацію поранених. Нерівний бій тривав майже дві години. Олександр Аніщенко загинув від прямого влучення пострілу з гранатомету терористів. Руслан Лужевський, отримавши поранення, продовжував вести вогонь. Загинув на місці бою. Потім перепідготовки оперативного складу СБУ 2015 року набору носив ім'я капітана Мандзика Віктора Сергійовича, який

трагічно загинув у м. Волноваха Донецької області 21 березня 2015 року, свідомо вступивши в смертельне протистояння з організованим злочинним угрупованням, яке займалося незаконним переміщенням товарів через лінію розмежування в районі проведення АТО, а також вимаганнями й розбійними нападами на місцевих мешканців. Перший курс Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки носить ім'я Андрія Галущенка, який 2 вересня 2015 року під час виконання спеціального завдання в Новоайдарському районі Луганської області у складі мобільної групи українських правоохоронців із протидії незаконному переміщенню товарів та проникненню терористів через лінію розмежування, відбиваючи напад бойовиків, героїчно загинув.

Ми пам'ятаємо мужніх воїнів, які до останнього подиху боролися за відновлення миру на рідній землі. Історії про подвиги старших наших колег передаватимуться з покоління у покоління. Кожен навчальний курс Академії узяв шефство над однією з родин загиблих співробітників.

Допомагати тим, хто сьогодні ризикує власним життям на передовій, захищаючи цілісність країни, – обов'язок кожного свідомого громадянина нашої держави, якому небайдужі його співвітчизники й доля України. Дух відданості і благочинності сповнює наші серця, коли наші старші товариші ціною власного життя виборюють краще майбутнє для нашої держави, ми наполегливо готуємося до виконання священного військового обов'язку.

Отже, курсантське самоврядування нашої Академії, озброєне правосвідомістю та ентузіазмом, готове до викликів сьогодення, до нових рішучих кроків у реалізації дієвої підтримки інтересів держави, відданого служіння Українському народові.

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ ВИХОВАННІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Історична наука доводить, що кожна держава, особливо на зламних етапах, якими є революція, зміна суспільного ладу, здобуття суверенітету, з метою охорони державного устрою, забезпечення національної безпеки, захисту інтересів держави та її громадян від протиправних посягань з боку іноземних країн значну увагу приділяє розбудові структур розвідки та контррозвідки, організації військово-патріотичного та професійного виховання фахівців сектору безпеки.

У радянській історіографії, що опікувалася інтересами комуністичного режиму в Україні, проблема зародження й діяльності структур розвідки та контррозвідки української національної державності у 1917–1921-х рр. тривалий час замовчувалася та визнавалася "ідеологічно-шкідливою". Завдяки цьому, на початку 1990-х рр. у вітчизняній історіографії був практично відсутній такий напрям наукових досліджень, як студіювання історії структур розвідки та контррозвідки Української Народної Республіки (періоду Української Центральної Ради, Директорії, Державного центру), Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки. Лише з проголошенням незалежності України усунуто штучні обмеження та перешкоди на шляху до пізнання ключових подій минулого.

Не зважаючи на демократичні трансформації в українському суспільстві 1990-х – 2010-х рр., радянська пропаганда настільки вкоренилася в наш інформаційний простір, що навіть сьогодні на окремих офіційних сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування підконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей розміщено контент тенденційного характеру, зокрема історія деяких міст цього регіону складається із тверджень, ідеологічних установок та концепцій,

усталених за радянських часів. Ці матеріали не відповідають національно-державницькому розумінню історії України та негативно впливають на загальне інформаційне поле в районі проведення антитерористичної операції [1]. Дуже прикро, що на такій сфальсифікованій "історії" виховувалось не одне покоління наших громадян, що також заважає злагоді українського суспільства.

Досвід переконує, що формування високих фахових здібностей і патріотичного, державницького світогляду – це діалектично взаємопов'язані елементи навчання та виховання майбутнього фахівця сектору безпеки України. Метою ж освітнього процесу можна вважати набуття якостей, що забезпечують готовність до самовідданого захисту національних інтересів і служіння ідеалам незалежної України [2].

Тут варто підкреслити, що історичний досвід національно-визвольної боротьби українського народу у 1917–1921-х рр., а особливо досвід діяльності національних спецслужб періоду Української революції 1917–1921 рр., є одним із найкращих прикладів вірності, мужності й самопожертви заради Батьківщини, який, беззаперечно, необхідно широко використовувати у військово-патріотичному вихованні військовослужбовців сектору безпеки України.

Питання про роль особистості в історії донині не може бути витлумачено однозначно, але можна з впевненістю стверджувати, що історія і особистість, а також доля людини нерозривно пов'язані і впливають один на одного взаємно. Саме тому окремим напрямом новітньої вітчизняної історіографії структур розвідки та контррозвідки української національної державності і національно-визвольного руху у 1917–1950-х рр. стало висвітлення їх історії крізь призму біографічних досліджень. Хоча розробка цього напрямку є доволі актуальною, особливо з метою використання такого наукового доробку вітчизняних вчених у військово-патріотичному і професійному вихованні фахівців сектору безпеки України, кількість досліджень біографій керівників і співробітників структур розвідки та контррозвідки вказаного періоду є малочисельною.

Уперше проблема становлення національних спецслужб періоду Української революції 1917–1921 рр. була порушена у працях організатора та першого ректора Національної академії

Служби безпеки України доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України В. С. Сідака. Під його керівництвом при Національній академії СБ України було засновано історичний напрям, об'єктом дослідження якого стало вивчення історії формування і функціонування структур розвідки та контррозвідки в Україні.

У 1998 році В. С. Сідаком опубліковано фундаментальну монографію "Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії)", написану із залученням значних архівних матеріалів та інших джерел. У роботі комплексно охарактеризований процес становлення, нормативно-правового забезпечення та діяльності структур розвідки і контррозвідки періоду Української Центральної Ради УНР (УЦР), Української Держави, Директорії УНР та ЗУНР, зокрема, значну увагу приділено розкриттю питань організаційно-штатної структури, оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності національних спецслужб, а також їх кадрового забезпечення. У монографії також приділено значну увагу відтворенню сторінок біографій керівників національних спецслужб періоду Української революції [3].

Доволі інформативними дослідженнями вказаного напрямку є роботи відомого історика і журналіста Я. Ю. Тинченка "Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття" та "Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)". У цих виданнях висвітлюються й персоналії керівників національних структур розвідки та контррозвідки [4; 5].

Певний інтерес становить публікація колективу дослідників В. Д. Хоменка, О. В. Скрипника, І. М. Шиденка, І. В. Білоконя, В. О. Романюка "Керівники української зовнішньої розвідки", у котрій знаходимо біографії начальників українських розвідувальних підрозділів досліджуваного періоду: В. Колосовського, П. Ліпка, Б. Снігіріва, С. Греціва, М. Красовського, Р. Ковальського, О. Кузьмінського. Проте, більшість біографічних даних вказаних історичних постатей взято з робіт Я. Ю. Тинченка та В. С. Сідака, на які є відповідні посилання [6].

Враховуючи викладене, вважаємо, що подальше дослідження персоналій національних спецслужб періоду Української революції 1917–1921 рр. уможливить використання таких мате-

ріалів у військово-патріотичному та професійному вихованні військовослужбовців сектору безпеки України, а також відповідатиме нормам чинного законодавства України, зокрема вимогам Закону України "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті" від 9 квітня 2015 р.

Література

1. Лісов О. С. Деякі аспекти застосування історичних знань в інформаційній сфері в умовах проведення антитерористичної операції / О. С. Лісов // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф., Київ, 18 березня 2016 р. : У 2 ч. Ч. 2. – К., 2016. – С. 97–98.

2. Веденєєв Д. В. До питання про перспективні напрями наукових досліджень з історії спеціальних служб в Україні / Д. В. Веденєєв // Удосконалення наукової діяльності Національної академії Служби безпеки України: проблеми та перспективи : мат. наук. конф., 29 січня 2013 р., м. Київ. – К. : Наук.-вид. центр НА СБ України, 2013. – С. 402–411.

3. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії) / В. С. Сідак. – К. : Вид. дім "Альтернативи", 1998. – 320 с.

4. Тинченко Я. Ю. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття : Ч. 1 / Я. Ю. Тинченко. – К. : Тираж. центр УРП, 1995. – 258 с.

5. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) / Я. Ю. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.

6. Керівники української зовнішньої розвідки / [авт.-упоряд. : Хоменко В.Д., Скрипник О.В., Шиденко І.М. та ін.]. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 173 с.

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОВЖИВАНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Одним із важливих компонентів підготовки військових фахівців сучасного рівня справедливо вважається вдосконалення їх мовної підготовки, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійні обдарування військових кадрів, сприяє підвищенню професійної комунікативної компетентності майбутнього офіцера, його самотворенню та самовираженню [1; 2].

Сучасні вимоги до курсантів у випадку, коли іноземна мова не є профільною, передбачають володіння ними не тільки професійною, але й загальнонавчальною лексикою. Ці обставини зумовлюють методичне розподілення викладання по двох аспектах, з врахуванням специфіки кожного з них. Традиційно на заняттях з іноземної мови викладачами-філологами пропонуються до опрацювання діалоги, тексти з професійної тематики з включенням елементів розмовної та загальнонавчальної лексики [3].

Об'єктивно, обсяг та зміст необхідних професійних матеріалів та загальнонавчальної лексики буде з'ясовано апостеріорно самим офіцером. При цьому важливо, щоби він сам визначив для себе мету, стратегію самонавчання та джерела знань.

Самостійне вивчення іноземної мови неможливе без високого рівня сформованості загально-навчальних навичок, таких як здатність до аналізу матеріалу, вміння виділити головне, організувати свій час і т.п.

Майбутній військовий фахівець повинен знати критерії розмежування загальної та професійної лексики, прийоми вивчення кожної з них. Відповідно стрімко зростає роль загальнонавчальних навичок, розвиток яких необхідно здійснювати у вищій цілеспрямовано. Тобто, доцільним буде не навчання лексики як такої, а прийомам розмежування та окремого опанування професійною та загальнонавчальною лексикою [4].

Такий підхід прищепить розуміння необхідності безперервного навчання протягом всього життя (LONG LIFE LEARNING) і стане запорукою майбутніх професійних успіхів.

Література

1. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : моногр. / М. І. Нещадим. – К. : Вид.-поліграф. центр "Київ. ун-т", 2003. – 852 с.

2. Концепція викладання іноземних мов / НТУ "ХПИ". – Харків, 2014.

3. Макогон Е. А. Определение взаимосвязей результатов оценки языковой деятельности учащихся и уровня развития их общеучебных навыков / Е. А. Макогон, С. А. Новик // Системи обробки інформації. – Х. : Харківський університет Повітряних Сил, 2015. – Вип. 9 (134). – С. 176-180.

4. Макогон О. А. Значення загально навчальних навичок для подолання труднощів лінгвістичного та психологічного характеру при підготовці фахівців з високотехнологічних спеціальностей / О. А. Макогон, О. О. Дичко, С. А. Новік // Проблеми створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення : тези доповідей XX Всеукраїнської науково-практичної конф. (28 листопада 2014 р.). – Житомир : Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова Державного університету телекомунікацій, 2014. – С. 259-260.

УДК 355.232:37.035.7

***Розвадовський О. Б.**
доктор юридичних наук
Національна академія СБ України*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЛУХАЧІВ І КУРСАНТІВ В НА СБ УКРАЇНИ

Відомий вчений-педагог К. Д. Ушинського вважав, що патріотизм є важливим завданням виховання та могутнім педагогічним засобом. Він писав: "Як немає людини без самолюбства,

так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами" [1].

Багато й інших мислителів і педагогів, розкриваючи роль патріотизму в процесі особистісного становлення людини, вказували на їхній багатосторонній формувальний вплив. Адже патріотизм є елементом суспільної та індивідуальної свідомості. Це одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками боротьби за свободу і незалежність батьківщини [2].

Патріотизм проявляється в єдності духовності, громадянськості та соціальної активності особистості, яка усвідомлює свій зв'язок з Вітчизною. В своїй основі патріотизм передбачає безкорисливе, самовіддане служіння Батьківщині.

Саме тому, актуальність національно-патріотичного виховання слухачів та особливо курсантів НА СБ України зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, а також сучасними викликами, що стоять перед Україною.

В сучасних умовах національно-патріотичне виховання в НА СБ України має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності з формування у слухачів та курсантів високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі [3; 4].

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у слухачів та курсантів повинно здійснюватися насамперед на прикладах героїчного історичного минулого українського народу та сучасності.

Говорячи про історичний період – це приклади героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні.

Важливою складовою національно-патріотичного виховання має також стати поширення інформації про досягнення наших

співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту тощо.

Говорячи про сучасний період, національно-патріотичне виховання має здійснюватися, насамперед, на прикладах мужності та героїзму учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях.

Освітньо-виховні заходи щодо національно-патріотичного виховання слухачів і курсантів в НА СБ України слід спрямувати у першу чергу на:

- формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості, готовності до виконання обов'язку із захисту державної безпеки України;

- популяризацію матеріалів національно-патріотичного змісту, підвищення рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, досягнення наших співвітчизників;

- збільшення чисельності молоді, яка пишається своїм громадянством, українським походженням, національною мовою та культурою;

- налагодження комунікацій з різноманітними інститутами громадянського суспільства з питань національно-патріотичного виховання тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що ведучи мову про національно-патріотичне виховання курсантів та слухачів НА СБ України, не слід забувати особовому складу навчального закладу, насамперед з числа науково-педагогічних працівників, про необхідність саморозвитку та підвищення кваліфікації у вказаному напрямку, а також репрезентації елементів національної самосвідомості, громадянськості й патріотизму у повсякденному житті. Адже найкращий приклад для молоді – це особистий приклад наставника, педагога, керівника.

Література

1. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори / К. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1983. – С. 46.

2. Матящук В. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. Матящук. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 384 с.

3. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015.

4. Розпорядження КМУ від 25 грудня 2015 р. № 1400-р "Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016 рік".

УДК 355.232:37.035.7

Сідак В. С.

*член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України
доктор історичних наук, професор
Національна академія СБ України*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ВІЙСЬКОВИХ ТА ІНШИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Актуальність теми "військово-патріотичне виховання молоді у навчальних закладах" (військових і цивільних) у сучасних умовах очевидно не викликає сумнівів. Реалії сьогодення (окупація Росією Криму, бої на Сході України) вочевидь підтверджують цю актуальність. Більше того, свідчать про потребу активізації та поглиблення зазначеної роботи.

Але перед тим як сказати, про шляхи удосконалення та підвищення ефективності військово-патріотичного виховання у навчальних закладах слід з'ясувати, чи було воно до цього, і якщо було, то яким!

Однозначно відповісти важко. Після проголошення незалежності України був певний прорив в цьому напрямку. В першу чергу це спостерігалось у військових та інших мілітаризованих навчальних закладах: СБУ, МВС, ДПС та інших. Пригадується, як розпочалось вивчення військової історії України та історії вітчизняних спецслужб; започатковувались наукові дослідження в цьому напрямку; проводились науково-практичні та читацькі конференції; впроваджувались національні військові традиції; створювались музеї історії збройних сил і спецслужб; відкривались меморіальні дошки; організовувались походи по місцях бо-

йової слави українського війська та прийняття військової присяги на цих місцях.

У цивільних вишах, середніх школах почалось об'єктивне висвітлення історії України, корисними і цікавими стали лекції та уроки по "українознавству"; збільшувалась увага до вивчення української мови та літератури тощо. Все це, звичайно, давало позитивні результати: сіяло зерно патріотизму і формувало стійкий інтерес до військової історії.

Але, на жаль, з часом ситуація почала поступово змінюватись. Неодноразово урізались і перекроювались шкільні та вузівські програми з історії України (не в інтересах об'єктивності); патріотичне, як і військово-патріотичне, виховання стало наповнюватись іншим змістом – цінностями "руського мира" та ідеологемами радянського періоду, який, нібито був найефективнішим і найщасливішим в історії українського народу.

Безперечно, в радянський період в Україні були великі трагедії (і це доведено), але були й вагомі досягнення: в розвитку науки і техніки, освіти. Взяти хоча б наших геніальних вчених В. І. Вернадського, С. П. Корольова, М. М. Амосова, наших видатних, всесвітньовідомих педагогів А. С. Макаренка, В. С. Сухомлинського. Або, хіба можна забути великий, неоціненний вклад українського народу в розгром гітлерівських загарбників.

Видається логічним висновок, що все добре, все краще того періоду треба пам'ятати, взяти і творчо використовувати, але сьогодні (в нашій незалежній державі) військово-патріотичне виховання молоді має здійснюватись, в першу чергу, на славних бойових традиціях з історії українських, національних збройних сил та сил безпеки. Це головне!

Може виникнути питання: "А чи є у нас що взяти і показати з цієї історії?" Адже є думки, що були одні поразки? Звичайно є, що взяти і показати! Якщо об'єктивно, чесно, неупереджено, відкинувши фальсифікат, показати:

- державницьку і військову діяльність наших далеких предків князів Київської Русі: Святослава Ігоровича, Володимира Великого, Володимира Мономаха, Ярослава Мудрого, короля Данила Галицького;

- бойові звияги військ гетьманів Петра Сагайдачного та Богдана Хмельницького;

- Армії Української Народної Республіки та Української Галицької армії;
- героїчну боротьбу повстанців "Холодного Яру";
- майже десятилітню збройну боротьбу приреченої але нескореної Української повстанської армії.

Незаперечний факт, що за часів Радянської влади багато чого з військової історії України свідомо замовчувалось, або ж фальсифікувалось. Лиш недавно широкому загалу стало відомо:

- про блискучі перемоги над московськими загарбниками українського війська під проводом Гетьмана Івана Виговського в Конотопській битві (1665 р.) та під проводом князя Костянтина Острозького в Оршанській битві (1514 р.).

- про вирішальну збройну допомогу польським військам з боку формувань УНР під керівництвом генерал-хорунжого Марка Безручка в порятунку в 1920 р. не лише Варшави, але й усієї Польщі від більшовицької навали, відомого з історії як "чудо на Віслі".

Фальсифікації нашої військової історії, як відомо, носили ціленаправлений характер. Ось лише один приклад!

В середині січня 1918 р. багатотисячна більшовицька армія під проводом М. А. Муравйова стрімко просувалась по Чернігівщині в напрямку Києва, змітаючи на своєму шляху всякий спротив. 16 січня у столиці спалахнуло (не випадково) підготовлене більшовиками повстання робітників заводу "Арсенал".

Але 16 січня 1918 р. червоне військо під залізничною станцією "Крути" наштовхнулось на героїчний опір українських військових формувань та добровольчих загонів, вірних Центральній Раді. Бій тривав протягом 10 годин.

В українській та закордонній історіографії, а особливо в радянській (зрозуміло чому), про цю важливу подію в історії нашої країни знаходимо багато небилиць і домислів. Головна з них та, що в бою під Крутами більшовицькому війську протистояли біля 300 необстріляних, погано озброєних і кинутих урядом на призволяще київських студентів та гімназистів-патріотів, які майже всі загинули невідомо ради чого.

Цю небилицю запустили у обіг тогочасні публіцисти, яку без належного вивчення обставин підхопили наступні дослідники різних політичних уподобань і яка, на жаль, свідомо чи несві-

домо розповсюджується і зараз в багатьох наукових і публіцистичних виданнях, а також у засобах масової інформації.

Це в той час, коли є незаперечні докази того, що завдяки належній організації бою досвідченими командирами, мужності та стійкості українських вояків агресору був завданий нищівний удар.

Навіть більшовицький воєначальник В. А. Антонов-Овсієнко у своїх спогадах пише про жорстокий спротив українських вояків у бою під Крутами.

Більше того, на військовому цвинтарі поблизу ст. Крути радянською владою встановлено обеліск з надписом: "Героям революції, загинувшим за владу Рад в боях з петлюрівцями в січні 1918 р.". Біля обеліску науковцями НДІ "українознавства" МОН України під керівництвом канд. іст. наук Ульянич В. І. було виявлено і в установленому порядку досліджено більше 300 могил вояків (як виявилось переважно матросів) саме армії М. А. Муравйова. Відомо, що в рази більшою була кількість поранених червоноармійців.

Постає питання, чи могли кілька сотень (як стверджували) необстріляних, погано озброєних студентів та гімназистів завдати противнику таких втрат? Звичайно ні!

Як показали дослідження та спогади українських старшин – безпосередніх учасників бою, загальна кількість вояків у зведеному формуванні захисників ст. Крути становила 1065 бійців (юнкерів, вояків студентського куреня січових стрільців, козаків і добровольців з сусідніх сіл), та 20 старшин. Більшість бійців мала належну військову підготовку. Були серед них й колишні фронтовики. В їх розпорядженні була не тільки стрілецька зброя, але й бронепотяг та броневики з кулеметами і гарматами.

Звичайно були втрати і в українського війська: загинув 121 вояк, і з них 24-х юнкери, які прикривали вогнем відхід основних сил. Під час відступу вони попали в полон і були розстріляні муравйовцями в с. Літки Броварської округи. Серед цих 24 загинув і брат поета Павла Тичини. Частина загиблих була похована в Києві на "Аскольдовій могилі".

Внаслідок бою під Крутами війська агресора втратили боєздатність на три дні, оскільки мусили підтягнути нові сили, відремонтувати підірвані мости, зруйновані залізничні колії для

продовження наступу на Київ. Цей передих дав можливість урядові УНР зосередити зусилля на нейтралізації більшовицького збройного повстання в м. Києві, а також створити умови для підписання рятівного для УНР Берестейського мирного договору [1].

Безперечно, що висвітлення таких героїчних сторінок нашої історії (а їх багато), буде сприяти патріотичному вихованню не тільки молоді але й суспільства в цілому, і що обов'язково змінить відношення суспільства до Збройних Сил і сил безпеки, до військовослужбовців та їх ратної праці, що вкрай важливо.

Абсолютно нова сторінка героїчної військової історії нашого народу, можливо навіть цілий пласт, відкривається сьогодні в зоні антитерористичної операції (АТО) і цю історію молодь повинна знати, усвідомлювати, формувати власну життєву позицію і діяти в разі потреби адекватно.

Для цього держава, заклади освіти, суспільство повинні виявляти, відкривати справжніх героїв сьогодення (бійців небесної сотні, воїнів АТО), висвітлювати їх подвиги, залучати до роботи з молоддю, вшановувати належним чином загиблих [2].

Сьогодні перед нашими митцями кінорежисерами, драматургами, письменниками, поетами, художниками, ЗМІ стоїть завдання належним чином відобразити не тільки славне минуле українського воїнства, але й показати його героїчне сьогодення в боротьбі за свободу і незалежність Української держави.

Адже дуже мало таких кінофільмів, художніх творів, пісень, статей які б відображали це героїчне сьогодення!..

Видається логічним, що військово-патріотичне виховання молоді має починатися за відповідною програмою зі школи і бути складовою початкової військової підготовки. Є позитивний приклад успішної, виховної роботи з учнями групи "волонтерів" у ряді шкіл Чернівецької області за програмою, розробленою кандидатом історичних наук Ліщуком Д. С., під назвою "Козацький гарт", яка (як і методичний посібник) схвалені МОН України. Цей досвід може бути поширений [3].

Великі можливості для ефективного військово-патріотичного виховання студентської молоді мають ВНЗ, як в ході навчального процесу і науково-дослідної роботи, так і в позааудиторних заходах. Багато вишів мають військові кафедри і готують офіцерів запасу. Як показують опитування слухачів, пи-

танням ідейного гарту на цих кафедрах не приділяється належної уваги [4].

Потребує суттєвої активізації патріотичне та й військово-патріотичне виховання студентської молоді у приватних вишах.

Щодо ролі військових ВНЗ у цій важливій справі!

На думку автора, військові виші мають бути зразком військово-патріотичного виховання курсантів та слухачів, а також наставниками, координаторами і експертами щодо цієї роботи в інших закладах освіти.

Саме військові виші мають показати, продемонструвати (усіма можливими засобами), як виховати воїна, громадянина – патріота незалежної Української держави, незалежно від його національності (і мовності), готового в разі необхідності стати на її захист зі зброєю в руках [5; 6].

Особливо слід звернути увагу на велику відповідальність ВНЗ, які готують фахівців (оперативних співробітників) для загальнодержавних та військових спецслужб – розвідки і контррозвідки [7].

Відповідальність тут не тільки за їх належну підготовку, а й за високу якість їх військово-патріотичного виховання, важливою складовою якого для даної категорії є "спеціальне професійне виховання".

Справа в тому, що курсанти та слухачі цих вишів отримують знання про форми і методи, механізми та засоби оперативної роботи, а також уміння і навички їх застосування. Іншими словами вони мають стати компетентними фахівцями щодо технології оперативної діяльності в боротьбі з ворогом.

А це зброя, яка має бути в надійних руках.

Забезпечити цю надійність має: в першу чергу належний відбір кандидатів на навчання, а далі – військово-патріотичне виховання та високий рівень ідейно-патріотичного гарту.

Окремо слід сказати про спеціальне професійне виховання, а саме:

- формування у особи почуття великої суспільної значущості даної професії, поваги і любові до неї;
- усвідомлення свого високого покликання вести боротьбу на таємному фронті з посяганнями на державні інтереси в екстремальних ситуаціях і нестандартними методами;

- глибокої пошани до кращих традицій вітчизняних спецслужб;
- готовності у разі потреби стати зі зброєю в руках на захист Батьківщини.

Необхідним є моральне виховання, направлене на усвідомлення кожною особою високого покликання й обов'язку, професіоналізму і самовідданості, гідності і честі, духовності й порядності.

Важливим залишається правове виховання з метою формування у майбутніх розвідників і контррозвідників високої правосвідомості та правослухняності, поваги до Конституції та законів України.

Не зайвим буде і вивчення зарубіжного досвіду (США, Англії, Німеччини) з цього питання.

Широкомасштабні інформаційно-психологічні операції агресора проти нашої країни з використанням брудних пропагандистських, маніпулятивних та дезінформаційних технологій, які здійснюються сьогодні, нажаль, знижують ефективність виховної роботи з молоддю. Тому нагальною є потреба активізації адекватних вітчизняних упереджувальних контрпропагандистських заходів з використанням ЗМІ та інших сил і засобів держави [8].

Висновки.

1. Як зазначено вище, військово-патріотичне виховання молоді у закладах освіти має базуватися, в першу чергу, на славних бойових традиціях з історії українських, національних, збройних сил та сил безпеки. Не менш важливим для цього є і знання про сучасні бойові подвиги українських воїнів, захисників Батьківщини від російської агресії на Сході України, знання конкретних учасників цих подій, героїв сьогодення. Але, як відомо, у формуванні ідейно-патріотичної зрілості, відповідного світогляду дають позитив лише ті знання, що набувають характер переконань. Ідейно-патріотична переконаність, у свою чергу, має дати логічне продовження в життєвій позиції людини, її моральному обличчі, справах і вчинках. Отже перетворення знань на переконання – суть процесу військово-патріотичного виховання молоді. Саме на цьому мають зосередити свою увагу і зусилля педагоги і психологи вишів.

2. Заходи щодо підвищення рівня ефективності військово-патріотичного виховання у наших закладах освіти не дадуть бажаного результату, якщо не буде їх належного наукового (психолого-педагогічного) забезпечення. Корисною тут може бути взаємодія військових та воєнізованих ВНЗ у вирішенні даної проблеми з провідними науковими установами – Інститутом психології Національної академії педагогічних наук України, Національної академії правових наук України та інших.

Література

1. Українознавство. – К. : НДІ українознавства МОН України, 2008. – № 1. – С. 214-219.

2. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську : моногр. / [В. І. Алещенко, В. Ф. Баранівський, А. О. Кобзар, Л. В. Кринець] ; під заг. ред. В. Ф. Баранівського. – К. : "Золоті ворота", 2014. – С. 178-194.

3. Ліщук Д. С. Козацький гарт: окремі аспекти військово-патріотичного виховання молоді : методич. посіб. / Д. С. Ліщук. – К. : НАОУ, 2007. – 102 с.

4. Шелест Н. А. Мотиваційний компонент – напрям вдосконалення системи підготовки офіцерів запасу / Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 квітня 2014 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2014. – С. 254-256.

5. Баранівський В. Ф. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України / В. Ф. Баранівський // XXIII Міжнародні людинознавчі читання "Гуманізм. Людина. Час". – Дрогобич : ДПУ ім. І. Франка. – 2011. – С. 236-241.

6. Куліда І. М. Система військово-патріотичного виховання як передумова формування авторитету майбутнього офіцера / Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 квітня 2014 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2014. – С. 183-185.

7. Грицюк В. М. Світоглядні засади виховного ідеалу української молоді / Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 квітня 2014 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2014. – С. 150-152.

8. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід : підруч. у 2 ч. Ч. 1 / колектив авторів : заг. ред. С. Д. Максименка. – К. : НУОУ, 2012 – С. 4-6.

УДК 355.232:37.035.7

Шлапаченко В. М.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Національна академія СБ України

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анексія частини території України та подальша військова агресія Росії на Сході нашої країни зумовила необхідність зміни парадигми патріотичного виховання, яке останні роки перебувало в занепаді, як пріоритетного напрямку освітнього процесу.

Після розпаду СРСР радянську систему патріотичного виховання було демонтовано, натомість формування української системи відбувалося вкрай повільно, а за часів політичного курсу на зближення з Російською Федерацією, що реалізовувався В. Януковичем, фактично призупинено. Патріотичне виховання наслідувало переважно російські ідеологічні підходи, все більше поглиналось експансивною концепцією "Русского мира". Результатом такої ситуації стало не лише формальне відношення до проведення відповідних заходів, нерозуміння їх значення та важливості, але й набуття ними дещо спотворених форм, що сприяло вихованню українських громадян прихильниками імперської політики сусідньої держави, де Україна подавалася як несправжня, штучно утворена держава, що не має власної істо-

рії, території, мови та культури, а є лише споляченим відгалуженням єдиного російського народу. Поширення цих поглядів в певних регіонах України та відсутність альтернативної української патріотичної пропаганди спричинили до заміни національної ідентифікації та укоріненню сепаратизму, а в умовах гібридної війни призвели до численних фактів зради військовослужбовців, переходу на бік ворога та співпраці з окупантами.

Загальносуспільні тенденції не обійшли стороною й Національну академію. Протягом останнього десятиліття основні зусилля науково-педагогічного складу було спрямовано на підготовку висококласних фахівців для підрозділів Служби безпеки, водночас патріотичному вихованню приділялося значно менше уваги. В цьому питанні викладачі здебільшого покладались на підрозділи по роботі з особовим складом, які мали вже підібрати "готових" патріотів, ті, у свою чергу, – на школу, яка мала їх виховати, а школа вважала це обов'язком родини. Держава не забезпечувала належне патріотичне виховання на жодному з цих етапів, недостатньо протидіяла проросійським та відверто антиукраїнським впливам, що у підсумку призвело до формування у молоді України, зокрема й майбутніх співробітників СБУ, різного сприйняття історичних подій, пріоритетів національних інтересів та моральних цінностей.

Зрозуміло, що законодавчі та політичні прогалини, які формувалися десятиліття не зникнуть за рік. Водночас, активне формування громадського суспільства в Україні, патріотичне піднесення часів Революції гідності та практично всенародна підтримка наших військовослужбовців на Сході дозволяє стверджувати, що патріотизм українського народу зазнає відродження і посилення. Ця тенденція має знайти своє відображення і у виховній роботі серед курсантів та слухачів Академії, які в силу специфіки навчального закладу, не настільки активно інтегровані в громадські процеси як студенти цивільних вищих навчальних закладів.

Науково-педагогічний склад Академії є, по-суті, останньою ланкою патріотичного виховання юнака, якому завтра буде доручено захист української державності. Відтак, в цьому процесі ми мусимо надолужувати недопрацювання родини, школи, кадрового підбору, виправляти помилки у світоглядному сприйнятті

чи історичній оцінці фактів, спричинені російською пропагандою, викорінювати зародки фейкових суспільних цінностей, зневіри у українській державності та європейських перспективах які активно поширюються окремими політичними силами та зарубіжними спецслужбами використовуючи складну економічну ситуацію в державі та політичну нестабільність.

Президент США Джон Фіджеральд у своїй інаугураційній промові 1961 року сказав слова, які й досі є гаслом американських патріотів "не питай, що країна зробила для тебе, спитай себе, що ти можеш зробити для своєї країни". Вважаю це гасло як ніколи актуальним для України, тим більше, що тисячі українців своїми вчинками вже дали на нього гідну відповідь. В історії України є чимало таких прикладів. Є вони й сьогодні у Службі безпеки, отже ми маємо гідні приклади історії і сучасності, ми маємо своїх героїв.

Отже, якщо ми не хочемо, щоб добре підготовлені нами фахівці Служби безпеки опинилися завтра по ту сторону лінії розмежування (в прямому чи переносному сенсі) найважливішим завданням має бути виховання патріотично-налаштованого офіцера спецслужби, а вже потім – доброго фахівця, і аж ніяк не навпаки, оскільки незайняту нами ідеологічну нішу світосприйняття та національної ідентифікації одразу ж займе наш супротивник.

Для покращення патріотичного виховання курсантів на сьогодні потрібно аби воно не обмежувалося заходами у річниці чи свята, а відбувалося щоденно, щогодинно, на кожній лекції, на кожному семінарі чи практичному занятті. Перш за все треба посилити усвідомлення майбутніх офіцерів національної ідентичності, приналежності до народу України, усвідомлення своєї ролі в розбудові Української держави. Необхідно також доводити правдиві факти та спростовувати спотворену інтерпретацію української історії, яка є ідеологічним підґрунтям агресора. Сприяти розширенню вживання української мови, розуміння її самобутності, знань про звичаї та культурні традиції українців та їх походження. Нагадувати про одвічне прагнення українців до незалежної держави. При цьому не уникати висвітлення історичних подій, які неоднозначно сприймаються населенням України (на кшталт Волинської трагедії, визнання голодомору геноци-

дом, сприйняття діяльності УПА тощо), роз'яснювати взаємозв'язок мовного фактору та національної безпеки, демонструвати сучасні тенденції та перспективу формування в Україні політичної нації, що сприймає і обстоює європейські культурні цінності та саме у Європейській цивілізації бачить свій подальший розвиток.

Формування виваженої та сталої громадянської позиції курсантів і слухачів на рівні внутрішнього переконання, вміння аргументовано вести дискусію з цих питань дозволить не лише зміцнити інформаційні фільтри особистості, уникнути чи гідно протистояти маніпулятивним та інформаційно-психологічним антиукраїнським впливам, але й посилити ідеологічну складову оперативної діяльності майбутніх контррозвідників, оскільки людський фактор у цій сфері дотепер є домінуючим і вимагає ретельного врахування.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

УДК: 159.9

Афанасенко В. С.

кандидат психологічних наук, професор

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Кислинська Д. М.

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

МЕТАФОРИЧНІ АСОЦІАТИВНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ В РОБОТІ ОФІЦЕРА-ПСИХОЛОГА

Проективні методики набирають популярність в нашій державі. Психологія налічує багато методів, які діагностують стан людини та допомагають психологу ефективніше виконувати свою професійну діяльність. Ми розглянемо новітній спосіб діагностування, психологічної корекції та реабілітації – метафоричні карти.

Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це унікальний сучасний інструмент в практичній роботі психолога-офіцера. Перші карти з'явилися в Німеччині в 1985 р. завдяки зустрічі канадського професора Елі Рамана й німецького психотерапевта Морітц Егетмейера [3], які вважали, що в колодах карт закладений психотерапевтичний потенціал. Саме вони вперше відчували їх практичне застосування.

Сьогодні існує 18 унікальних карткових колод німецького та ізраїльського видавництва. Найбільш популярні – це "ОН", "Persona", "Personita", "Cope", "Morena", "Nabatat" та інш. Вони можуть використовуватися, як самі по собі, так і в будь-яких комбінаціях з будь-якими іншими колодами асоціативних карт [4].

МАК дозволяють здійснити обхід раціонального мислення, зняти захист і внутрішній опір, створити умови для діалогу між

зовнішнім і внутрішнім світом людини, допомагають реконструювати травматичну подію, сформулювати і висловити її словами, або вербалізувати, що саме по собі тягне терапевтичний ефект [1].

Діапазон застосування метафоричних асоціативних карт як проєктованого стимульного матеріалу як в груповий, так і в індивідуальній роботі, величезний. Карти ефективно використовуються в роботі з сім'єю, в психодрамі, в гештальт-терапії, арт-терапії та ін. [2].

МАК істотно розширюють терапевтичний арсенал офіцера-психолога: дозволяють отримати доступ до цілісної картини власного "Я" військовослужбовця, до його особистісному міфу про світ й про себе в цьому світі, про суб'єктивний образ ситуації з саме його точки зору [4]. Карти допомагають прояснити і усвідомити актуальні переживання і потреби особистості, її незавершені внутрішні процеси, а також наочно ілюструють міжособистісні взаємини військовослужбовців. Колоди успішно використовуються в тренінгах, інтерактивних бесідах, індивідуальних консультаціях; вони незамінні при організації групової взаємодії при роботі з особовим складом. МАК дозволяють налагодити комунікацію й створити атмосферу довіри, активізують інтерес військовослужбовців до самодослідження й саморозвитку [3].

Науково-дослідною лабораторією (суспільно-політичних проблем) НЦ ПС ХУПС були розроблені вправи для вирішення проблем, пов'язаних з посттравматичним синдромом військовослужбовців, стресами, внутрішніми та зовнішніми конфліктами, які націлені на значне покращення внутрішнього морально-психологічного стану, зняття нервової напруги та інших проявів стресу в особового складу.

Отже, метафоричні асоціативні карти – сучасний практичний метод в роботі офіцера-психолога, що відкриває доступ до несвідомого; який дозволяє виявити, діагностувати та вирішити проблеми кожного військовослужбовця та всього особового складу в цілому.

Література

1. Дмитрієва Н. В. Метафоричні карти в консультуванні та психотерапії / Н. В. Дмитрієва. – К., 2015. – 228 с.
2. Кац Г. Метафоричні асоціативні карти: керівництво для психолога / Г. Кац. – К., 2014. – 320 с.

3. Кіршке В. Полуниця за вікном / В. Кіршке. – К., 2009. – 148 с.
4. Мілорадова Н. Е. Метафоричні асоціативні карти / Н. Е. Мілорадова, Г. В. Попова. – Х., 2014. – 221 с.

УДК 159.9:378

Іванова Н. Г.

*доктор психологічних наук, доцент
Національна академія СБ України*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проблема патріотичного виховання фахівців сектору безпеки тісно пов'язана зі швидкими темпами змін в нашому суспільстві. Адже кожна епоха у поняття патріотизму вкладає свій зміст. Сьогодні патріотизм формується вихованням відданості Україні, готовності стати на захист її державності та суверенітету. Усвідомлення необхідності оптимізації виховання відповідно до вимог сьогодення із урахуванням складної ситуації, що склалася на Сході нашої країни спонукає до активізації наявних та впровадження в освітній процес нових психолого-педагогічних технологій. Тому останні мають бути спрямовані, перш за все, на підготовку до успішної реалізації професійних дій в районі проведення АТО.

Найбільша ефективність професійної підготовки буде досягнута тоді, коли вона спрямовуватиметься на виховання захисника інтересів суверенної України та проводитиметься із урахуванням вікових, індивідуально-психологічних особливостей кожного фахівця, рівня розвитку здатні до успішного виконання завдань у складних умовах сьогодення. Навчальна та виховна складові підготовки мають бути зорієнтовані на розвиток професійної компетентності, яка б дозволила фахівцям у короткий час адаптуватися до умов роботи та досягати конкретних результатів.

В оновленні змісту виховної роботи значну роль має відігравати поглиблене профілювання всіх навчальних дисциплін, через яке формується стійка мотивація до роботи в умовах АТО. Загалом, виховний процес повинен бути зорієнтований на розвиток професійної компетентності та патріотичної спрямованості; інтелектуальних, комунікативних та емоційно-вольових якостей; формування індивідуальної професійної концепції фахівця сектору безпеки, яка дасть змогу оптимально наблизити результат підготовки до мінливих вимог та особливостей виконання професійних завдань в районі проведення АТО.

До того ж, професійна підготовка має сприяти утворенню та розвитку не тільки професійної компетенції, а й позитивного ставлення до роботи, що виражатиметься в інтересі до навчання, мотивації до підготовки та діяльності в складних умовах на Сході України. У молодих фахівців слід формувати й розвивати систему професійно важливих якостей та індивідуально-психологічних характеристик, що у поєднанні із психофізіологічними характеристиками згодом утворять індивідуальний стиль їх діяльності – максимальну відповідність вимогам та умовам АТО. Своєрідне поєднання індивідуальних характеристик фахівця та зазначених вимог інтегрується в його індивідуальній професійній концепції. Яка представляє собою складне системне утворення, що формує у особистості усвідомлення власних професійно важливих якостей. Базуючись на отриманих професійних знаннях, уміннях, навичках, відбувається їх порівняння з вимогами, що висуває АТО до особистісно-професійних характеристик. Визначена невідповідність спонукає фахівців до розвитку тих, професійно важливих якостей, яких у них не вистачає, або є недостатньо розвиненими. Тобто, індивідуальна професійна концепція фахівця сектору безпеки – це власна інтегративна професійно-психологічна характеристика, що усвідомлюється ним й впливає на успішність його роботи в зоні АТО та розкриває особистісну складову, систему ставлень до професійної підготовки та діяльності. Фактично індивідуальна професійна концепція, разом із професійною компетенцією, детермінують формування когнітивного рівня психіки співробітника.

Структурно індивідуальна професійна концепція складається із комплексу професійно важливих якостей та ставлення до

професійної діяльності, що виражається через ієрархію мотивів, уявлень щодо неї. Основними мотивами до професійної підготовки є: прагнення застосовувати отримані знання на практиці, бажання стати професіоналом, інтерес до роботи в екстремальних умовах; прагнення захистити суверенітет та незалежність України.

Загальний механізм формування індивідуальної професійної концепції у процесі професійної підготовки складається із трьох етапів:

– перший – визначення переліку вимог діяльності в зоні проведення АТО до особистісних характеристик фахівців;

– другий – вивчення наявних у них індивідуально-психологічних характеристик, професійно важливих якостей та системи ставлень (мотивів, поглядів, уявлень) до навчання та роботи в умовах АТО;

– третій – вибір адекватних форм і методів навчання; виховних заходів, що впливатимуть на професійний розвиток особистості; системи психологічних вправ, що використовуватимуться в межах викладання навчальних дисциплін й сприятимуть формуванню професійно важливих якостей, мотивів до успішного виконання професійних обов'язків за будь-яких умов.

Результатом професійної підготовки має стати психологічна готовність особистості фахівця до роботи на благо народу України, яка розвивається на основі усвідомленої власної індивідуальної професійної концепції, та є необхідною умовою успішної діяльності й відображає емоційний рівень психіки особистості фахівця. Когнітивний та емоційний компоненти психіки зумовлюють формування у нього системи індивідуальних, характерних тільки для нього прийомів здійснення роботи в умовах АТО, котрі забезпечують успішне пристосування до неї та сприяють розвитку професійних здібностей, професійної придатності – вироблення індивідуального стилю діяльності, розвиток якого здійснюється через формування нових та вдосконалення існуючих професійно важливих якостей. Через індивідуальний стиль діяльності розкривається поведінковий рівень психіки фахівця.

Вище викладені міркування дають підстави зробити висновок, що:

- успішний професійний розвиток особистості фахівця сектору безпеки здійснюється на трьох взаємозалежних психічних рівнях:

- когнітивному – формування та розвиток індивідуальної професійної концепції та професійної компетентності;
- емоційному – формування та розвиток психологічної готовності до роботи в звичайних та екстремальних умовах;
- поведінковому – формування та розвиток індивідуального стилю роботи фахівця;
  - психологічна готовність фахівців до роботи в умовах АТО утворюється й розвивається на основі усвідомленої індивідуальної професійної концепції, а разом вони зумовлюють вироблення індивідуального стилю діяльності, розвиток якого здійснюється через формування нових та вдосконалення існуючих професійно важливих якостей, котрі сприяють розвитку індивідуальної професійної концепції, як стійкої, своєрідної для кожного сукупності прийомів успішного виконання професійних завдань;
  - патріотизм фахівця сектору безпеки України має бути не тільки його рисою як громадянина, а й важливою професійною якістю, оскільки йому довірено найсвятіше – забезпечення безпеки нашої країни.

УДК 159.943:343.985

Лавриненко Н. Ю.

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка*

Лисенко С. А.

*кандидат педагогічних наук
Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Сучасні воєнно-політичні умови та проведення антитерористичної операції (АТО) на сході України виявили низку проблем, які зумовили необхідність реформування Збройних Сил

України (ЗС України) та структурних підрозділів Міністерства оборони України (МО України), і, як наслідок, удосконалення системи професійної підготовки військових фахівців. Зазначені обставини відображено у Воєнній Україні та обговорювались на науково-практичній конференції 26.02.2016 року, яка була присвячена напрямам та заходам реформування системи військової освіти та підготовки кадрів для ЗС України з урахуванням досвіду АТО. Окреслюючи основні завдання системи військової освіти та підготовки ЗС України Міністр оборони України генерал армії України С. Полторак, зокрема зазначив, що необхідно "принципово змінити погляди щодо створення умов для ефективної та якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військових фахівців".

Тому, зважаючи на сучасну геополітичну й оперативну обстановку та поставлені завдання, керівництво структурних підрозділів МО України висуває підвищені вимоги до професійної підготовки та службово-бойової діяльності кадрового складу, зокрема майбутніх магістрів військового управління в міжнародних відносинах (МВУМВ).

Виходячи з цього, одним з актуальних завдань сьогодення є підготовка МВУМВ нової генерації з високим рівнем професійної та психологічної компетентності для дій в умовах, що пов'язані із серйозним психотравмуючим впливом стресорів різної етимології. Для вирішення цього важливого питання співробітники науково-дослідного відділу Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка (ВДА) провели дослідження з аналізу дієвості та ефективності чинної системи психологічного забезпечення (ПЗ) навчально-виховного процесу та розробили варіанти його модернізації з урахуванням того, що професійні обов'язки майбутніх МВУМВ будуть безпосередньо пов'язані з виконанням завдань у зоні проведення АТО. Необхідність вищезазначеного також чітко ілюструє аналіз результатів анкетування майбутніх МВУМВ щодо підвищення їхнього бойового потенціалу в сучасних умовах. Так, майже всі респонденти вважають, що , з огляду на події на сході України, пріоритетним має бути застосування сучасних психофізіологічних методик та тренінгів для подальшого формування психологічної стійкості, особливо в умовах, наближених до АТО, боротьби з бойовим стре-

сом та під час вивчення дисциплін спеціального та лінгвістичного циклів. Уміння та навички з психофізіологічної саморегуляції функціональних станів (ПФС) є ключовим у службово-бойовій діяльності, оскільки майбутній МВУМВ повинен самостійно вміти адаптуватися до будь-яких екстремальних ситуацій, з відновленням особистісних ресурсів.

Отже, постало питання про необхідність доповнення чинної системи ПЗ післядипломної підготовки майбутніх МВУМВ таким комплексом заходів:

психологічна підготовка майбутніх МВУМВ до професійної діяльності в зоні проведення АТО;

психологічне оцінювання та прогнозування успішності виконання майбутніми МВУМВ оперативних завдань в зоні проведення АТО з належним рівнем надійності;

психофізіологічна реабілітація майбутніх МВУМВ, які діяли в умовах надмірних психоемоційних навантажень та підвищеної небезпеки;

впровадження інноваційних технологій для досягнення позитивних результатів службово-бойової діяльності майбутніх МВУМВ.

Фахівці вважають, що вищевказаний комплекс заходів має бути одним з пріоритетних напрямів ПЗ. Тому психологічна підготовка майбутніх МВУМВ до професійних дій в зоні проведення АТО розглядається нами як спеціально організоване цілеспрямоване подальше формування професійно важливих якостей (адаптивність до професійного (бойового) стресу, професійна надійність) і професійно важливих знань, умінь і навичок адаптивної поведінки, управління функціональними станами, а також управління дезадаптивними станами, що виникають в екстремальних умовах професійної діяльності. У результаті такої психологічної підготовки мають розвинутися адаптивні здатності до стресу, готовність до безпомилкових, ефективних дій в умовах професійного (бойового) стресу і ризику з мінімальними витратами адаптивних ресурсів, збереження психічного і фізичного здоров'я та продовження професійного довголіття майбутніх МВУМВ.

На цей час вітчизняні психологи, відзначаючи ПТСР у всіх учасників АТО, вважають, що потрібно застосовувати відповідні психофізіологічні методи для поліпшення їхнього психічного

здоров'я під час ротації та відпустки. Тому психофізіологічна реабілітація майбутніх МВУМВ після участі в АТО є необхідною і розглядається нами як система соціально-психологічних, психофізіологічних, психологічних заходів, спрямованих на корекцію, відновлення або компенсацію порушень у психофізіологічній і психосоматичній сфері, індивідуально-особистісних особливостей й адаптаційних можливостей. Завдання психофізіологічної реабілітації майбутніх МВУМВ після їх участі в діях, пов'язаних з професійним ризиком і небезпекою, ми розглядаємо як психодіагностику станів майбутніх МВУМВ з метою профілактики розвитку синдрому АТО; забезпечення адаптації після участі в екстремальних ситуаціях; проведення психологічних корекційно-реабілітаційних заходів; проведення психофізіологічних тренінгів; психологічне консультування майбутніх МВУМВ з питань відновлення психосоматичного здоров'я та саморегуляції функціональних станів.

Для впровадження інноваційних технологій у систему післядипломної підготовки майбутніх МВУМВ в межах ПЗ нами було розроблено Комплексну методика психофізіологічної саморегуляції функціональних станів і відповідний методичний посібник з аудіофайлами, апробовано методи оцінювання рівня ПФС, запропоновано проект Програми психофізіологічного тренінгу. Використання комплексної методики ПФС майбутніх МВУМВ з метою формування в них супрематичного рівня професійної компетентності у взаємозв'язку з високим рівнем психологічної підготовки є цілком виправданим в сучасних умовах і сприяє здобуванню фахових знань, формуванню відповідних практичних навичок і розвитку професійних умінь. Варто зазначити, що комплексна методика ПФС, крім практичного призначення, сприяє створенню передумов для формування та розвитку оптимального рівня мотивації до вивчення навчальних дисциплін спеціального та лінгвістичного циклів. Використання детально розроблених алгоритмів Програми психофізіологічного тренінгу дало змогу виявити недоліки та сформулювати низку вимог до процедури проведення тренінгу, його інтелектуального та матеріально-технічного забезпечення.

Отже, можемо зробити висновок, що в умовах сьогодення врахування зазначених способів модернізації системи ПЗ після-

дипломної підготовки майбутніх МВУМВ як фахівців для спеціальних підрозділів МО України сприятиме підвищенню ефективності навчально-виховного процесу у ВДА.

Література

1. Воєнна доктрина України : Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/document/5552015-19443>.

2. Полторак С. Реформа війська / С. Полторак // Військо України. – 2016. – № 1(183). – С. 2-5.

УДК: 355.232+355.233+371.031+378.126

Мартиненко О. М.

*Гвардійський факультет військової підготовки
імені Верховної Ради України
Національного технічного університету
"Харківський політехнічний інститут"*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ З ЧИСЛА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ І ТИХ, ХТО ПРОХОДИТЬ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

Однією з ознак підвищення престижу професії офіцера в сучасному суспільстві можна вважати збільшення кількості курсантів за рахунок числа військовослужбовців як строкової служби, так і тих, хто проходить службу за контрактом.

Відмінною рисою соціального портрету таких курсантів є наявність в них певного життєвого, а в багатьох випадках і бойового досвіду. У той же час вони можуть не мати таких свіжих знань, як їх товариші зі шкільної лави. Труднощі в адаптації колишніх військовослужбовців у військовому виші можна пояснити тривалою перервою в навчанні, певною втратою досвіду навчальної і розумової роботи, необхідного для отримання освіти у вищому військовому навчальному закладі [1; 2].

Врахування саме цих особливостей повинно стати підґрунтям для психолого-педагогічного супроводження процесу адаптації курсантів з числа військовослужбовців строкової служби і тих, хто проходить службу за контрактом.

У ході адаптації цих курсантів в середовищі вищого військового навчального закладу характерна суперечність між новизною, обсягом, складністю навчального матеріалу, з одного боку, і відсутністю навичок і умінь самостійної роботи в системі вищої освіти – з іншого. Юнакам необхідно у стислі терміни оволодіти загально-навчальними вміннями і навичками, специфічними для нового формату освітнього процесу (слухати і записувати лекції, самостійно вивчати і конспектувати літературу, якісно готуватися до семінарських та практичних занять тощо). Тому, головні зусилля викладачів доцільно спрямувати на вдосконалення навчально-організаційних, навчально-інформаційних та навчально-інтелектуальних навиків курсантів під час адаптації у вищі [3].

Таким чином, цілеспрямоване формування навчальної діяльності курсантів стане запорукою успішного становлення і розвитку особистості майбутнього офіцера. Прискорення процесів адаптації курсантів до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, що виникають у навчальній діяльності на початковому етапі навчання, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації даного процесу – надзвичайно важливі завдання. Від тривалості та ефективності процесу адаптації будуть залежати поточні і майбутні успіхи курсантів, процес їх професійного становлення [2; 3].

Література

1. Горліченко М. Г. Фактори адаптації курсантів військового вузу / М. Г. Горліченко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001. – Вип. 3-4. – С. 147-153.

2. Горліченко М. Г. До проблеми адаптації курсантів військового ВНЗ / М. Г. Горліченко // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2001. – № 2, 3. – С. 12-15.

3. Рудов Б. А. Особливості адаптації курсантів молодших курсів / Б. А. Рудов // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. – 2001. – № 2(8). – С. 306-311.

УДК 355.232: 37.035.7

Микитюк М. А.

кандидат юридичних наук, доцент

Інститут Управління державної охорони при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

Іванушкін Є. О.

Інститут Управління державної охорони при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У СЛУХАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО СИСТЕМАТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Перед вищим навчальним закладом стоїть завдання виховати й підготувати фахівців, здатних до розумової та фізичної роботи. Розв'язання цих завдань супроводжується необхідністю збереження й зміцнення здоров'я слухачів, підвищення рівня фізичної працездатності, подолання гіпокінезії, дотримання основ здорового способу життя з використанням засобів фізичного виховання [2, с. 25]. Питання реалізації мотивації в процесі фізичного виховання студентів ВНЗ розглянуті дослідниками в різних напрямках, а саме: поняття мотиваційної сфери людини – у працях Л. М. Грень, В. Семиченко, Л. Л. Борисенко; дослідження особливостей професійної мотивації – у контексті готовності слухачів до професійної діяльності (В. В. Коновалов, О. Г. Піддубний, А. І. Полтавець, Ю. С. Баран, Ю. М. Антошків, А. М. Ковальчук) [1, с. 197-200]. У зв'язку з цим питання про формування мотивації до фізичного самовдосконалювання як складової частини педагогічного процесу ВНЗ викликає особливий інтерес і потребує спеціального розгляду.

У процесі дослідження використовували комплекс методів: теоретичний аналіз й узагальнення наукової літератури для визначення стану проблеми дослідження, вивчення документальних матеріалів, що регламентують процес організації та проведення фізичної підготовки у ВНЗ України, анкетування. У дослідженні брали участь 70 слухачів Управління державної охорони України, серед яких – 35 слухачі 1-го року, 35 – 2-го року навчання.

Проблема формування мотивації ґрунтується на визначенні поведінки людини, яка змушує її здійснювати ті чи інші вчинки, та основних мотивів фізкультурної діяльності. Формування мотивів перебуває під впливом зовнішніх (умови, ситуації) і внутрішніх чинників (бажання, прагнення, інтереси, переконання особистості) й пов'язано з реалізацією біологічних (потреба в русі, зміні діяльності, активному відпочинку, харчуванні), соціальних (спілкування, лідерство, співчуття, самоствердження, підпорядкування, наслідування), ідеальних (пізнання, творчість, дозвілля, отримання позитивних емоцій потреб) [1].

Аналіз літературних джерел дав змогу з'ясувати основні групи мотивів навчальної та професійної діяльності майбутніх військовослужбовців: навчальні, соціальні й особистісного розвитку. Навчальні мотиви орієнтовані безпосередньо на набування нових знань, умінь і навичок. Мотиви особистісного розвитку слухача – можливість реалізувати свій творчий потенціал (виявити себе, перевірити свої сили); необхідність подолання труднощів, пов'язаних із працею та самовдосконаленням, тощо [4; 6]. Але всі групи мотивів перебувають під впливом організованого процесу фізичного виховання.

Аналізуючи відповіді слухачів на питання "Як ви оцінюєте стан свого здоров'я?", бачимо, що більшість респондентів (52,95 %, n=42) визначили стан свого здоров'я як "задовільний", дещо менша частина (36,76 %, n=26) опитаних оцінює стан свого здоров'я як "добрий", та найменша кількість слухачів (10,29 %, n=6) констатувала "незадовільний" його стан. Це була загальна тенденція для всіх вікових груп опитаних.

Оцінюючи загалом ставлення студентів до своєї фізичної підготовленості, слід звернути увагу на те, що більшість із них оцінювала рівень фізичної підготовленості як "добрий", а саме:

1-й рік навчання – 67,31 % (n=24), 2-й – 66,67 % (n=24). Найменша кількість слухачів були незадоволені своєю фізичною підготовленістю та визначили її рівень як "задовільний": 9,61 % (n=3) слухачів 1 курсу, 11,11 % (n=4) слухачів 2 курсу. Дослідження дає підстави констатувати наявність слухачів, які засвідчують "високий" рівень фізичної підготовленості: 23,08 % (n=8) слухачів 1-го курсу, 22,22 % (n=7) – 2-го курсу.

Вивчення ставлення слухачів до своєї фізичної підготовленості доповнено групою питань, які дали змогу з'ясувати ставлення слухачів до процесу фізичного виховання у ВНЗ.

На думку слухачів (від 88,46 % до 92,31 %), саме фізичне виховання сприяє підвищенню фізичної підготовленості, але більшість відвідують заняття з фізичного виховання у зв'язку зі службовою необхідністю: 69,23 % (n=24) слухачів 1-го та 66,67 % (n=24) – 2-го курсів. Серед інших мотивів занять фізичними вправами респонденти визначили покращення зовнішності, підвищення фізичної підготовленості, виконання навчальних нормативів. Слід зазначити, що загальна тенденція прояву окремих мотивів зберігається на різних етапах навчання у ВНЗ, із частковим підвищенням мотивів професійного становлення (підвищення фізичної підготовленості, виконання навчальних нормативів), що пов'язано з особливостями навчального процесу та поступового формування свідомого ставлення до завдань професійної підготовки. Натомість у групі мотивів, які характеризують ставлення до аспектів здорового способу життя, спостерігається дисбаланс, прагнення до красивої зовнішності супроводжується відсутністю уваги до загартовування та підвищення функціональних можливостей організму.

Для визначення ставлення курсантів до напрямів удосконалення системи фізичного виховання в анкету включено питання "Як ви вважаєте, що сприятиме поліпшенню процесу фізичного виховання у ВНЗ?". Найбільш ефективним засобом покращення організації процесу фізичного виховання, на думку 53,68 % (n=38) слухачів, є врахування інтересів слухачів до окремих видів рухової активності, у наданні можливості збільшення кількості самостійних занять і покращення матеріально-технічної бази навчального закладу 36,76 % (n=25) слухачів, відповідно 9,56 % (n=7) вважають за необхідне збільшити кількість годин із фізичного виховання.

Отже, аналіз ставлення слухачів до власного здоров'я, фізичної підготовленості та організації процесу фізичного виховання загалом визначає наявність суперечностей між необхідністю особистісного фізичного самовдосконалення й реальним ставленням слухачів до занять з фізичної культури. Процес фізичного виховання у ВНЗ УДО України являє собою комплекс фізкультурно-оздоровчих і спеціальних засобів впливу, спрямованих на фізичний та професійний розвиток майбутнього військовослужбовця УДО України, формування потреби у фізичному самовдосконаленні. Використання в процесі фізичного виховання засобів розвитку мотиваційної сфери слухачів, на нашу думку, сприятиме формуванню стійкого інтересу до занять з фізичного виховання та, як наслідок – свідомого ставлення до самовдосконалення. Серед основних заходів формування мотивації до занять з фізичного виховання слід відзначити такі:

- організація процесу фізичного виховання з урахуванням інтересу слухачів, використання різноманітних видів рухової активності;

- проведення протягом періоду навчання вивчення мотивів фізкультурних занять слухачів, відстеження їх змін;

- створення умов для залучення слухачів до самостійних занять з фізичного виховання;

- оздоровчий і профілактичний характер занять у поєднанні з факторами здорового способу життя;

- систематична валеологічна освіта;

- забезпечення диференційованого підходу в процесі занять, який ґрунтується на результатах контролю фізичного стану слухачів.

Саме тому, причиною недостатньої орієнтації слухачів на здоров'я та ведення здорового способу життя є недостатня мотивація. Формування мотивації до фізкультурних занять потребує впровадження різноманітних сучасних форм рухової активності з урахуванням індивідуальних здібностей слухачів.

Перспективи досліджень полягають у подальшому визначенні факторів, що впливають та мотивацію до самостійних занять фізичними вправами студентів ВНЗ України.

Література

1. Андреева О. Аналіз мотиваційних теорій у сфері оздоровчої фізичної культури та рекреації / О. Андреева // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2004. – № 2. – С. 81-84.
2. Антошків Ю. М. Мотивування курсантів та студентів до занять фізичним вихованням і спортом / Ю. М. Антошків, А. М. Ковальчук, Ю. С. Баран // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – № 3. – С. 197-200.
3. Борисенко Л. Л. Психолого-педагогічні аспекти дослідження мотиваційної сфери студентів у навчальному процесі / Л. Л. Борисенко. – Львів, 2011.
4. Бунєєв Т. В. Педагогічна діяльність як основа професійної підготовки офіцера-управлінця (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. / Т. В. Бунєєв, А. С. Сіцінський, С. В. Сінкевич. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2005. – 232 с.
5. Грень Л. М. Розвиток мотиваційної сфери студентів як основа досягнення успіху в майбутній професійній діяльності // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Х. : Укр. інженерно-педагогічна акад. (УІПА), 2010. – Вип. 28-29. – С. 209-214.
6. Демінський О. Ц. Мотиваційний компонент самопізнання та його роль у фізичній підготовці майбутніх офіцерів / О. Ц. Демінський // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2008. – С. 41-43.
7. Коновалов В. В. Формирование мотивации к учёбе военно-прикладными упражнениями у курсантов немногочисленных специальностей университета гражданской защиты МЧС Украины / В. В. Коновалов, А. Г. Поддубный, А. И. Полтавец // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2013. – № 3. – С. 31-35.
8. Мозолев О. М. Готовність до фізичного самовдосконалення майбутніх офіцерів прикордонників як науково-педагогічна проблема / О. М. Мозолев, С. В. Васів // Збірник на-

укових праць. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. – № 55. – С. 82-84.

9. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В. А. Семиченко. – Киев : Милленниум, 2004. – 521 с.

10. Сіренко Р. Р. Вплив рухової активності на мотивацію до самостійних занять фізичними вправами студентів вищих навчальних закладах / Р. Р. Сіренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 4. – С. 161-163.

УДК 355.232:37.035.7

Олійник В. І.

Національна академія СБ України

Денисюк О. В.

Національна академія СБ України

МЕТОДИКА ПОДОЛАННЯ БОЙОВОГО СТРЕСУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Бойовий стрес – один з найбільш впливових негативних факторів, що може вплинути на боєздатність та готовність виконувати завдання, покладені на особовий склад сектору безпеки законодавством та вищим керівництвом, особливо в умовах проведення АТО. Без чіткого розуміння методики подолання бойового стресу неможливо ліквідувати його негативні наслідки.

На сьогодні, з огляду на стан "гібридної" війни та наявність реальної бойової лінії фронту, необхідно вивчати методику подолання бойового стресу, що підвищить кваліфікацію особового складу та підготує до швидкого реагування в умовах саме бойової обстановки.

Бойовий стрес – це процес мобілізації всіх наявних можливостей організму, імунної, захисної, нервової, психічної систем для подолання загрозової для життя ситуації. У стресовому

стані в організмі відбувається зміна складу крові. Гормони, які потрапляють із залоз внутрішньої секреції, спричинюють тривогу, пильність, агресивність. Збільшується об'єм легенів, що дає змогу постачати більше кисню до активно задіяних у роботі органів. Звуження кровоносних судин веде до підвищення кров'яного тиску, посилення кровотоку; перерозподіляються схеми руху крові. В активних осіб уповільнюється приток крові до внутрішніх органів і пришвидшується – до серця, скелетних м'язів [1, с. 52].

Участь у бойових діях розглядається як стресор, що є травматичним практично для будь-якої людини.

Під час військових дій відбувається наступне:

- перший період (хвилини, години) – активність, підвищення працездатності. Сили мобілізуються за рахунок в основному "поверхневих" резервів організму;

- другий період (до 10 діб) – організм перебудовується до адекватно екстремальної ситуації. В цей час може знизитися і стабілізуватися працездатність. Якщо людина мотивована, працездатність може залишатися дуже високою;

- третій період (від 20 діб до 60 діб) – нестійка адаптація. З'являється втома і небажання продовжувати [2, с. 53].

Типові умови, які важко переносяться в зоні бойових дій:

- відсутність чітко обмеженої лінії фронту, ворожість частини місцевого населення, зміна (порушення) режимів сну, відпочинку, харчування, споживання води, несприятливі або незвичайні клімато-географічні чинники породжують відчуття невпевненості і тривоги;

- довготривале перебування на бойових позиціях по охороні доріг, ділянок, районів, часто у відриві від основних сил, в умовах не завжди зрозумілої обстановки, швидкої її зміни, нестійкого зв'язку, нерідко спричиняє відчуття "непотрібності";

- загроза життю і здоров'ю (не лише безпосередня, а й постійне очікування цього). Реальна можливість потрапити в полон, стати заручником і піддатися подальшим тортурам і знущанням; високий ризик смерті, каліцтва; загибель на очах товаришів по службі, близьких друзів, мирного населення;

- з наближенням заміни в ряду військовослужбовців зростає страх бути вбитими або пораненими. Віддаленість від близьких,

тривога за них, неясність цілей війни, ставлення суспільства до конфлікту;

- упевненість або невпевненість у сприятливому результаті подій, яка багато в чому залежить від рівня командування, згуртованості, якостей керівника, дисципліни [3, с. 22].

Методика ослаблення стресу:

- спробуйте зосередитися на контролі над своїми діями;
- робіть все якомога точніше;
- намагайтеся контролювати не лише себе, але і навколишню ситуацію загалом;

- спробуйте подивитися на себе збоку;
- спробуйте уявити всю ситуацію відсторонено;
- не піддавайтеся емоціям, накажіть собі думати над своїм завданням, для цього поставте собі три питання: "Хто я? Де я знаходжуся? Яке моє завдання (Що я повинен робити?)";

- щоб отямитися, постарайтеся вголос (якщо це можливо) описати собі ситуацію, в якій ви виявилися, але не давайте їй емоційних оцінок;

- спробуйте сприймати все довкола цілісно [4, с. 29].

У ситуації надстресу:

- якщо ви втратили на якийсь час чутливість до зовнішніх дій або не можете впоратися з емоціями страху або паніки – зробіть собі боляче і концентруйтеся на відчутті болю;

- якщо вас опанувала розгубленість, постарайтеся відчути положення свого тіла в просторі, зосередьтеся на відчуттях, які надходять від позиції тіла, з довкілля (температура повітря, навколишні предмети);

- якщо не можете зібратися з думками, назвіть себе по імені, спробуйте вирішити в думці декілька простих математичних завдань [5, с. 39].

Отже, важливу основу професійної підготовки особового складу сектору безпеки має складати саме вивчення методики подолання бойового стресу, особливо в умовах проведення АТО, де саме її реалізація сприятиме збереженню власного життя чи життя бойового товариша.

Література

1. Василюк Ф. Е. Психологія переживання / Ф. Е. Василюк. – М., 2004.

2. Гримак Л. П. Резерви людської психіки: Введення в психологію активності / Л. П. Гримак. – М. : Політздат, 2006.
3. Емоційний стрес в умовах норми та патології людини / Ю. М. Губачов, Б. В. Іовлев, Б. Д. Карвасарський та ін. – Л., 2007.
4. Кижасєв-Смик Л. А. Психологія стресу / Л. А. Кижасєв-Смик. – М. : Вид. Наука, 2008.
5. Грегор О. Як протидіяти стресу / О. Грегор. – СПб. : ТОО Лейла, 2009.

УДК 159.923.5

Паливода О. О.
Національна академія СБ України

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Успішність виконання фахівцями сектору безпеки професійних завдань є найбільш актуальними у світлі останніх подій в Україні. Проведення антитерористичної операції на Сході нашої країни, посилення терористичних загроз у світі, активне застосування інформаційних технологій та соціальних мереж для реалізації злочинних намірів – все це збільшує психологічні навантаження на фахівців, посилює екстремальність умов їх професійного життя. Саме тому, все більше уваги науковцями і психологами-практиками звертається на необхідності формування (на етапі підготовки) професійно важливих якостей фахівців безпекового сектору, які дозволили б ефективно виконувати професійні завдання в складних умовах сьогодення, знижували б вірогідність розвитку негативних психічних станів.

Професійна діяльність представників екстремального профілю здійснюється в умовах комплексного впливу різних фізичних і психічних факторів, співвідношення і ступінь прояву яких залежать від характеру діяльності (зміст професійних завдань, особливостей способів діяльності тощо), її умов (середовищних,

соціально-психологічних) та організації (режим труда і відпочинку, робоче навантаження). Вплив цих факторів може бути мобілізуючим (прискорення реагування, покращання уваги, сприймання, мислення, працездатності загалом) і демобілізуючим (стан виснаженості, безпорадності, розгубленості, збільшення недоцільних та нерозумних дій, зниження ефективності діяльності тощо) [1].

При цьому, як зазначають науковці [2], до певної величини стресового навантаження особистісні зміни визначаються "станом функціонального оптимізму" або адекватної мобілізації. В цьому випадку фахівець за умови його достатньої професійної підготовки, високої умотивованості і сприятливого фізіологічного стану може ефективно виконувати професійні завдання. При продовженні роботи відбувається мобілізація додаткових психолого-фізіологічних резервів з метою підтримання ефективності діяльності, що вимагає додаткових вольових зусиль з боку фахівця. Якщо професійна діяльність в екстремальних умовах продовжується без можливості відпочинку фахівця формується нова функціональна система, більш адекватна зміненому стану організму і мобілізації психологічних й фізіологічних резервів, яка проявляється в погіршенні окремих функціональних показників, які складають симптоматику професійної втоми. Зокрема, спостерігається погіршення самопочуття, роздратованість, прагнення до усамітнення, знижується рухова активність, інтерес до роботи тощо.

Проблемі взаємозв'язку функціонального стану втоми із психологічними процесами і властивостями присвячені багато досліджень (В. Алдашева, В. Анри, А. Бине, Н. Арцимович, В. Бароненко, В. Бодров, Н. Гордон, В. Медведєв, В. Моногаров, А. Моссо, А. Нечаєв та ін.). Найбільш повно описані зв'язки професійної втоми із провідними мотивами діяльності, цінностями, вольовими характеристиками фахівця, світоглядом, досвідом, такими пізнавальними процесами як увага та пам'ять. Зміни емоційної сфери є невід'ємним компонентом професійної втоми. При цьому змінюються передусім емоції, що пов'язані безпосередньо із професійною діяльністю, а базові емоції, що відповідають фізіологічним потребам, "вродженим станам" змінюються відносно мало. Зв'язок професійної втоми із мотивами діяльності

розглядався з позиції впливу позитивних та негативних мотивів. Мотивація до роботи не нівелює можливість виникнення професійної втоми, а лише зрушує час розвитку цього процесу. Що стосується вольових характеристик особистості, то вони залишаються сталими навіть у стані втоми та впливають саме на їх діяльність, дозволяючи успішно виконувати професійні завдання. Якщо говорити про перебування військовослужбовця в екстремальних умовах невеликий проміжок часу, то на перший план виходять передусім психофізіологічні властивості та емоційно-вольові якості (в більшості випадків властиві особистості як такі), а також сформованість достатньої мотивації й психологічної готовності до дій. В разі, коли така діяльність досить тривала – тоді йдеться про необхідність розвинених морально-вольових та інтелектуальних властивостей, навичок самооцінки, саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення тощо.

Загалом, характер впливу екстремальних умов професійної діяльності на фахівців безпекової сфери, насамперед, залежить від їх мотивації, психофізіологічних ресурсів, можливості пристосовуватися, а також від набутих умінь управляти своїми психічними станами [1]. Іноді науковці додатково виокремлюють такі професійно важливі в екстремальних умовах якості фахівців, як: здібності до логічної та напруженої розумової праці, швидкості ймовірних розумових висновків, адаптацію до стресу, професійну надійність, психологічну готовність та емоційну стійкість [3]. Крім того, виділяють також індивідуальні властивості, які дозволяють фахівцю зменшити деформуєчий вплив екстремальних умов діяльності на особистість (розвиток так званої професійної деформації). До сукупності таких психологічних характеристик відносяться: загальні (освіченість, культурно-естетичний кругозір та ерудиція, порядність, адекватна самооцінка, рефлексія, емоційна урівноваженість, правосвідомість, прагнення до розвитку та саморозвитку, психологічна культура) та спеціальні якості (морально-вольова надійність та психологічна стійкість до деформуєчого впливу) [4].

Щоб зменшити вплив психогенних чинників на особистість фахівця сектору безпеки, особливу увагу у процесі професійної підготовки до дій у зоні АТО слід звертати саме на формування означених вище якостей. Професійна підготовка фахівців секто-

ру безпеки до екстремальних умов майбутньої професійної діяльності є складовою їх професійного становлення, що являє собою процес формування та розвитку психологічних характеристик особистості (мотивів, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, здібностей) та оптимальних способів професійної поведінки, які забезпечують успішність професійної діяльності.

Таким чином, при підготовці фахівців безпекового сектору слід не тільки формувати у них необхідні професійні знання, уміння та навички до роботи в екстремальних умовах, але й звертати увагу на розвиток в них професійно важливих якостей, які б зумовлювали успішність професійних дій. При здійсненні такої підготовки слід також звертати увагу на формування передусім морально-вольових та інтелектуальних якостей, навичок саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення.

Література

1. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М. : Наука, 1983. – 368 с.

2. Бодров В. А. Профессиональное утомление : Фундаментальные и прикладные проблемы : моногр. / В. А. Бодров. – М. : Изд-во "Институт психологии РАН", 2009. – 560 с.

3. Ткачук Р. Л. Характеристика професійно важливих якостей особистості при діяльності в особливих умовах / Р. Л. Ткачук, Н. Ю. Цалик // IV Всеукраїнська науково-практична конференція: "Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України". – Хмельницький : НА ДПСУ, 2011. – С. 343-344.

4. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : моногр. / В. С. Медведєв. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1996. – 192 с.

Полюк В. С.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА

Незважаючи на велику кількість напрацювань у мотиваційній сфері перебіг часу постійно вносить корективи в питання формування мотивації особистості до діяльності. Особливо це стосується сфери службової діяльності персоналу правоохоронних органів і прикордонного відомства зокрема, тому що їхня службова діяльність відбувається в особливих умовах, а на сьогодні навіть в екстремальних, бойових.

Як свідчить практика та аналіз психолого-педагогічної літератури на сьогодні існують три чинника, які об'єктивно впливають на формування мотивації індивіда, а саме: держава зі своїм соціально-економічним та політичним станом; соціум зі своїми суспільними відносинами (економічними, політичними, правовими, моральними, релігійними тощо); професійна діяльність зі своїми потенційними можливостями самореалізації, досягнення конкретної мети та реалізація особистих домагань. З урахуванням специфіки службової діяльності персоналу прикордонного відомства, яка полягає в тому, що вона характеризується: суворим єдиноначальністю і регламентацією усіх сфер діяльності; необхідністю жорсткої економії часу; конкретністю планування діяльності підлеглих; суворим дозуванням необхідного обсягу інформації про обстановку, завдання і шляхи їх реалізації; беззаперечного виконання наказів і розпоряджень командира з ініціативою і творчістю, що межує з готовністю йти на певний ризик, можна відзначити, що сам процес формування мотивації є найбільш керованим у процесі саме професійної діяльності [1].

Мотивування – це процес стимулювання окремого виконавця або групи людей до діяльності, спрямований на досягнен-

ня цілей організації до продуктивного виконання прийнятих рішень або намічених робіт. Це визначення показує тісний взаємозв'язок управлінського і індивідуально-психологічного змісту мотивації, заснований на тому, що управління соціальною системою і людиною, на відміну від управління технічними системами, містить в собі необхідний елемент узгодження ланцюгів об'єкту і суб'єкта управління. Результатом його буде трудова поведінка об'єктом управління і, зрештою, певний результат трудової діяльності [2].

На відміну від мотивування у цивільній трудовій діяльності, у службовій діяльності прикордонного відомства вектор її формування дещо має інше спрямування. Якщо для цивільної трудової діяльності зростає роль матеріального стимулювання і мотиви отримання винагороди за якісно виконану роботу є найважливішим каталізатором, здатним суттєво підвищити трудову активність, то для державних службовців, якими є прикордонники, цей фактор менш значущий із-за сталого матеріального забезпечення. Тому слід шукати інші шляхи процесу ефективного формування мотивації.

Дослідники феномену формування мотивації, яка сприятиме певної поведінки виокремлюють низку вагомих та впливових мотивів з урахуванням специфіки службової діяльності персоналу правоохоронних структур та військовослужбовців: широкі суспільні мотиви, мотиви прямої військово-професійної діяльності, мотиви особистісної відповідальності, мотиви – стимули (негативні), мотиви – стимули (позитивні), мотиви особистісного самоствердження, мотиви наслідування та мотиви військово-професійного самовиховання [3].

З метою з'ясування мотиву, який спонукав молодь до вступу у вищий навчальний заклад прикордонного відомства, було проведено анкетування курсантів першого курсу, які тільки отримали статус курсанта. Їм було запропоновано розташувати за рейтингом 9 причин, які на їхню думку спонукали їх обрати саме професію прикордонника.

Результати показали, що саме особистісні та соціальні мотиви приваблюють до військової служби.

Взагалі науковці виокремлюють три способи формування мотивації [4]: нормативна, примусова та мотивація стимулювання.

Нормативна мотивація – спонукання людини до певної поведінки за допомогою ідейно-психологічного впливу: переконання, уселяння, інформування, психологічного зараження і т.п.

Примусова мотивація ґрунтується на використанні влади і погрозі погіршення задоволення потреб працівника у випадку невиконання їм відповідних вимог.

Стимулювання – вплив не безпосередньо на особистість, а на зовнішні обставини за допомогою стимулів, що спонукують працівника до певної поведінки.

Перші два способи мотивації є прямими, тому що припускають безпосередній вплив на людину, третій спосіб – стимулювання – непрямий, оскільки в його основі лежить вплив зовнішніх факторів – стимулів.

Для прикордонного відомства на етапі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та у процесі їхньої службової діяльності використовуються всі з перелічених способів. Але найбільш активно застосовуються нематеріальні способи мотивування. Це пов'язано з сформованою системою управління усього відомства.

Саме примусова мотивація набуває вагомого значення як спосіб мотивування до ефективного виконання службових обов'язків на етапі безпосереднього виконання обов'язків у процесі службової діяльності на сьогодні є найбільш ефективним способом мотивування майбутніх офіцерів-прикордонників. Основними засобами реалізації цього способу є чітка регламентація професійної діяльності (нормативні документи, інструкції, директивні вимоги, відповідальність начальника за дії підлеглих тощо).

Таким чином, з урахуванням специфіки діяльності персоналу прикордонного відомства основним шляхом ефективного формування мотивації є: на етапі професійної підготовки у навчальному закладі, ефективна виховна робота з майбутніми офіцерами-прикордонниками; на етапі поточної професійної підготовки під час виконання службових обов'язків, примусова мотивація засобами регламентації службової діяльності.

Література

1. Будник С. М. Формування професійної готовності офіцерів-прикордонників до творчого вирішення завдань управлінської діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Будник Сергій Михайлович. – Хмельницький, 2006. – 227 с.

2. Тургужанова А. Г. Мотивация с точки зрения социологии / А. Г. Тургужанова., З. Р. Какимжанов // Вестник КАСУ № 4. Выпуск: Социально-экономические проблемы образования и общества / главный редактор Мамбетказиев Е. А. / Казахстанско - Американский свободный университет. – Алма-Аты : Издательство Казахстанско - Американский свободный университет. – 2005. – С. 49-55.

3. Афанасьев А. О. Психологічні основи становлення військово-професійної відповідальності у курсантів НАПВУ 2000 года НАПВУ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. Наук : спец. 20.02.02 "Військова педагогіка та психологія" / А. О. Афанасьев. – Хмельницький : Національна академія Прикордонних військ ім. Б. Хмельницького, 2000. – 19 с.

4. Баранцева С. М. Нематеріальна мотивація персоналу підприємства / С. М. Баранцева, В. В. Моспан, О. С. Зікєєва // Збірник наукових праць № 2 / гол. ред. Комарницький І. М. / Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут. – Хмельницький : Вид. "Аспект", 2011. – С. 26-31.

УДК 355. 23:159.98

Чистяков С. А.

кандидат психологічних наук, доцент

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ КУРСАНТІВ В СИСТЕМІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Недоліки у роботі з персоналом часто зумовлюють невинуваті нервово-психічні витрати. Це вимагає здійснення конкретних заходів, спрямованих на удосконалення сучасної, більш ефективної системи, що відповідає вимогам сучасності, вдосконалення вищої військової освіти, більш пильної уваги до особис-

тості майбутнього офіцера. Одним з важливих елементів цієї системи є створення умов для попередження негативних явищ у курсантських колективах, своєчасного вирішення внутрішньоособистісних суперечностей і конфліктів.

Внутрішньоособистісний конфлікт відноситься до так званих важких ситуацій у житті людини. Він впливає на діяльність і настрій особистості, яка його переживає. Своєчасна психопрофілактика, позитивне вирішення конфлікту дозволяє особистості піднятися на новий рівень свого розвитку, поглиблення ж протиріч, які лежать в основі даного явища, може призводити до негативних для індивіда наслідків, навіть до розвитку кризи особистості. В конфліктології існує одне вагоме правило про яке ніколи не можна забувати конфлікти краще запобігати, ніж вирішувати [1].

Одним з завдань сьогодення є пошук новітніх напрямків попередження внутрішньоособистісних конфліктів курсантів. На наш погляд, в основі попередження внутрішньоособистісних конфліктів, повинен бути призначений принцип розвитку курсанта як особистості, як майбутнього спеціаліста, своєчасного вирішення виникаючих у ході цього розвитку протиріч різноманітного рівня. Для цього, як відзначає А. В. Брушлинський, необхідно розробити "... систему умов... Тоді і з'явиться одна з реальних можливостей для психологічно гармонічного (само) виховання людини як суб'єкта (індивідуального і групового), тобто творця свого життєвого шляху на вищому рівні активності, цілісності та т. ін. [2]. Реалізація принципу розвитку курсанта, передбачає і керування цим процесом. Процес керування розвитком особистості, як і будь-який процес керування припускає наявність суб'єкта й об'єкта керування.

Об'єктом керування виступає особистість курсанта. У якості суб'єкта керування розвитком може виступати як зовнішній чинник (посадові особи керівництва навчального закладу, командири, викладачі, навчальна група й ін.), так і сама особистість. У останньому випадку має місце керівництво саморозвитком [3].

Говорячи про зовнішній чинник керівництва процесом розвитку курсантів, привертає до себе увагу достатньо низька психологічна культура посадових осіб. Тому однією з умов підвищення ефективності зовнішнього чинника керування є підняття в цілому рівня психологічної культури керівників.

Попередженню внутрішньоособистісних конфліктів сприяє також впровадження психологічного забезпечення освітнього процесу та виховної роботи з персоналом, основними напрямками якого в першу чергу повинні стати психологічний супровід курсантів, оптимізація умов навчання, організація заходів щодо психогієни.

Психологічний супровід починається з моменту психологічного відбору і до випуску курсантів із стін навчального закладу. Ю. В. Слюсарев вважає, що цей процес може здійснюватися в двох формах:

у формі періодичних діагностичних зрізів, на підставі яких можна простежити динаміку розвитку особистості в ході навчання (пасивний супровід);

у формі безпосереднього втручання психолога в процес розвитку особистості з використанням психологічних методів, керування (активна форма психологічного супроводу) [3].

У багатьох із курсантів існують комплекси, деякі з них мають проблеми в спілкуванні, у взаємодії з іншими людьми, завищену або занижену самооцінку. Діяльність психолога слід бачити й в організації психологічних консультацій, навчання найпростішим прийомам саморегуляції і самодіагностики.

Однією з умов ефективності психотерапевтичної діяльності виступає принцип системного підходу до особистості, при якому охоплюються різноманітні підсистеми, сфери особистості, а також розглядається особистість у її розвитку і різноманітті зв'язків індивіда з навколишнім середовищем.

Особлива роль у попередженні внутрішньоособистісних конфліктів курсантів належить офіцерам курсантських підрозділів. Тому вони повинні володіти найпростішими психологічними прийомами виявлення, аналізу і допомоги курсантам у подоланні, виникаючих у них в процесі їхньої життєдіяльності, важких ситуацій. При уважному ставленні до курсанта, використовуючи, насамперед, такі методи, як спостереження, бесіда, офіцери курсантських підрозділів спроможні виявляти те, що курсант відчуває стан конфлікту.

Викладачі академії також виступають однією із ланок системи по попередженню виникнення внутрішньоособистісних конфліктів у курсантів. Їхню діяльність у цьому напрямку можна розглядати в декількох аспектах:

по-перше, із погляду змісту і методики, проведених занять, які у найбільш повній формі повинні задовольняти потреби тих, кого навчають, у розвитку і саморозвитку;

по-друге, із погляду забезпечення тактовного та поважного відношення до особистості курсантів;

по-третє, із погляду індивідуальної допомоги майбутнім офіцерам у вирішенні виникаючих у них протиріч і конфліктів.

Особливої уваги потребує процес адаптації курсантів до навчальної і службової діяльності на першому курсі навчання. Як відзначає В. Я. Яблоненко, перебудова сформованих стереотипів у курсантів першого курсу супроводжується виникненням у них негативних емоцій, суттєвої напруженості [4].

Серед заходів оптимізації процесу адаптації курсантів слід зазначити:

розвиток у курсантів правильного уявлення про норми життя в військовому навчальному закладі;

формування психологічних установок щодо удосконалення своїх особистісних якостей;

педагогічно обґрунтоване стимулювання активного подолання ними труднощів, виробітку в курсантів навичок і умінь самоосвіти.

Тому, на наш погляд, багато орієнтирів особистісного розвитку, самовдосконалення курсантів повинні бути спрямовані на підвищення особистого запасу внутрішньої адаптованості, активності, формування особистісних засобів подолання важких ситуацій.

Література

1. Пірен М. І. Основи конфліктології : навч. посіб. / М. І. Пірен. – Київ, 1997. – С. 345.

2. Брушлінський А. В. Психологічна підтримка в вищому навчальному закладі / А. В. Брушлінський // Психологічний журнал. – 1994. – № 5. – С. 102-116.

3. Слюсарев Ю. В. Розвиток особистості та завдання психології в вищому навчальному закладі / Ю. В. Слюсаренко. – М., 1992. – С. 63-66.

4. Яблонко В. Я. Психологічні особливості адаптації курсантів в умовах вищого військового навчального закладу / В. Я. Яблоненко. – М. : ВПА, 1992. – С. 227.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУБ'ЄКТАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

УДК 355.232:37.035.7

*Двірний А. М.
Військовий інститут Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ДОСВІД ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО

Поняття "виховання" американські теоретики визначають такими категоріями, як "політична освіта", "формування в особового складу морального духу" тощо. Найважливішим завданням в американській армії вважається формування в особового складу національно-державної самосвідомості, гордості за належність до збройних сил США, лояльності до уряду та Президента.

У ролі суб'єктів патріотичного виховання особового складу в американських збройних силах виступає весь комплекс державних і громадських структур США: органи законодавчої та виконавчої влади країни; інформаційні агентства; центри кіномистецтва та дозвілля тощо. Безпосереднім суб'єктом виховання військовослужбовців є військове командування всіх рівнів, яке спирається у своїй роботі з особовим складом на спеціальний апарат міністерства оборони США.

У вихованні особового складу збройних сил США можна виділити такі напрями: а) формування та розвиток у військовослужбовців необхідних військово-професійних якостей; б) виховання патріотизму; в) формування та розвиток в особового складу позитивної мотивації до військової служби; г) морально-етичне виховання; г) виховання в особового складу стійкості щодо полону; д) організацію здорового способу життя; е) фізичне виховання тощо.

У патріотичному вихованні використовуються традиційні методи: переконання, навчання, особистий приклад, моральне та матеріальне стимулювання, примушення. Засобами патріотичного виховання виступають: цивільна та військова преса; музеї, клуби, бібліотеки, кафе; художня, воєнно-історична література, мемуари; театральні вистави, кінофільми, образотворче мистецтво; методичні розробки, довідники, плакати.

Головною метою виховної роботи у збройних силах Великобританії є доведення до свідомості кожного військовослужбовця ідеї, що інтереси країни завжди мають перебувати під надійним збройним захистом. До таких інтересів можна віднести недопущення виникнення і розповсюдження серед особового складу пацифістських настроїв у зв'язку з об'єктивними змінами, що відбуваються у світі; концентрування уваги особового складу на пропаганді "миротворчої ролі" британських збройних сил, їх "особливої місії" у Західній Європі.

У виховній роботі значне місце займає пропаганда, націлена на підвищення рівня бойової підготовки, формування у військовослужбовців якостей, необхідних для відстоювання інтересів Великої Британії. Цьому сприяє виховання особового складу на таких традиціях, як вірність своєму виду збройних сил, роду військ, військової частини та підрозділу, почуття впевненість у бойових якостях свого озброєння і військової техніки тощо.

Головна відповідальність за виховну роботу та моральний стан військовослужбовців покладена на командирів. Разом з тим, існує спеціальний апарат, що включає в себе служби освіти, військових священиків (капеланів), організації дозвілля та побуту, суспільної інформації. Останнім часом до педагогічного апарату були пред'явлені підвищені вимоги у справі популяризації військової служби. Головна мета – залучити більше добровольців, а також сприяти продовженню контракту військовослужбовцями. Пропаганда армійської служби забезпечується не просто рекламою, а, насамперед, підвищенням добробуту військовослужбовців і членів їх сімей, поліпшенням умов служби та побуту, вдосконаленням організації дозвілля та ін. [1].

Виховання особового складу у збройних силах Німеччини реалізується на основі Концепції внутрішнього керівництва,

сутність якої полягає у формуванні у військовослужбовців позитивної мотивації до виконання бойових завдань.

У практиці патріотичного виховання використовуються такі народні методи виховання, як настанова, попередження, нагадування, застереження, порада, прохання. У статутах, інструкціях і наказах бундесверу широко використовуються поняття "виховання" та "навчання". Міністерство оборони, родина, церковна община, школа, суспільні організації роблять все для того, щоб кожен німець відчував себе громадянином і патріотом, готовим виконати свій обов'язок перед державою та суспільством.

У збройних силах Франції вихованням особового складу займаються три спеціальні організації. Служба інформації та суспільних відносин збройних сил, яка була створена у 1969 році при міністерстві оборони, займається пропагандою воєнної політики Франції. Вона висвітлює діяльність збройних сил, вирішує питання укріплення зв'язків між армією та громадськістю. Офіцери, які займаються виховною роботою, прямо не підпорядковані цій службі, але тісно взаємодіють з нею.

Служба соціальної дії, що займається організацією дозвілля військовослужбовців, координує роботу армійських бібліотек, кас взаємодопомоги, спортивних та інших гуртків тощо.

Служба воєнних священиків, яка вирішує духовні проблеми військовослужбовців. У кожній військовій частині, навіть у окремому батальйоні є військові священики, більшість із яких складають католицькі священики. Також є представники протестантського та іудейського віросповідання.

Практичні заняття з особовим складом проводяться згідно з курсом громадянського виховання, на них обов'язково присутній весь особовий склад, включаючи офіцерів. Особлива увага приділяється вихованню у воїнів честі, вірності державі, військовому обов'язку [2].

Виховна діяльність у провідних країнах світу та їх збройних силах спирається на історичний досвід виховання патріотизму, а також на прихильність населення своїм національним і військовим традиціям. У сучасних умовах патріотизм формується не тільки державою, а, насамперед, усім суспільством. Майже в усіх країнах до патріотичного виховання громадян і військовослужбовців збройних сил так чи інакше залучається церква.

Звідси слідує, що значну роль у моральному вдосконаленні військовослужбовців в західних країнах відіграє капеланська служба. Інститут капеланів у збройних силах Заходу – це елітна організація, зцементована сильним корпоративним духом, який весь час підкреслюється і підноситься, члени якої мають спеціальні знання та видатні професійні якості.

Література

1. Особливості організації виховання військовослужбовців армій зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/4-146819.html>.

2. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://31f.ru/metoda/page,4,800-moralno-psixologichne-zabezpechennya-sluzhbovo-bojovoyi-diyalnosti-vnutrishnix-vijsk-mvs-ukrayini.html>.

УДК 159.9:378

Жужа О. М.

Національна академія СБ України

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ СБ УКРАЇНИ

Проведення науково-практичної конференції з таким, актуальним на сьогодні порядком дня обумовлений самим життям, необхідністю вироблення і впровадження в практичну діяльність конкретних ефективних заходів виховного впливу інших підходів і нових шляхів до виховання як почуття і як базової якості особистості. На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і запровадження системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання, що, наразі має стати головною метою і найбільш актуаль-

ним завданням керівників усіх рівнів та підрозділів по роботі з особовим складом.

За таких обставин, на теперішній час, перед Національної академії СБ України, як однією із провідних у Службі безпеки України "кузнею кадрів" стоїть багато складних питань, на вирішення яких спрямовуються основні зусилля передусім керівного складу і кадрового підрозділу Академії. До таких питань, безумовно належить і виховна робота, при організації і проведенні якої значно мірою мають бути враховані сучасні вимоги до особистості майбутнього оперативного працівника, а саме: його придатність до служби в умовах постійного таємного протистояння з розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб; здатність виконувати службові обов'язки при значному фізичному і нервовому навантаженні з ризиком для життя; постійно стикатися із широким колом проблем політичного, економічного, правового, військово-технічного характеру, необхідністю самостійно вивчати й оцінювати складні елементи людських стосунків.

Усвідомлюючи те, що вірність військовому обов'язку є не просто гаслом, а ключовим фактором в успішній протидії реальним зовнішнім і внутрішнім ворогам а формування та закріплення вищезазначених якостей у майбутнього оперативного співробітника повинно носити системний характер, проводитись безперервно і планово, на відповідному організаційному рівні та має стати найважливішим завданням і обов'язком керівників усіх рівнів, кадрових, виховних підрозділів та підрозділів соціально-психологічної роботи в Академії посилено роботу, спрямовану на національно- та військово-патріотичне виховання нового молодого покоління вітчизняної спецслужби. Підвалини з організації такої діяльності вже закладені в спільній роботі органів, підрозділів та закладів СБУ із виховання змінного складу Академії на сучасних прикладах мужності та героїзму наших співробітників, військових, добровольців та волонтерів, які захищають мирне населення, цілісність і незалежність нашої держави.

Особливого значення у патріотичному вихованні курсантів та слухачів Академії набуває факт активного їх залучення до заходів, спрямованих на роз'яснення громадськості особливих і небезпечних завдань військовослужбовців у районі проведення антитерористичної операції, вшанування героїчної мужності та

вірності Військовій присязі захисників України, а також на усвідомлення їх ключової ролі в боротьбі за державний суверенітет України. З цією метою, тільки протягом минулого року реалізовано низку різноманітних соціальних та благодійних проєктів, проведено тематичні творчі конкурси, спортивні заходи тощо. Зокрема, видано художньо-публіцистичний альманах, присвячений звитязі й мужності героїв АТО "Захисникам України – Слава!", організовано і проведено конкурс творчих робіт та виставку патріотичних малюнків "Пишаюся тим, що я – Українець", авторами яких є діти співробітників Академії, презентовано фотоекспозицію "Пам'ятаємо Вас, Герої" про подвиг співробітників Служби під час проведення антитерористичної операції, експоновано фотоматеріали "Тероризм і сепаратизм, що спонсоруються Росією" та "Докази військової присутності РФ на території України".

У той же час, за ініціативи змінного складу Академії передано бійцям героїчної 95-ї аеромобільної бригади ЗС України для відправки в район проведення антитерористичної операції автомобіль-позашляховик, який придбано за благодійні кошти та відремонтовано спільними зусиллями колективу навчального закладу.

Поряд з цим, здійснено заходи, спрямовані на увічнення великої людської, громадянської й національної відваги та самовідданості, сили духу і стійкості громадян, завдяки яким змінено хід історії нашої держави.

Знаковим стало завершення спільної роботи вихованців Академії та представників практичних підрозділів, безпосередніх учасників АТО, над створенням фільму "Пам'ятаємо", присвяченого співробітникам спецслужби, які віддали життя захищаючи цілісність України (*Аніщенко О.Г., Біліченко Г.В., Галущенко А.В., Горбенко І.І., Лужевський Р.М., Мандзик В.С., Петрищук О.В., Шкіра В.В., Шпак М.В.*).

Понад 300 курсантів та студентів разом із співробітниками Академії долучилися до Маршу Єдності пам'яті жертв тероризму, що підтверджує активну громадянську позицію майбутнього покоління офіцерів органів державної безпеки, їх готовність до свідомого служіння Українському народові та підтримку військових, добровольців і волонтерів.

За ініціативи курсантів і студентів Академії на території навчального закладу за участю керівництва СБ України, рідних та близьких Героїв Небесної Сотні, а також сімей загиблих військовослужбовців СБУ, які віддали своє життя під час захисту України, споруджено та відкрито пам'ятний знак Героям Небесної Сотні й закладено Алею пам'яті, урочисто відкрито пам'ятний знак загиблим співробітникам Служби.

Також, значний виховний вплив на молодих співробітників Академії відіграла церемонія вшанування загиблих Героїв Революції Гідності та учасників АТО на Сході України за участю керівництва Служби безпеки України, членів родин загиблих Героїв Революції Гідності та співробітників Служби, учасників Революції Гідності й антитерористичної операції на Сході України.

Честю для всього колективу Академії є увічнення пам'яті та спадкоємність кращих прикладів відданого служіння Українському народові, збереження пам'яті та героїзації осіб, які віддали життя за Україну у ході проведення АТО, де за ініціативою особового складу навчального закладу:

курсу курсантів набору 2015 року присвоєно ім'я Героя України майора Лужевського Руслана Михайловича, співробітника ЦСО "А" СБУ, який загинув 05.05.2014 р. під Слов'янськом;

поточку перепідготовки оперативного складу на основі повної вищої освіти ННІ ППКК СБУ НА СБУ присвоєно ім'я капітана Мандзика Віктора Сергійовича, оперуповноваженого Любомльського міжрайонного відділу СБУ у Волинській області, який загинув 21.03.2015 р. під містом Волноваха Донецької області;

курсу студентів Навчально-науковго інституту інформаційної безпеки НА СБУ присвоєно ім'я гласного позаштатного працівника СБУ Галуценка Андрія Вікторовича, який загинув 02.09.2015 р. в Новоайдарівському районі Луганської області;

установлені стенди пам'яті Героя України полковника Аніщенка О.Г., ім'я якого присвоєно курсу курсантів Академії набору 2014 року, героя України майора Лужевського Р.М. та стенд пам'яті капітана Мандзика В.С.

Отже з огляду на вищевикладене слід зазначити, що саме у свідомому патріотизмі майбутнього оперативного працівника вбачається провідний моральний стимул до сумлінного та якіс-

ного виконання службових завдань, основу його морально-психологічної стійкості. Не випадкового, заходи, безпосередньо спрямованні на патріотичне виховання в Академії, становлять близько 85% загального обсягу виховної роботи з особовим складом, що у подальшому має позитивний вплив на дійсний стан справ. Підтвердженням цьому є активна громадська позиція змінного складу Академії та досягнуті при цьому відмінні показники у навчанні та науковій роботі, що стали підставою для призначення протягом 2016 року 7 курсантам стипендій державних премій та визнання 6 вихованців Академії переможцями Всеукраїнських студентських олімпіад та конкурсів наукових робіт.

За нинішніх умов, в поняття "патріотизм" (особливо військовослужбовця) слід вкладати насамперед відданість інтересам українського народу, української держави, повагу до конституційного ладу, прав і свобод громадянина України. Інакше кажучи, постає першочергове завдання формувати в майбутнього оперативного працівника патріота державницької спрямованості. А ведучи мову про виховання взагалі, вбачається, що його стержневою складовою має бути патріотичне виховання особового складу і організація цього процесу має відбуватися в умовах новітньої відомчої концепції патріотичного виховання співробітника спецслужби, насамперед, шляхом виховання змінного складу на сучасних прикладах мужності та героїзму наших співробітників.

Лашикет С. В.

Національна академія СБ України

Матяш О. І.

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Національна академія СБ України

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Формування державницько-патріотичної свідомості – важлива складова виховної діяльності у Національній академії СБ України. Відомо, що серед невід'ємних громадянських цінностей важливе місце завжди посідали національно-патріотичні почуття, шанобливе ставлення до минулого, свого народу і рідної землі, готовність до служіння Батьківщині, до самопожертви. Особливої уваги ці постулати набувають сьогодні, коли на сході країни проводиться антитерористична операція, де наші воїни, співробітники СБ України, захищаючи рідну землю, проявляють героїзм, непохитність і мужність, що є взірцем для наслідування.

Зрозуміло, що військово-патріотичне виховання в Академії спрямоване насамперед на курсантську й студентську громаду і має свої особливості, адже йдеться не лише про формування любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до державницьких традицій, культури, історії, мови, звичаїв українського народу. Воно передбачає також: поглиблене вивчення історії національних спеціальних служб, Служби безпеки України; формування глибоких правових знань, високої правової культури й законслухняності, високих морально-етичних якостей, належного загального культурного рівня; розвиток фізичної культури; гартування емоційно-вольової готовності до подолання значних психологічних й фізичних навантажень, відповідних рис характеру; здатність до виправданого ризику, конспіративності тощо. Особливе значення для виконання службових завдань майбутнього оперативного співробітника мають також ерудиція, культура по-

ведінки, тактовність, знання державної мови та вміння спілкуватися і переконливо відстоювати свою точку зору.

Усвідомлюючи це, з перших років існування відомчого вищого навчального закладу його співробітники розробляли й запроваджували теоретико-методологічні та прикладні засади виховної й соціально-психологічної роботи з вихованцями. Починаючи з 90-х років були розроблені основи ведення виховної роботи. Концептуальні доробки науковців Академії склали основу базових у цій сфері відомчих нормативно-правових актів: "Про подальше вдосконалення виховної роботи та підвищення рівня службово-військової дисципліни в органах та підрозділах СБ України" (1996 рік), "Концепція соціально-психологічної роботи в СБ України" (1997 рік) та "Концепція виховної роботи в СБ України" (2003 рік).

У навчальному закладі організацією та координацією виховної роботи безпосередньо опікуються співробітники 4-го сектору відділу кадрового забезпечення і сектору забезпечення патріотично-виховної та культурно-просвітницької роботи. Завдяки їхній наполегливій праці в Академії склалася багатоступенева система виховної та соціально-психологічної роботи. Ректорат, Учена рада, керівники усіх рівнів забезпечують координацію і взаємодію структурних підрозділів з виховання слухачів, курсантів та студентів. Навчально-наукові інститути й загальноакадемічні кафедри втілюють виховну функцію у процесі викладання навчальних дисциплін, використовуючи можливості ветеранської організації, викладачів-кураторів, інших дорадчих і громадських об'єднань.

Ефективним знаряддям успішного формування професійних та особистих якостей нової генерації співробітників правоохоронного органу спеціального призначення стало вивчення державницького минулого України. З цією метою в Академії створено музей історії спеціальних служб України. Його експозиції розкривають минуле органів розвідки та контррозвідки різних історичних форм державності й національно-визвольних рухів, знайомлять з їх структурою, завданнями, формами і методами роботи, персоналіями окремих керівників та співробітників, висвітлюють правову базу та основні напрями оперативно-службової діяльності органів СБ України, історію становлення і подальшого розвитку відомчого навчального закладу.

Непересічне значення для патріотичної роботи та формування корпоративної свідомості майбутнього співробітника вітчизняної спецслужби мають зустрічі особового складу з випускниками навчального закладу різних років, видатними сучасниками, котрі уособлюють різні сторінки непростої історії Вітчизни, та яких об'єднує справжній патріотизм і відданість справі служіння українському народу. Серед них: керівники відомства, його структурних підрозділів, легендарні розвідники, учасники Другої світової війни, ліквідатори аварії на Чорнобильській АЕС, видатні вчені, письменники, знані діячі мистецтва та спорту.

Особлива роль у виховній роботі належить ветеранам, воїнам інтернаціоналістам і, безперечно, учасникам антитерористичної операції на сході України – живим носіям славних бойових традицій, які часто бувають у стінах Академії та передають молодому поколінню свій героїчний бойовий, професійний і життєвий досвід.

Нині колектив Академії проводить низку акцій на підтримку бійців АТО. Зокрема, організовано відвідування поранених та благодійний концерт у Головному військовому шпиталі МО України; здачу донорської крові; благодійну допомогу для підтримки сімей співробітників СБ України, які беруть участь в бойових діях, загинули або поранені при виконанні службових завдань.

Вихованці та співробітники Академії брали участь у Марші Єдності пам'яті жертв тероризму, що проходив у місті Києві. На знак солідарності із жителями Донбасу учасники Маршу тримали плакати із написом "Я, ВОЛНОВАХА". Також, колектив Академії передав бійцям героїчної 95-ї аеромобільної бригади ЗС України для відправки в зону проведення антитерористичної операції автомобіль-позашляховик. Цей життєвонеобхідний засіб пересування за ініціативою та за власні кошти (зібрано більше 20 тисяч гривень) курсантів Академії, всього особового складу навчального закладу було придбано та відремонтовано спільними зусиллями.

Неабияке значення для державницько-патріотичного налаштування вихованців, формування у них гордості за військову службу в СБ України, обов'язку перед Батьківщиною мають святкування в навчальному закладі загальнодержавних, відомчих,

академічних свят, проведення урочистих ритуалів та церемоній, а також проведення виховних заходів, що базуються на прикладах героїчних вчинків співробітників вітчизняної спецслужби, військових, добровольців та волонтерів, які захищають мирне населення й цілісність, незалежність нашої держави.

Зворушливі патріотичні спогади залишилися в серцях вихованців та співробітників Академії від творчих зустрічей з народними артистами України О. Білозір, В. Павликом, Є. Паперним, колективом ансамблю пісні і танцю Збройних сил України та іншими діячами культури і мистецтв. Заслужують на вдячність і високу оцінку також заходи, що проводяться учасниками художньої самодіяльності навчального закладу.

Одним із важливих напрямів виховної роботи з особовим складом є фізичне виховання та формування здорового способу життя, котре дає змогу загартовувати майбутніх офіцерів, виховувати їх гармонійно розвинутими особистостями. З цією метою в Академії діють постійні секції з волейболу, футболу, баскетболу, легкої атлетики, рукопашного бою та спортивного самбо. Йде підготовка збірних команд з багатьох видів спорту. У навчальному закладі навчаються і працюють майстри та кандидати у майстри спорту, заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу з різних видів, чемпіони та призери Олімпійських ігор, світу, Європи та України. Вони активно передають свій багатий спортивний досвід курсантам, слухачам та студентам, є прикладом гартування сили волі, самовідданого служіння справі свого життя, взірцем для наслідування.

Сьогодні, у час нелегких випробувань, коли перед спецслужбою держави постають все нові виклики і загрози, їй потрібні не тільки високоосвічені професіонали, озброєні міцним сплавом глибоких теоретичних знань та практичної підготовки, а й справжні патріоти нашої Вітчизни. Тому підготовка саме таких фахівців, відданих справі забезпечення безпеки України, свідомих її захисників, здатних ефективно працювати в складних умовах, – головне завдання Національної академії.

*Ляхович М. П.
Міністерства молоді та спорту України
Гордієнко А. В.
Громадська організація
"Ресурсний центр патріотичного виховання "Звитяга"*

**РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В УКРАЇНІ ТА ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ Й ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ФАХІВЦІВ ІЗ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
(ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО) ВИХОВАННЯ
ОСОБОВОГО СКЛАДУ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЕЗПЕКИ**

Перед Українською державою сьогодні стоїть завдання швидкого і якісного відродження національно-патріотичного виховання. Ураховуючи військову агресію Російської Федерації проти України, військово-патріотичне виховання і військово-спортивна підготовка молоді є одним із пріоритетних складових національно-патріотичного виховання, частиною національної безпеки та обороноздатності держави. Тож, важливим державним завданням сьогодні є дати всі необхідні знання і навички українській молоді, для того щоб вона могла захистити себе, свою родину і країну від будь-якої зовнішньої агресії.

На жаль, тривале нехтування питань національно-патріотичного виховання та несформованість державної ідеології упродовж попередніх років спровокували низку негативних явищ в українському просторі. Результати останніх соціологічних досліджень, проведених на замовлення Програми Розвитку ООН в Україні (UNDP), виявили проблемні питання, на які необхідно звернути увагу при формуванні перспективних напрямів військово-патріотичного виховання. Зокрема, за результатами досліджень, у середньому по Україні 14,71% молоді ні за яких обставин не готові у разі необхідності захищати Батьківщину зі зброєю в руках. При цьому в областях, які у зв'язку з геополітич-

ною ситуацією та агресією Російської Федерації повинні бути найбільш мобілізовані до оборони, ці показники ще гірші. Так, відсоток молоді, яка не буде за жодних обставин захищати свою країну зі зброєю в руках, у таких областях більший 20%:

Донецька – 30,06%;

Луганська – 34,51%;

Харківська – 26,19%;

Чернігівська – 24,25%;

Херсонська – 23,16%;

Запорізька – 21,19%;

Закарпатська – 21,52%.

У цілому, згідно з дослідженням, понад 50% молодих людей в Україні не готові захищати Україну зі зброєю в руках. При цьому, до прикладу, у Луганській області лише 7% молоді при певних обставинах готові захищати Україну зі зброєю в руках, а 34,5% – не будуть цього робити.

Саме тому зараз дуже важливо, щоб національно-патріотичне і військово-патріотичне виховання було серед основних державних пріоритетів.

Зрозуміло, що виховання справжніх патріотів України є довготривалим завданням і розраховувати на швидкий результат не варто. Але роботу у цьому напрямі вже розпочато: налагоджено нормальний діалог із громадськими ініціативами, які працюють у зазначеному напрямі національно-патріотичного виховання та спільно проводяться відповідні заходи.

1) Указом Президента України від 13.10.2015 № 580 затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки.

2) Спільно з громадськістю та науковцями розроблено Концепцію Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання молоді на 2016-2020 роки, яка знаходиться на погодженні із заінтересованими органами влади. Після її схвалення буде підготовлено державну програму.

3) 02.03.2016 р. на засіданні Уряду схвалено проект Указу Президента України "Про Концепцію військово-патріотичного виховання молоді".

Метою Концепції є підвищення рівня обороноздатності держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення

основних напрямів удосконалення військово-патріотичного виховання молоді, зокрема щодо поступового переходу від радянсько-тоталітарної примусової мобілізації до мотивації найбільш фізично, морально та психологічно придатних осіб до проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України за зразками країн євроатлантичного простору.

Проектом акта також передбачено створення спеціалізованих центрів військово-патріотичного виховання, методологічний досвід яких може бути запозичений для суб'єктів забезпечення безпеки та слугувати ефективним майданчиком підготовки і підвищення кваліфікації кадрів.

Серед нововведень – запропонована система шефства силових структур за класами, центрами чи проектами, що дозволяє концентрувати ресурси та зусилля на мотивованих, гідних потенційних співробітниках, а не на розпорощенні обмежених можливостей на потенційно непридатних учасників.

Важливим також є створення умов для якісного розвитку знань і умінь учасників військово-патріотичного виховання відповідно до сучасних реалій, кадрових вимог армії та силових структур, стандартів НАТО та контрактної армії. Тобто позбутись радянських стандартів та підходів, готувати молодь до контракту, а не призову, орієнтуватись на якість підготовки, розвиток методів і методик, а не механічно повторювати радянські статuti.

Найбільш важливим у реформуванні військово-патріотичного виховання є збереження цілісності та комплексності між загально державною роботою та вузьковідомчою у сфері національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання.

Проблема підготовки компетентних кадрів є проблемою системною для національно-патріотичного виховання загалом, яка успішно концептуально і практично вирішується, а механізми її вирішення цілком можуть бути використані і для військово-патріотичного виховання в силових структурах, зокрема, шляхом:

- централізованої міжвідомчої методологічної роботи;
- стандартів щодо змісту і процесів національно-патріотичного виховання, які задають формат якості роботи;
- тренінгів та методичних матеріалів;
- системи відбору і тестування;

- таборів та гурткової роботи;
- єдиної електронної системи супроводу та рейтингування учасників, до якої підключені всі учасники військово-патріотичного виховання (школи, окремі викладачі, тренери, інструктори, центри підготовки, громадські організації тощо); у кожного учасника, передбачається власний файл, в якому фіксуються його досягнення, що дозволяє формувати рейтинг учасників, який може враховуватись при укладенні контракту на службу в силових структурах.

Потенціал громадських організацій в забезпеченні військово-патріотичного виховання найбільш ефективно може бути використаний у таких напрямках:

- підготовка та відбір кадрів;
- прикладний спорт;
- ветеранські організації;
- громадські організації – формування громадської думки і підтримки силових структур (по аналогії з "Друзями Армії" у США).

Тобто стратегічними напрямками діяльності є формування державної системи військово-патріотичного виховання, яка буде ефективною і дієвою, якщо буде загальнонаціональною, системною, прогнозованою, узгодженою, обґрунтованою та матиме інформаційне забезпечення.

УДК 355.232:37.035.7

Манько В. М.

*доктор педагогічних наук, професор
Національна академія СБ України*

ДОСВІД ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Готовність особистості до підтримання національної безпеки України детермінується, передусім, рівнем військово-патріотичної вихованості та психофізіологічних рис її громадян,

що обумовлено систематичною і взаємоузгодженою діяльністю багатьох державних інституцій, політичних партій і суспільних організацій. Виходячи із поняття виховної роботи, її мета полягає у формуванні у кожного громадянина особистої готовності до свідомого, високопрофесійного та якісного виконання службових обов'язків.

Нові політичні реалії України також змушують вивчати досвід провідних зарубіжних країн у організації виховної роботи, зокрема США [1].

Система виховання особового складу у США піднесена до рангу державної політики, якою опікуються не лише командири, а й вище військове і політичне керівництво країни. Те, що розуміється під поняттям "виховання", американські теоретики визначають такими категоріями, як "політична освіта", "формування в особового складу морального духу" тощо. Найважливішим завданням в американській армії вважається формування в особового складу національно-державної самосвідомості, гордості за належність до збройних сил США, лояльності до уряду та Президента.

Аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що завдання виховання в американських військовослужбовців патріотизму вирішується в межах існуючої системи морально-психологічної підготовки особового складу.

У ролі суб'єктів патріотичного виховання особового складу в американських збройних силах виступає весь комплекс державних і громадських структур США: органи законодавчої та виконавчої влади країни; інформаційні агентства; центри кіномистецтва і дозвілля тощо. Безпосереднім суб'єктом виховання військовослужбовців є військове командування всіх рівнів, яке опирається у своїй роботі з особовим складом на спеціальний апарат міністерства оборони США.

У вихованні особового складу збройних сил США можна виокремити такі напрями [2]: а) формування та розвиток у військовослужбовців необхідних військово-професійних якостей; б) виховання патріотизму; в) формування і розвиток в особового складу позитивної мотивації до військової служби; г) морально-етичне виховання; д) виховання в особового складу стійкості

щодо полону; е) організація здорового способу життя; ж) фізичне виховання тощо.

Заняття за програмою "Командна інформація" [3] є однією з форм виховання військовослужбовців. Вони проводяться командиром підрозділу, де обов'язкова присутність усього особового складу, включаючи офіцерів.

Періодичність занять – один раз на тиждень, упродовж 60 хвилин. Є деякі заняття, на які, крім командирів підрозділів, залучаються також капелани. На ці заняття відводиться 7 годин, з яких 1 година – на з'ясування й обговорення моделі поведінки військовослужбовців у різних ситуаціях, а 6 годин – на співбесіду за основними питаннями.

Найвідомішим інститутом військових священиків вважається капеланська служба збройних сил США. У збройних силах США не існує офіцерів, які займаються виховною роботою, тому питання психологічної і виховної роботи з військовослужбовцями покладено на капеланів. До їхніх обов'язків входить також консультування командного складу з питань релігії, культур та звичаїв місцевого населення і встановлення зв'язку з місцевими організаціями, як релігійними, так і добродійними. Статус служби капеланів у частині прав та привілеїв прирівнюється до офіцерського статусу. У капеланів є не лише власне керівництво, але й свої навчальні заклади і засоби масової інформації.

Основною формою виховної роботи капеланів з особовим складом є індивідуальна робота, оскільки більшу частину службового часу вони використовують на особисте спілкування з військовослужбовцями.

У патріотичному вихованні використовуються традиційні методи: переконання, навіювання, особистий приклад, моральне та матеріальне стимулювання, примушення.

Засобами патріотичного виховання є: цивільна та військова преса; музеї, клуби, бібліотеки, кафе; художня, воєнно-історична література, мемуари; театральні вистави, кінофільми, образотворче мистецтво; методичні розробки, довідники, плакати, що характеризують високу розвиненість матеріальної бази цього виду виховання.

Тому патріотизм займає одне з провідних місць у мотиваційній сфері особистості американського військовослужбовця.

Понад 95% опитаних пишаються тим, що "служать інтересам Америки" у збройних силах. Цей результат потребує багато моральних і матеріальних зусиль. Наприклад, лише на рекламу армійського життя щороку витрачається 4 тис. доларів на кожного солдата [4].

Потенціал патріотичного виховання використовується для формування та розвитку в особового складу мотивації до військової служби. Це досягається вмілим використанням матеріальних стимулів, наданням військовослужбовцям різноманітних пільг (безкоштовне медичне обслуговування, можливість отримати вищу освіту за рахунок міністерства оборони США тощо). Зазначене вище надає можливість стверджувати, що виховна робота у збройних силах США має конкретний, практичний характер і націлена, насамперед, на формування в особового складу патріотизму й якісну підготовку до ведення бойових дій.

Аналізуючи викладене раніше, робимо висновок, що в умовах, коли відбувається активний захист існування української незалежної держави, забезпечення її стабільного розвитку, триває процес формування громадянського суспільства. Це передбачає пріоритет людини і нації, всебічний розвиток духовності українських громадян. У таких умовах особливо зростає роль виховання та формування професійно-важливих якостей фахівців сектору безпеки.

Виховання в національному дусі передбачає безперервний і послідовний характер. З цією метою мають бути використані можливості всіх інституцій держави – від сім'ї до вищих органів системи виконавчої і законодавчої влади, від прийняття державних програм з національно-патріотичного виховання до повного звільнення українського інформаційного простору від чужоземного засилля матеріалів, що провокують розбрат і неповагу до України, українського народу та його історії.

Література

1. Стадник В. В. Досвід армій провідних країн світу щодо проведення патріотичного виховання особового складу [Електронний ресурс] / В. В. Стадник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія "Педагогічні науки". – 2012. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2012_2_8.pdf.

2. Уткин В. Е. Военно-патриотическое воспитание в системе подготовки будущих офицеров в высших военно-учебных заведениях : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. Е. Уткин. – Казань, 2000. – 216 с.

3. Зеленков М. Ю. Морально-психологическая подготовка войск в армиях зарубежных стран / М. Ю. Зеленков // Зарубежное военное обозрение. – 2000. – № 11. – С. 7.

4. Мгимов Ю. Роль и место сухопутных войск в обеспечении внутренней безопасности США / Ю. Мгимов, Ю. Балукон // Зарубежное военное обозрение. – 2006. – № 1. – С. 77-81.

УДК 355.232:37.035.7

Плечиков О. С.

*Институт підготовки юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУБ'ЄКТАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

У складних умовах сьогодення виховання у співробітників сектору безпеки України високих морально-психологічних якостей на національно-історичних традиціях українського народу, патріотизму, свідомого ставлення до виконання службового обов'язку, вірності Військовій присязі.

Співробітник Служби безпеки України, як представник сектору безпеки України для належного виконання завдань професійної діяльності повинен мати високий рівень правової культури, правової свідомості, правової та громадянської відповідальності, уміти брати на себе відповідальність; усвідомлювати сутність державної політики, знати її символи та атрибути, уміти співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства, бути справжнім патріотом України.

Концепція виховної роботи в Службі безпеки України визначає виховну роботу як систему організаційно-методичних і

практичних заходів, спрямованих на формування і розвиток у співробітників морально-етичних якостей і громадянської самосвідомості, необхідної для ефективного виконання ними службових завдань.

Основними умовами ефективної виховної роботи в суб'єктах сектору безпеки є системний і комплексний підхід до організації роботи з практичної реалізації державної політики в соціальній та гуманітарній сферах суспільної діяльності. Формування соціальних установок та мотивації, необхідної для ефективного виконання службового обов'язку, неможливо без створення належних умов реалізації співробітниками своїх конституційних прав і свобод, задоволення їх соціальних та духовних потреб. З урахуванням цього визначено основні організаційні складові виховної роботи, якими є: військово-патріотичне виховання; морально-психологічне забезпечення військово-службової дисципліни та профілактика правопорушень; інформаційно-пропагандистське забезпечення; соціально-правова робота; культурно-просвітницька діяльність. Але все ж основною складовою слід відмітити саме військово-патріотичне виховання, оскільки формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання всіма силами забезпечувати розквіт держави, готовності зі зброєю в руках захищати її суверенітет і незалежність є пріоритетним напрямом виховного процесу у секторі безпеки.

За своєю сутністю виховання має бути процесом цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку особистості з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, які є необхідною умовою суспільної діяльності. Взаємоспрямованим між об'єктом і суб'єктом виховання в рамках соціалізації особистості. Виховання особистості здійснюється в рамках певної системи соціальної регуляції поведінки особистості, завдяки існуючим соціально-економічним, соціально-правовим та соціально-психологічним механізмам впливу.

Під вихованням необхідно розуміти педагогічну складову існуючих соціально-економічних, соціально-правових та соціально-психологічних механізмів регуляції їх поведінки. Ця складова є невід'ємною частиною управлінської діяльності керівного складу усіх рівнів, як основних суб'єктів виховної роботи, що

визначено чинним законодавством України та відомчими нормативно-правовими актами.

Виховання має здійснюватись згідно з вимогами чинного законодавства України щодо гуманізації нашого суспільства та повинно відповідати основним принципам виховної роботи. Основними її принципами визначено:

- гуманізм, повага до особистості, конституційних прав співробітників;
- державницька і патріотична спрямованість виховного процесу;
- єдність виховання, навчання і практичної діяльності;
- взаємозалежність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи із завданнями службової діяльності;
- безперервність і наступність виховання;
- органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних і культурних традицій з нормами професійної та військової етики;
- науково-практичний підхід до планування, проведення та оцінки виховної роботи.

У практичній виховній діяльності існує ціла серія впливів, які називаються загальним терміном "методи". Методи виховання – це способи взаємопов'язаної діяльності вихователів та вихованців, що спрямовані на вирішення завдань виховання. Хоча у визначенні цього поняття фігурують як суб'єкти, так і об'єкти виховного процесу, провідне місце у застосуванні методів виховання все ж належить першим, які організовують різноманітну діяльність вихованців, стимулюють їх дії та поведінку, здійснюють активний вплив на формування їх свідомості. Оскільки методи виховання є різноманітними, з точки зору свого призначення, то для більш ефективного їх використання вони класифікуються за певними принципами. Підхід до цієї класифікації різний, в залежності від багатьох чинників, таких як традиції певної школи виховання, особисті педагогічні погляди конкретних вихователів, особливості вихованців тощо.

Практикою доведено, що з урахуванням специфіки об'єктів та суб'єктів у виховному процесі, впровадженому в органах безпеки, найбільш прийнятною є група методів, що сформована із кількох найважливіших із них. Ці методи за способом впливу

поділяються на дві підгрупи, а саме, на ті, які спонукають до діяльності, та ті, що дану діяльність оцінюють. До першої підгрупи належать методи: переконання, приклад, привчання, примус; до другої – заохочення та покарання.

Слід пам'ятати, якщо виховний вплив здійснюється без опори на внутрішнє його "перероблення", то створюється ґрунт для виникнення протесту. Користі від такого впливу ніякої, а шкода очевидна, бо формальне дотримання людиною прийнятих в суспільстві норм поведінки, тобто зовнішнє пристосування до них, не може формувати у неї справжнього прагнення до досягнення вищої мети суспільства. Вихователь, якщо він справді хоче прищепити потрібні, на його погляд, якості, повинен домагатися від своїх вихованців внутрішнього відгуку на свої дії.

Література

1. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016.

2. Концепція виховної роботи у Збройних силах та інших військових формуваннях України, затверджена Указом Президента України від 4 вересня 1998 року № 981/98.

3. Методичні рекомендації з виховної роботи УРОС СБУ та НА СБУ, 2005.

Стрельбицький М. П.
доктор юридичних наук, професор
Заслужений працівник освіти України
Національна академія СБ України

СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ ЄДНОСТІ В УКРАЇНІ Й ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Ми розглядаємо виховну роботу в СБ України як одну із головних функцій науки управління, оскільки вона вирішує проблему професійного формування та підготовки фахівців будь-якої сфери, в т. ч. сектору безпеки. У науці педагогіка цими проблемами опікуються цілі галузі – андрагогіка та акмеологія.

У спецслужбах України традиційно важливого значення надається забезпеченню військово-патріотичного і професійного виховання співробітників, що складає основу виховної роботи. Ще одинадцять років тому нашою академією було розроблено *методичні рекомендації з організації виховної роботи в Службі безпеки України...* У них було викладено теоретичні й концептуальні положення та особливості організації виховної роботи з фахівцями сектору безпеки. Розкрито: сутність та зміст військово-патріотичного виховання; морально-психологічне забезпечення військово-службової дисципліни та профілактика правопорушень; інформаційно-пропагандистське забезпечення виховної роботи; соціально-правова та культурно-просвітницька робота; роль та місце Офіцерських зібрань у вихованні співробітників; планування, звітність, оцінка стану виховної роботи тощо. Безумовно, час, набутий досвід та динаміка змін, що відбулися останнім часом вносять суттєві корективи. Але, тогочасні теоретичні розробки на початку існування самостійної Української держави, вивчення та узагальнення багаторічного досвіду виховання та загартування співробітників національних спецслужб, своєї актуальності не втратили. Це, зокрема, стосується *мети виховної роботи та її основних принципів. За мету виховної роботи* було визначено формування у співробітників особистої гото-

вності до свідомого, високопрофесійного та якісного виконання службових завдань, а її змістовними складовими – патріотичне, політичне, правове та етико-естетичне виховання. *В основу виховання фахівців сектору безпеки* було покладено наступні *принципи*: гуманізм, повага до особистості, конституційних прав співробітників; державницька і патріотична спрямованість виховного процесу; єдність виховання, навчання і практичної діяльності; взаємозалежність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи із завданнями оперативно-службової діяльності; безперервність і наступність виховання; органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних і культурних традицій з нормами професійної та військової етики; науково-практичний підхід до планування, проведення та оцінки виховної роботи. Сьогодні, як і раніше, підвищену виховну функцію виконує *принцип патріотизму, основу якого складають державницька і військово-патріотична спрямованість виховного процесу*, формування почуття любові до своєї вітчизни і готовність служити інтересам Батьківщини [1]. Це в Національній академії СБУ мусять забезпечити своїми науковими розробками, апробацією та впровадженнями у практику юридичні кафедри, педагогіки та психології. До речі, у нашій спеціалізованій вченій раді по захисту докторських та кандидатських дисертацій, яку мені випала честь очолювати, відкриті відповідні наукові спеціальності – 21.07.03 по психології та педагогіці, за якими вже захищено всього 25 дисертацій, в т.ч. 7 докторських. Ще більше 100 дисертацій захищено по аналогічній юридичній проблематиці. У вищезгаданих методичних рекомендаціях військово-патріотичному вихованню присвячено підрозділ, у якому розкрито сутність, принципи, напрями, форми такого виховання, а також військово-шефської роботи. У наступному підрозділі відображено організацію соціально-правової роботи по створенню необхідних умов по правовому та соціальному захисту, формуванню правової культури співробітників.

Вимоги щодо державницького виховання готовності служити інтересам Батьківщини обумовлюють потребу поглибленого вивчення проблеми функціонування влади в умовах державотворення в Україні за останні роки.

Українська держава з давніх-давен вважається однією із древніх цивілізацій Європи. Впродовж всієї історії українці прагнули до об'єднання у власну державу, що зрештою збулося в новітній історії. *Держава ефективна тоді, коли вона національна. У такій державі комфортно проживати представникам усіх національностей, що її населяють, і вони теж будуть обіргати таку державу. Підтвердженнь цьому не бракує.* Досвід свідчить, що державна руйнація України завжди відбувалась внаслідок *руйнації духовної, соціопатизації*, як її результат. Так було 100 років назад у 1914-1920 рр. (УНР). Так було і понад 360 років після смерті Богдана Хмельницького (Руїна). Сьогодні, як стверджує академік Національної академії правових наук України Олександр Костенко, набули поширення в Україні кризові явища *корупції, сепаратизму, псевдопатріотизму та інших соціальних патологій, які є проявами соціопатії особи на практиці і в реальному житті у формі радикалізму, агресії, атрофії національних почуттів та відповідальності за власні вчинки з боку антидержавних та маргінальних груп (М.С.).* Він зробив правильний висновок із нашої дійсності, що *не можливо забезпечити права людини за межами правопорядку та національної безпеки. Сьогодні має більше уваги приділятися питанням підвищення кримінальної відповідальності за злочини проти держави, які набули значного поширення та універсалізації як у суспільстві так і у окремих гілках влади в попередні роки – особливо в судовій та виконавчій. Ми з цим запізнилися і пожинаємо плоди неадекватності реагування.*

Соціальні явища існують по законах природи. "Для всього сущого Природа є Вищим Законодавцем. Діє принцип соціального натуралізму. Існує три субстанції природи – фізична, біологічна і соціальна. Воля і свідомість людей мають узгоджуватись із законами соціальної природи. Ця неузгодженість продукує комплекс своєволія та ілюзій, що робить людину соціопатичною особою із сукупністю негативних якостей, схильністю до різних злочинів, корупції" [2]. Засоби протидії соціопатизації та соціомаргінальності покликані розробити наша соціологічна, юридична та богословська науки. Адже, "основна місія релігії, зокрема християнства, – це протидія людському свавіллю і небезпечним ілюзіям заради збереження суспільного життя людей на Землі.

Для того щоб люди нормально жили, вони мають узгоджувати свою волю і свідомість із Законами Божими" [2]. Нам потрібен україноцентричний світогляд: духовний, матеріальний, фінансовий і управлінський. Для наукового дослідження фундаментальних процесів, що відбуваються у цій сфері три роки тому утворено Міжнародну академію богословських наук...

Українці – талановита, працездатна й освічена нація, але сучасне життя у світі значно просунулось вперед у своєму розвитку. У результаті це акумулюється в повільний, не інноваційний розвиток України та її економіки. Змінити конкретну людину та суспільство можна лише через змістовне реформування системи освіти, яка має давати сучасні знання та виховувати підростаюче покоління патріотів...

Гібридна війна, що ведеться проти України останніми роками, принесла нам великі руйнівні наслідки і втрати. Сьогодні вона вийшла на новий, більш високий рівень і тепер уже реально загрожує всій національній безпеці та територіальній цілісності молодій українській державі. Які передумови цьому сприяли, і які шляхи виходу із цього становища існують належить ще дослідити й дати на ці питання вичерпну відповідь за кожним напрямком наукових досліджень окремо нашим вченим.

Отже, можна констатувати, що в Україні тепер мусить наступити ера еволюційного розвитку людини, суспільства і держави. В основі єдності та патріотичного виховання має бути сучасне гасло Українського реєстрового козацтва: "Обіймись, Україно! І ми все подолаємо"! Вітчизняний досвід засвідчує що іншого шляху не існує.

Література

1. Методичні рекомендації з організації виховної роботи в Службі безпеки України. – К. : Вид-во НА СБУ, 2005. – 74 с.
2. Костенко О. Нотатки Інституту Соціального Просвітництва України / О. Костенко. – 2015. – № 35. – 15 с.

Щербина І. М.
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ГРОШОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ЧИСЛА ОСІБ, ЯКІ НЕ ПЕРЕБУВАЛИ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ ПЕРЕД ЗАРАХУВАННЯМ НА НАВЧАННЯ

З метою забезпечення успішного виконання функцій, покладених на особовий склад будь-якого інституційного суб'єкта Збройних сил України, вкрай необхідно здійснювати матеріальне та фінансове стимулювання якості та результативності праці. Законодавча база України гарантує військовослужбовцям належне матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби та стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів. Невід'ємною складовою сектора безпеки та оборони країни є військова освіта – основне джерело підготовки та комплектування Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів (далі – ЗСУ) висококваліфікованими офіцерськими кадрами. На сьогодні розміри грошового забезпечення курсантів вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) з числа осіб, які не перебували на військовій службі перед зарахуванням на навчання (далі – курсанти ВВНЗ), не викликають зацікавлення останніх у якісному опануванні матеріалу [1].

Актуальність дослідження полягає у необхідності збалансування фінансування потреб на грошове забезпечення курсантів ВВНЗ, забезпечення необхідного рівня соціального захисту військовослужбовців та достатність мотиваційних чинників для якісного виконання ними програми підготовки. Відсутність динаміки змін розмірів грошового забезпечення досліджуваної категорії військовослужбовців ЗСУ свідчить, що їх сучасний рівень не тільки не забезпечує необхідної мотивації до навчання та покращання здобутих знань і навичок, а й створює проблеми із майбутнім комплектуванням ЗСУ якісними офіцерськими кадрами.

Проблемні питання щодо грошового забезпечення досліджували такі науковці як Андрієнко О., Брижеватий В., Луцик Ю., Медведєв Ю., Остапенко О., Чімишенко С. та ін. У своїх наукових працях зазначені вчені неодноразово порушували питання щодо стимулюючої функції окремих складових і в цілому грошового забезпечення для військовослужбовців ЗСУ. Проте вкрай недостатня увага приділялася курсантській проблематиці.

Керівний документ, яким затверджено розміри заробітної плати для військових з 7 листопада 2007 р. залишається Постанова Кабінету Міністрів України № 1294 (далі – Постанова). Цікаво, що розміри також залишились тогочасними. Структура грошового забезпечення курсантів ВВНЗ наступна: посадовий оклад, курсантська посадова надбавка (далі – КПН), розмір якої визначається як відсоток посадового окладу (10 – командир відділення, 15 – заступник командира взводу (командира групи), 20 – старшина роти (батареї), командир взводу), а також підвищення посадового окладу за результатами чергової екзаменаційної сесії (50 – тільки відмінні оцінки, 25 – добрі та відмінні) [2].

Однак, пункт 7 Постанови передбачає, що до упорядкування додаткових видів грошового забезпечення, визначених згідно з додатками 25-28, їх виплата провадиться в межах затвердженого фонду грошового забезпечення в обсязі до 50 відсотків установленого згідно із зазначеними додатками розміру. Хоча зазначене упорядкування де-факто відбулося з виданням у 2008 році наказу Міністра оборони України № 260, дана норма застосовується й досі. Оскільки розміри КПН та підвищення посадового окладу за результатами чергової екзаменаційної сесії зазначені у додатку 25 Постанови, на дані виплати поширюється обмеження [3].

Розміри посадових окладів курсантів (грн), що навчаються за програмами з освітньо-кваліфікаційним рівнем "магістр", "спеціаліст", "бакалавр" наступні: першого і другого курсу навчання – 208; третього курсу навчання – 245; четвертого і кожного наступного курсу навчання – 281. Навіть за набуття права на підвищення, максимальний розмір грошового забезпечення курсанта не перевищує 400 грн.

Незважаючи на інші види забезпечення майбутніх офіцерів, які повинні компенсувати їм ганебний розмір платні, все одно виникає потреба придбання за власний рахунок канцелярського

приладдя для навчальних та наукових цілей, засобів гігієни та інших предметів широкого вжитку. А, щодо м. Києва, з червня 2015 року незаконним рішенням Київської міської державної адміністрації було скасовано у КП "Київський метрополітен" право на безоплатний проїзд курсантам, що є грубим порушенням Закону України "Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей".

Окремо слід звернути увагу на вкрай низьку стимулюючу роль підвищення посадового окладу за результатами чергової екзаменаційної сесії (з урахуванням обмеження), що майже не призводить у грошовому виразі до суттєвої різниці між відмінником навчання та іншим курсантом і є неадекватною оцінкою праці військовослужбовця, який прагне підвищити свій навчально-науковий потенціал. Такий самий висновок можна зробити і про КПН.

З 1 січня 2016 року, на противагу обіцянкам Департаменту фінансів Міністерства оборони України підвищити посадові оклади військовослужбовцям на 55%, грошове забезпечення зросло у розмірах за рахунок підвищення премій, які курсанти не отримують [4].

Наслідки такої "державної політики" можна простежити з деяких невтішних даних соціологічного дослідження, проведеного центром воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України:

1) інтегральний показник повної готовності випускників ВВНЗ (тактичного рівня) до виконання службових обов'язків складає 56,4%;

2) результати оцінювання інтегральної якості підготовки випускників ВВНЗ становлять, за даними відгуків з військ, "відмінно" – 11,7%, "добре" – 52,6%, "задовільно" – 33,3%, "незадовільно" – 2,4%; за даними керівного складу ВВНЗ, відповідно, 6,8%, 39,4%, 45,2%, 8,6% [5].

Одним з визначальних чинників підготовки майбутніх офіцерів є ступінь підготовленості кандидатів і конкурсні показники. Обидва зазначені фактори є критичними й не можуть не викликати суттєвого занепокоєння. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного в межах виконання науково – дослідних робіт (2011-2013), на думку науково-педагогічних працівни-

ків ВВНЗ, середньозважені значення показників розвитку майбутніх офіцерів становили:

- 1) погіршення психічного стану – 55,3%;
- 2) погіршення інтелектуального рівня – 61,1%;
- 3) погіршення фізичного стану – 65,3%.

Рейтинг основних мотивів кандидатів на навчання до вступу до ВВНЗ має такі показники:

- 1) стійке бажання служити в ЗСУ – 74,1%;
- 2) можливість безкоштовного отримання вищої освіти – 55,4%;
- 3) романтика військової служби – 30,1%;
- 4) сімейна традиція – 25,8%.

Уже в процесі навчання у ВВНЗ виявляється, що більш як 50% курсантів не мають стійкої мотивації до подальшої офіцерської служби. Так вважають 57,8% опитаних представників керівного складу ВВНЗ і 30,3% науково-педагогічних працівників [6].

Отже, з метою якісної підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ необхідно підтримувати на досить високому рівні морально-психологічний стан курсантів ВВНЗ, їх бойовий дух і матеріальне становище. З цією метою держава повинна забезпечувати останніх грошовими коштами в належних розмірах і відповідно до досконало розробленої структури, що дозволить зацікавити здобувачів за програмами з певним освітньо-кваліфікаційним рівнем якісно готувати себе до офіцерської служби.

Література

1. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів "Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка" / за заг. ред. В. В. Балабіна. – К. : ВІКНУ, 2015. – 343 с.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2007 року № 1294 "Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб" (зі змінами та доповненнями).

3. Наказ Міністра оборони України від 11.06.2008 року № 260 "Про затвердження Інструкції про порядок виплати гро-

шового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам" (зі змінами та доповненнями).

4. Наказ Міністра оборони України від 27.01.2016 року № 44 "Про особливості виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України в 2016 році" (зі змінами та доповненнями).

5. Телелим В. М. Інноваційний розвиток військової освіти в Україні: становлення, проблеми, перспективи / В. М. Телелим // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 177-188.

6. Телелим В. М. Система військової освіти: протиріччя розвитку, напрями та шляхи реформування / В. М. Телелим, Ю. І. Приходько // Наука і оборона. – 2012. – № 4. – С. 42-49.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
----------------------------	----------

ВИХОВНА РОБОТА З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Артемов В. Ю. Актуальні питання удосконалення організації військово-патріотичного виховання в Національній академії СБ України в умовах проведення АТО	8
---	----------

Бараннік В. А. Професійне виховання співробітників СБ України задіяних до виконання службових завдань в районі проведення АТО.....	13
---	-----------

Варенья Н. М. Щодо актуальності підготовки фахівців із дослідження інформаційного простору в умовах консцієнтальних війн.....	15
--	-----------

Дорохов М. С. Концепціями патріотизм не виховати	20
---	-----------

Зарицька О. В., Радкович І. М. Інформаційно-психологічна безпека військовослужбовців-учасників АТО	22
---	-----------

Іваницький Р. С., Рождественський А. Ю. Перспективні вектори розбудови цілісної системи психолого-педагогічного забезпечення професійної підготовки фахівців сектору безпеки України до виконання завдань в районі проведення антитерористичної операції.....	26
--	-----------

Іванов О. Л. Бойовий кікбоксінг – основа рукопашного бою і базова складова фізичної підготовки спецпризначенців для зони АТО.....	30
--	-----------

Кобзар А. О. Виховна робота в Збройних силах України в АТО: проблеми, недоліки, реакція	32
--	-----------

Комісаров О. Г., Бєлай С. В. Удосконалення системи підготовки фахівців з інформаційно-психологічної протидії в умовах проведення АТО.....	36
Коростиленко А. В. Пропозиції щодо підвищення професійної компетентності фахівців із військово-патріотичного виховання особового складу суб'єктів сектору безпеки України в частині антитерористичної підготовки	40
Телеховський Ю. Г. Особливості роботи керівників підрозділів СБ України в умовах АТО (на прикладі "гібридної війни")	45
Харов Р. В., Івахно О. В. Деякі аспекти оптимізації психологічної підготовки фахівців сектору безпеки	48

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ ІЗ ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Веретільник В. В. До проблеми розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у магістратурі	51
Голіченко Л. М. Українськомовна компетентність особистості – важлива складова військово-патріотичного виховання майбутніх фахівців Служби безпеки України.....	54
Євтушенко В. В., Воронцов О. С. Педагогічні аспекти розвитку професійної компетентності фахівців сектору безпеки України.....	57
Зварич І. М. Професійна компетентність викладачів вищих військових навчальних закладів	60
Іваненко І. В. Дослідницька компетентність наукових кадрів як передумова успішного вирішення освітніх, професійних та оперативно-службових завдань.....	64

Свідлов Ю. І., Штика О. П. Проблемні питання у процесі формування патріотизму як дієвого фактору виховання фахівців сектору безпеки України..... 68

Фармагей О. І. Військово-патріотичне виховання фахівців сектору безпеки як системна проблема 73

ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Артюшин Г. М. Актуальні проблеми і завдання виховання курсантів та слухачів вищих військових навчальних закладів у процесі навчальної діяльності..... 76

Балабанов В. О. Використання методів активного навчання у підготовці фахівців сектору безпеки України до виконання професійних завдань у районі проведення АТО 85

Вісловух В. А., Шевцов А. Л. Актуальні питання військово-патріотичного виховання курсантів у вищому військовому навчальному закладі..... 89

Гуз А. М. Історичне знання – важливий чинник патріотичного виховання 93

Гуцуляк У. М., Євтушенко В. В. Професійне виховання курсантів і слухачів вищих військових навчальних закладів 95

Даниленко В. М. Освітній процес і національно-патріотичне виховання майбутніх співробітників правоохоронних органів..... 99

Дичко О. О., Макогон О. А. Виховання інформаційної культури майбутніх офіцерів у фокусі проблем інформаційної безпеки..... 102

Діденко О. В. Сучасні тенденції та проблеми професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників	105
Кривич М. Л., Соловйова С. В. Громадянська позиція курсантства: відповідь на виклик сьогодення	108
Лісов О. С. Щодо використання історико-біографічних досліджень у військово-патріотичному і професійному вихованні фахівців сектору безпеки України.....	112
Новік С. А. Специфіка викладання загальнонавчальної та професійної лексики у вищому військовому навчальному закладі	116
Розвадовський О. Б. Основні засади національно-патріотичного виховання слухачів і курсантів в НА СБ України.....	117
Сідак В. С. Військово-патріотичне виховання молоді у військових та інших навчальних закладах України.....	120
Шлапаченко В. М. Патріотичне виховання як пріоритет освітнього процесу в сучасних умовах	128

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ
ЗАВДАНЬ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО**

Афанасенко В. С., Кислинська Д. М. Метафоричні асоціативні карти як інструмент в роботі офіцера-психолога.....	132
Іванова Н. Г. Психолого-педагогічні аспекти патріотичного виховання фахівців сектору безпеки України у процесі професійної підготовки	134

Лавриненко Н. Ю., Лисенко С. А. Психолого-педагогічні заходи модернізації професійної підготовки магістрів військового управління в міжнародних відносинах	137
Мартиненко О. М. Психолого-педагогічне супроводження процесу адаптації курсантів з числа військовослужбовців строкової служби і тих, хто проходить службу за контрактом ...	141
Микитюк М. А., Іванушкін Є. О. Формування мотивації у слухачів вищих навчальних закладів до систематичних занять з фізичного виховання	143
Олійник В. І., Денисюк О. В. Методика подолання бойового стресу як важлива складова професійної підготовки фахівців сектору безпеки.....	148
Паливода О. О. Психологічні аспекти діяльності фахівців сектору безпеки в екстремальних умовах.....	151
Полюк В. С. Теоретичні засади та особливості формування мотивації персоналу прикордонного відомства.....	155
Чистяков С. А. Особливості вирішення внутрішньоособистісних конфліктів курсантів в системі виховної роботи у вищих військових навчальних закладах	158

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУБ'ЄКТАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Двірний А. М. Досвід військово-патріотичного виховання на прикладі країн-членів НАТО	162
Жужа О. М. Щодо деяких питань організації роботи з патріотичного виховання курсантів і слухачів Національної академії СБ України.....	165

Лашкет С. В., Матяш О. І. Досвід організації військово-патріотичного виховання в Національній академії Служби безпеки України.....	170
Ляхович М. П., Гордієнко А. В. Роль і можливості загальної системи національно-патріотичного виховання в Україні та потенціалу громадських організацій у вирішенні проблем професійної компетентності й підвищення кваліфікації фахівців із національно-патріотичного (військово-патріотичного) виховання особового складу суб'єктів забезпечення безпеки	174
Манько В. М. Досвід військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних сил Сполучених Штатів Америки	177
Плечиков О. С. Методика організації виховної роботи в суб'єктах сектору безпеки.....	181
Стрельбицький М. П. Суспільно-правові засади забезпечення національної та духовної єдності в Україні й патріотичного виховання фахівців сектору безпеки.....	185
Щербина І. М. Грошове стимулювання підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів з числа осіб, які не перебували на військовій службі перед зарахуванням на навчання.....	189

Електронна версія наукового видання на CD-ROM

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО
І ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ ФАХІВЦІВ
СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Науково-практична конференція

Збірник матеріалів
(Київ, 29 квітня 2016 року)

Авторська редакція

Технічне редагування, макетування: *Г. Т. Хамдамова, О. С. Лісов*

Один електронний оптичний диск (CD-ROM)
Об'єм даних 1,13 Мб. Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Національна академія Служби безпеки України,
вул. Трутенка, 22, Київ, 03022
факс: (044) 257-30-35
E-mail: academy@ssu.gov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 99 від 23.06.2000